فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَن تَفْعَلُوا

او که تاسيْ په ماضي کي داسي نه دي کړي چي مثل د سورت قرآني يا قرآن مو جوړ کړی وي او تاسي وروسته هم داسي نسی کولای چي مثل دقرآن دي جوړ کړئ.

پوه سه! چي جمله د (لن تفعلوا) جمله معترضه ده په مابين کي د شرط چي (فان لم تفعلوا) دی او دجزاء چي (فاتقوا) دی او دا جمله اخبار بالغيب ده او د معجزاتو څخه د قرآن عظيم الشان ده، ولي که دوی مثل د سورت قرآني جوړ کړی وای د تاريخ ورقي به په هغه ډکي وای. خصوصاً تواريخ غير اسلامي، ولي چي مدار د صدق نبويﷺ او دحقيقت قرآني هم پر دغو دوو جملو دی. او د مدعيانو د کذب د قرآن او نبوت سترګي هم ودغو دوو جملو ته کړې دي. لکن بحمده تعالى د هجرت نبوي ﷺ ۱۴۲۴ کاله تير سوله، څوك په ټوله نړۍ مدعی د مثل القرآن نسو پيدا، نو ددي کبله قرآن پاك معجزه باقيه ده الى يوم القيامة.

فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

نو چي تاسو پس له غاية الجهد مثل دقرآن جوړ نه کړی او ښکاره سوله چي قرآن قول البشر نه دی بلکه کلام دخالق القوی والقدر دی او کلام معجز دی، نو ایمان پر قرآن او پر حامل القرآن علیه السلام راوړی او په ذريعه د ایمان خپل ځانونه وساتئ د اوره څخه د جهنم په ورځ دقیامت. هغه اور چي د عادي اورو څخه ددنیا چي په لرګو بلیږي جلا دی او ډیر جلا دی. او د بلیدو شیان یي خلګ او انسانان دي یعني کفار او بل ډبري دي.

پوه سه! چي په اول صدر کي تفسیر د (حجارة) په ډبرو د تورو ګوګړو سوی دی و بس . او بعضي مفسران چي مراد مطلق ډبري دي یعني نفسي ډبري په جهنم کي لکه کبریت اسود یعني په بدبویي کي او په بدن پوري د سخت منښتو او د غایت التهاب په باره کي. او بعضي مفسران رح وايي چي د (حجارة) هغه بتان ددوی مراد دي چي دوی به د ډبرو څخه جوړ کړي وه او عبادت به یي دهغو کاوه په طمع ددي چي دا بتان به زموږ د خلاصون سبب سي په آخرت کي، لکن خدای پاك معامله بالعکس ورښکاره کړه یعني هغه بتان یي سبب د تعذیب ددوی وګرځوله. او دوی ته به دا ثابته سي چي زموږ سبب د دوږخ عبادت ددغو بتانو وګرځیدی او تحسر او غم به یي نور ډیر زیات سي.

اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ ﴿۲۴﴾

آراسته کړه سوی دی دغه اور، یعني په اصل وضع کي د کفارو دپاره نو عُصات المومنین چي په بعضي افعالو کي د کفارو سره مشابهت ولري، هغه به هم په جهنم کي وي که څه هم ددوی دپاره نه وو جوړ سوی.

وهذا علی تقدیر ان لایدرکوهم الشفاعة العُظمی او رحمة الله تعالی العامة

فائدة : (اُعِدَّتْ) چي ماضي صیغه ده، پر دي دلالت کوي چي جهنم اوس هم مخلوق دی او احادیث صحیحه کثیره هم پر دغه دلالت کوي. او معتزله وايي چي نه جنتونه او نه دوږخونه اوس موجود دي. والتفصیل فی کتبْ العقائد.

پوه سه! چي د ابنِ مسعود ﷺ څخه روایت دی چي اتباع د ابلیس هر ماښام و ابلیس ته خپل راپور د اضلال المسلمین وړاندي کوي. حتی یو کوچنی تابع یي دا وايي چي ما داکار وکړی چي د مسلمانانو یو هلك مي د دیني مدرسي څخه منع کړی. ابلیس ور ولاړسي او خپل بغل ته یي کښینوي دخوشحالی د مافعل سره. نو ددي سببه پوهان ددین وايي چي حق د ولد پر مور او پلار دري۳ شیان دي.

اول : ښه پاك نوم پر ایښوول په وخت د ولادت یعني د (عبد) لفظ وه نوم ته دخدای مضاف کړي لکه عبدالله، عبدالرحمن ، عبدالغفار وغیره . او یا نوم د آنحضرت صلی الله علیه وسلم، لکه محمد ، احمد ، محمود وغیره پر کښیږدي او یا د نورو انبیاء علیهم السلام نومان پر کښیږدي لکه داود ، سلیمان ، ابراهیم وغیره . او غلط نوم لکه عبدالنبی، عبدالرسول، عبدالمحمد ، عبدالغیاث، الله محمد وغیره دي نه پر

ایږدي. یا بې معنا نوم دي هم نه پر ایږدي لکه کرنګ ، لونګ، خر، ختك وغیرها.

او دوهم : حق یي دادی چي قرآن او ادب او امور شرعیه لکه لمونځ، روژه وغیره په زده کړي.

او بل حق یي سنتي ده.

فائدة : جمله د (اعدت) آه جمله مستانفه ده ددي سوال په جواب کي چي دغه اور دچا دپاره دی او یا حال ده د (نار) څخه په حذف د (قد) ولي ماضي چي حال واقع سي (قد) یا ظاهر یا مضمر غواړي کما فی کتب النحو .

فائدة : په دي جمله کي اشاره ودي ته ده چي هغه بعضي عصات المومنین چي دوږخ ته داخل کړه سي. ودوی ته همیشه والی په اورو کي لکه د کفارو نسته او داسي سخت عذاب یي هم نه دی لکه د کافرانو، ولي چي مثال د عصاتو المومنین لکه یو بیګانه سړی چي د چا کورته ورسي نو هغه خو د همیشه دپاره په دا کور کي نه وي لکه صاحب الدار چي کافران دي نو په جمله کي د (أُعدت للکافرین) ضمناً زیری دی د مومنانو دپاره په عدم الخلود سره. ددي سببه په وروسته کي صراحتاً زیری وه مومنانو ته راغلی.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

او زيرئ وكړه او مباركباد ووايه اي محمدعليه السلامه وهغو كسانو ته چي ايمان يي راوړى وي يعني پر ټولو هغه شيانو چي ايمان راوړه پر واجب دي من القرآن، والنبي عليه السلام وغيرهما اوسره د ايمان اعمال صالحه يي هم كړي وي من الفرائض والواجبات.

پوه سه! چي ددي آيت څخه دا معلومه سوه چي اعمال د ايمانه څخه خارج دي و إلا فلافائدة فى العطف.

فائدة : بشارت د خوشحالۍ وه خبر ته وايي.

سوال :نو په هغه آيت كي (وَبَشِّرْهُمْ بعذاب أليم) خبر دبشارت سار كمه دى؟

جواب : هغه آيت پر طريقه د تحكم راغلى دى. يعني په كفارو د پسخند دپاره.

فائدة : امر په بَشِّر كه څه هم ظاهراً و عليه السلام ته دى لكن مراد ځندي هر هغه سړى دى چي اهل د بشارت وي من العلماء و غيرهم، ولي چي آنحضرت صلى الله عليه وسلم خو ټولو امتيانو ته فرادى دا خبري راساً نه دى كړى.

پوه سه! چي لفظ د (صالحات) جمع ده (صالحةٌ) ده. تانيث يي په اعتبار د (خصلةٌ) دى او چونكه لفظ د صالحات د صفات غالبة الاستعمال په ښو اعمالو كي دى نو جاري مجرى الاسماء دى. نو ذكر د موصوف نه ورسره

غواړي. عمل صالح عام دی. هرهغه عمل دی چي شرع شریفي ښه ګڼلی وي. من الفرائض والواجبات والسنن والمستحبات.

سوال :جمله د (وبشرالذین) پر کم څای عطف ده؟

جواب : دا ټولي جملي چي په بشارت پوري اړه لري عطف دي پر هغو مجموع جملو چي په تخویف کي تیري سوي یعني عطف القصة على القصة لان العادة الالهية جرت على ان يُشفَعَ الترهيب بالترغيب وبالعكس.

تنبیه : ددي آیت مبارك څخه دا معلومه سول چي اهل د بشارت هغه کسان دي چي ایمان او عمل صالح يي سره جمع کړی وي، ولي چي ایمان لکه تادای د خوني دی او عمل صالح يي لکه بناء پر تادای. او دامعلومه خبره ده چي تادای بیله بناء د بشارت سبب نه ګرځي لکه په عُرف کي چي څوك پر تادای باندي بناء وکړي، نو خلګ مبارکي ورکوي. لاعلى الاساس فقط فطلب الجنة بمجرد الايمان بدون العمل الصالح حال السُفهاء و مخالف لهذه الآية.

سوال :نو په مجرد ایمان سره څوك و جنت ته نسي ورتلای؟

جواب : موږ د دخول الجنت وعدمه په باره کي خبره نه ده کړي. موږ په بشارت او عدم بشارت کي خبره وکړه . ولاريب انه تعالى جعل فى هذه الآية اهلُ البشارة الجامعين من الايمان والاعمال الصالحة فغيرهم لايستاهل للبشارة فافهم. یعني د دخول څخه د جنت د عصات المومنین انکار نه لرو په شفاعت وغیرها.

درویش وایي چي سره ددي چي عمل شرط عـادي د دخول د جنت دی لکـن مـع هـذا نااميـدي ګناه کـارانو ده پـه کـار نـه ده چي پـاك خداى جـل سـلطانه ارحـم الـراحمين دی. يعنـي امكـان سـته بلكـه اميـد سـته چي خدای ﷻ دي په رحمت عامه خپل، خپل بعضي عصات وبخښي.

به بها نمي بخشد + به بهانه مي بخشد

او حضـرت سيد المرسلين صلى الله عليـه وسلم شـفيع المـذنبين دی شفاعت حيث قال شفاعتي لاهل الكبائر من امتي ، لكن مع هذا درجات عاليات په جنت كي په اندازه د اعمال صالحه وو د ژوند دي. نو لكه په دي دنيا كي چي هرڅو مو رزق پراخه وي لكن موږ د (هل من مزيد) غوښتونكي يو، نو د جنت د درجاتو.

أَنَّ لَهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ

چي دوی لره جنتونه دي چي بهيږي لاندي ترهغو يعني لاندي تر درختو دهغو جنتي ولي يعني د اوبو، دعسلو، دشيدو او د شرابو.

پوه سه! چي (أن لهم) اصل يي (بأن لهم) نو حرف جر يي ځندي حذف كړی، نو دي ته په اصطلاح كي د نحاتو منصوب بنزع الخافض وايي و تعدى الفعل چي ابشر دی وده ته يعني ګويا دی نو په ځای د مفعول د (ابشر) ودريدی. او بعضي مفسرين رح وايي چي (انّ لهم) مجرور محلاً دی. حرف جر ورسره مقدر دی.

فائدة : (انهار) جمع د (نهر) ده (وهوالشق فی الارض) چي په پښتو يي واله بولي.

سوال : واله خو نه بهيږي كمالايخفى، ولي واله خو د ظرف د اوبو نوم دى؟

جواب : ځوك وايي چي مضاف ورسره محذوف دى (اى مائها) او بعض وايي چي اسناد د (جرى) و والي ته اسناد مجازي دى. يعني اسناد د فعل د مظروف چي اوبه دي و ظرف ته يي وكړى چي ودي ته په اصطلاح د علم بيان مجاز فى النسبة وايي. او په حديث شريف كي چي ابن جريرؒ او ابن المبارك ؒ او بهيقيؒ روايت كړى دى وايي چي ولي دجنت خرقُ العادة بيله شقه بهيږي؟ نوبردي تقدير اسناد حقيقي دى.

فائدة : جمله د تجرى صفت ده (جنات) ده. او روح البيان والاوايي چي نهر پراخه شق ته وايي يعني تر جدول چي لښتى يي بولي پراخه به وي او تر درياب كمه وي. لكه رود نيل د مصر.

درويش وايي چي هغه تجرى الماء چي په پښتو يي ولي بولي د ولو ځخه خارج سوي او دجدول په تعريف كي داخلي سوي، لكن د هري ژبي خپل اصطلاح ده. موږ پښتانه د مصر نهر ته رود وايو. دغه رنګه د هلمند نهر ته رود وايو او تر هغه چي كوچنى نهر وي، هغه ته نهر او واله وايو. او تر هغه چي هم كوچنى وي هغه ته لښتى وايو.

نو چي اوبه وچيښي نو جنتيانو ته ژوند ابدي پيداسي چي بيا مري نه او شيدي وچيښي نو په بدنو كي يي صحت كامله پيداسي چي بيا ناجوړي كيږي نه . او چي شراب وچښي نو خوشحالي ابدي ورته پيداسي چي بيا هيڅ غم نه ورته پيښيږي.

فائـدة : په روح البيان كي وايي: چي پر ساق العرش باندي په غتو الفاظو (بسم الله الرحمن الرحيم) نوشته ده. نو د اوبو چينه د (ميم) ځخه د

(بسـم) راوزي او د شـيدو چينـه د (هـاء) څخـه د (الله) د لفـظ راوزي. او د شرابو چينـه د (مـيم) څخـه د (الـرحمن) راوزي. او د عسـلو چينـه د (مـيم) څخه د (الـرحيم) راوزي. او دا ټولي چيني بهيږي وه کوثر ته د نبي عليه السلام چي هغه اوس په جنت کي دي.

كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِّزْقًا ۙ قَالُوا هٰذَا الَّذِىْ رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ ۙ

هروخت چي رزق ورکړه سي ودوی ته د جنت څخه د يوي ميوي څخه يو رزق. نو دوی وايي: چي دا ميوه خو موږ ته دمخه هم په رزق راکړه سوي وه.

فائدة : جمله د (كلمارُزقوا) دوهم صفت دی د (جنـات) نـو منصوب محلاً ده. او يا خبر د مبتـداء محذوف ده يعنـي (هـی ای الجنات بحيث كلما رزقوا آه) او يا (هم ای اهـل الجنـة كلما رُزقـوا آه) او يا جملـه مسـتانفه ده يعني جواب د سوال ده چي ميـوي د جنت مثـل د ميـوو د دنيـا دي او كه جنس آخر دي. كذا فی البيضاوي والمظهري و روح البيان.

فائدة :(كلما) منصوب دی ظرف دی د (قالوا) او (رزقاً) په معنا د (مَرْزوقاً) مفعول بـه دی د (رزقـوا) او (رُزقـوا) پـه معنـا د (اطعمـوا) دی او كلمـه د اول (مِن) ابتدائيه ده ای كلما رُزقوا مرزوقاً ناشياً من الجنة. او من الثانية دپاره د بيان دی. او دواړه په ځای کي د حال دی.

نو حاصل دمعنا دادی: (كل حينٍ اُطعموا مرزوقاً ناشياً ومبتدأً من الجنة

وذالك المرزوق ثمرةً

فائدة : مراد د (ثمرةً) څخه یو فرد د میوې نه دی مراد یعني یو سیب یا یو انار وغیره، بلکه مراد نوع د میوې ده یعنې انار، سیب، انګور، کیله، ختکۍ و امثالها من الثمرات.

سوال : چې دوی څرنګه وایي چې (هذاالذی رُزقنا من قبل) او سره ددې چې (مارزقنا) خو دوی خوړلي دي او دا حاضر مرزوق خو موجود دي؟

جــواب : چې عبارت د قرآن پاك د قسمه څخه د (زیدٌ اسدٌ) دی یعنې مبالغه ده په تشبیه کې او اصل داسې وو: (هذا مثل الذی آه) بیضاوي، روح البیان ، مظهري.

پوه سه! چې په (من قبل) کې اختلاف دی. اکثر مفسرین رح وایي چې مراد (من قبل فی الدنیا) دی یعنې دوی ته چې انګور یا انار مثلاً دپاره د خوړك راوړه سي، دوی وایي چې دا خو هغه انګور یا انار دي چې موږ په دنیا کې خوړله. نو حاصل د آیت دادی چې ټولې میوې د جنت په ظاهر رنګ لکه میوې د دنیا دي، که څه هم په خوند او مقدار کې تر میوو د دنیا ډیرې بالا دي. حکمت دخدای جل سلطانه په دې کې دادی چې په اول وهلت کې جنتي د هغې میوې څخه چې په دنیا کې یې نه خوړلې او نه لیدلې وې منع ونه کړي، ولې طبع دداسې شي څخه چه نه یې وې خوړلې نفرت کوي. په ګمان ددې چې دا به مُضر شی وي او طبع انساني وه مالوف شي ته مائله وي. او بل حکمت الهي دادی چې دوی ته دا معلومه سي چې د دنیا انګور مثلاً څونه په خوند کې او مزه کې تر انګورو د جنت څونه کښته دي. او دجنت انګور څونه په خوند کې پر بالا

دي وهكذا انار چي په جنت كي وخوري فضيلت به يي تر انارو د دنيا ورته ښكاره سي. وعلى هذا فقِس غيرهما من ثمرات الجنة .

او دغه رنګه دوی خو انار په دنيا كي ليدلي وو او مقدار يي ور معلوم وو چي مثلاً د يوه سړي كفايت يي كاوه او د جنت انار مثلاً دونه لوی دي چي په يوه دانه يي مثلاً د لسو كسانو كفايت كيږي او دغه رنګه نوري ميوې.

سوال : نو پر تقدير مذكور خو انګور د جنت جنتيانو په دنيا كي ليدلي وه؟

جواب : هو، انګور چي دوی په دنيا كي ليدلي وه هغه ډير په خوند كي او په مقدار كي تر انګورو د جنت كم دي. **فصدق انها لاعين رئتْ.**

وعلى هذاالقياس غير د انګورو نوري ميوي د جنت چي جنتيانو په دينا كي ليدلي او خوړلي وي.

پوه سه! چي پر تقدير د قبليت فى الدنيا د (كلما) لفظ پر عموم باندي صحيح دی. يعني په اوله ميوه كي چي دوی يي په جنت كي خوري هم دا دوی ويلای سي **هذا الذى رُزقنا من قبل يعني فى الدنيا.**

فائدة مهمة : درويش وايي چي قبليت د دنيا پر تقدير يو سوال او جواب سته چي هيڅ تفسير د تفاسيرو مروجه وو څخه نه تصريح په كړيده او نه اشاره .

سوال : دادی چي د مځكي په هر كونج كي مسلمانان موجود دي او په بعضي وطنو كي بعضي ميوي سته يا ډيري يا لږ. او بعضي ميوي په هغه ځای كي وجود نه لري او نه دهغه ځای مسلمانانو خوړلي وي او نه

يي ليدلي. او په بعضي اقطارو کي بيا بل بعضي ميوي وي او بل بعض بيا نه وي. مثلاً په بعضي اوطانو کي انګور، انار، اِنځر، سيب وغيره وي چي مسلمانانو د هغه وطنو خوړلي وي او بعضي ميوي لکه کيله، مالته، نارنج وغيره بيا نوي چي دهغه وطن مسلمانانو نه وي خوړلي بلکه ليدلي يي لا هم نه وي، ولي چي په اوسني کلو کي چي وسائل د رسيدو د ميوو من السيارات والطيارات وغيرها د يوه وطن ميوي وبل وطن ته رسيږي سل کاله دمخه چي دا وسائل نه وه او د يوه وطن ميوي نورو وطنو ته نه رسيدي، نو هغه مسلمانان د نړۍ د ټولو اطرافو او اکنافو چي سل کاله بلکه پنځه سوه کاله تر اوسنۍ سنه دمخه مړه وي او جنت ته په ورځ د قيامت ور سي او خدای ﷻ دی ورولي ځرنګه به دهغي ميوي چي دوی په دنيا کي نه وي خوړلي بلکه ليدلي يي هم نه وي د احضار په وخت کي دا ويلای سي چي (هذاالذي رُزقنا فی الدنيا)؟

والجواب عنه : چي په هر وطن کي مالوف او غيرمالوف يعني خوړل سوي ميوي او ناخوړل سوي ميوي په هر عصر او زمانه کي او په هر وطن کي وجود لري. نو ذ هر وطن و مسلمانانو ته په جنت کي هغه ددوی مالوفي ميوي ور وړه کيږي او دوی دا ووايي(هذاالذي رُزقنا من قبل) يعني فی الدنيا ترڅو چي دوی د جنت د ميوو سره اُلفت پيدا کړي. وروسته چي نوري ميوي چي دوی نه وي خوړلي په دنيا کي هم دا ويلای سي چي هذا الذی رُزقنا من قبلُ يعني فی الدنيا، ولي تا دمخه واوريده چي مراد په قرآن کريم کي (مثل مارزقنا من قبل) دی نو د مالوفو ميوو په باره کي مثليت فی النوع مراد دی او د غيرمالوفو ميوو په باره کي مثليت فی عدم الضررکي مراد دی. يعني هذا ای الغير المالوف مثل ما

رزقنا من قبل فی الدنیا فی عدم اضرر قیاساً علی المالوف الماکول والله اعلم بالصواب.

او بعضي مفسرینؒ لکه قاضي بیضاوي رحمه الله د قبلیت څخه قبلیت فی الجنت هم تجویز کړی دی. دی وایي چي دجنت میوي سره متشابه الصورت دي مع تخالف النوع. یعني سیب د جنت په شکل او په صورت کي سره د اناره مثلاً مشابهت لري. وهکذا نوري میوي د جنت لکه چي حسن البصري رحمه الله چي وایي یو جنتي ته چي خادم الجنت یوه میوه راوړي لکه سیب چي رنګ د انار وي او انار هغه جنتي دمخه خوړلی وي نو جنتي ورته وایي: (هذا الذی رُزقنا من قبل) یعني دا خو هم انار دی، نو ملکه ورته ووایي چي کُلْ فاللون واحدٌ والطعم مختلفٌ یعني وخوره چي رنګ که یي څه هم یو دی. یعني د سیبه سره لکن خوند یي مخالف دی یعني خوند یي د انار دی مثلاً. او په دي تشابه کي حکمت الهي دادی چي عظیم قدرت خپل و جنتیانو ته ښکاره کي او اظهار د تعجب د جنتیانو دی.

سوال : چي پر دي تقدیر خو (کلما) پر خپل عموم نه پاتیږي، ولي تر ټولو اول میوه چي جنتیانو ته راوړه سي، نو دوی به څرنګه وایي چي (هذا الذی رُزقنا من قبلُ) یعنی فی الجنة اِلاَّ ان یُحمل عموم (کلّما) علی غیر المرة الاولی حملاً علی الاعم الاغلب فی الجنة.

وَاُتُوْابِهٖ مُتَشَابِهًا

پوه سه! چي پر اول تقدير يعني چي قبليته فى الدنيا مراد سي، ضمير د (به) راجع و (مارزقوا فى الدارين) ته راجع دى يعني مارزقوا فى الدنيا والآخرة سره متشابه دى په نوعه كي يعني انګور، انار، اِنځر، سيب وغيره.

او د بيضاوي پر تجويز ضمير راجع دى و (مارزقوا فى الجنة) ته او دا جمله معترضه ده د معطوفينو تر مابين.

فائـدة : ابن عباس رض او مجاهد ﷫ ددي آيت ترجمه داسي كوي : (متشابه دي په رنګو كي او مختلفي دي په خوندو كي) او حسن بصري﷫ او قتاده﷫ وايي چي ميوي د جنت يو دبله سره مشابه په ښه والي كي يعني دجنت ميوي ټولي ښي دي، خرابي نسته پكښي لكه د دنيا په ميوو كي يعني چي خرابي پكښي سته. درويش وايي چي دا دواړي ترجمي تائيد د تجويز د بيضاوي﷫ كوي كمالايخفى.

فائدة جديدة : امام بغوى ﷫ په خپل تفسير كي د جابربن عبدالله ﷜ څخه روايت كړى دى چي رسول الله ﷺ وفرمايله چي اهل جنت يأكلون و يشربون : يعني جنتيان خورك كوي او چښل كوي. ولايبولون: او بولي نه كوي، چي د چښلو سره په دنيا كي تعلق لري. ولايتغوّطون: او غټمي بولي نه كوي چي په دنيا كي د خوړلو څخه پيدا كيږي. ولايمتخطون: او د پزو څخه يي ګرنګ هم نه راوزي. ولايبزُقون: او نارې هم نه توكي يُلهمون الحمد والتسبيح كما يُلهمون النفس: او دوى ته الهام د حمد ويلو او د

تسبیح ویلو کیږي لکه چي الهام د ساه کښلو چي ورته کیږي یعني لکه په ساه کښلو سره چي سړی په دنیا کي نه ستړی کیږي، جنتیان په حمد ویلو او تسبیح نه ستړي کیږي بخلاف الدنیا. طعامهم جثاءٌ: خورك ددوی په تیغو سره هضم کیږي. ورشْحُهُمْ المسكرُ: او دخولي یي د مشکو بوی خي. یعني په خوله سره یي د بولو چاره کیږي. رواه مسلم فی صحیحه بشارةٌ.

قاضي بیضاوي رحمه الله او تفسیر مظهری ددي آیت مبارك یوه بله معنا په زړه پوري ذکر کړي ده بأن یکون المعنی هذا یعني د جنت دغه میوي چي په نوع او په خوند کي سره مخالفي دي. ثوابُ الذی رُزقنا من قبلُ فی الدنیا من المعارف والاعمال. ثوابونه دي دهغو عباداتو چي موږ ته یي توفیق دکولو راکړه سوی وو په دنیا کي د معارف الهیه وو او اعمالو حسنه و لسانیه او بدنیه او مالیه و یعني لکه زموږ هغه اعمال متخالف النوع وه کالاعتقادات الحقة والحمد والتسبیح اللسانی والصلوة والزکوة او معنوي خوند یي هم سره مخالف وو. او پر دي تقدیر د تشابه څخه مراد دادی چي د هر عبادت ثواب د هغه عبادت وقد ورد فی الحدیث النبوی صلی الله علیه وسلم إن الجنة طیبة التربة: په تحقیق د جنت خاوري ډیري پاکي دي یعني خوړي د ښری څخه خلاصي مځکي دي. عُذبة الماء: او شیریني اوبه یي دي. وانها قیعان: او مځکه د جنت د درختو څخه یعني د میوه دارو درختو څخه خالي ده. وانَّ غراسها هذه: او درختي د جنت دغه دي: سُبحان الله والحمدلله والله اکبر. یعني د هر حمد او تسبیح او تهلیل

په سبب سره يوه ميوه داره درخته په جنت کي پيدا کيږي په قدرت الهي سره.

فائدة : نفس دخول د جنت په فضل او جود او کرم دخداى جل سلطانه دى يعني مومنانو ته او درجات د جنت او ميوه داري درختي د جنت او حوري وغلمان دجنت اوګلان و ريحان د جنت په اعمالو پوري د مومنانو مربوط دي. که ډير عبادات وکړى ډيري لوړي درجي او نور مذكوره نعمتونه به ډير مومي او که يي عبادات لږ وه، ثوابونه به يي لږ وي. د مثال په توګه يو پاچا د مملکت يوځاى لويه واله وکاږي او ډيري مځکي چي پخوا به په خړوبه کي وي او تر هغه واله لاندي راولي. او هغه مځکي پر رعاياو خپل په مساوي توګه وويشي او مفتي يي ورکړي او رعاياو ته چي دايي مځکي دا يي اوبه . اوس نو تاسي پوهيږى او آبادول دخپلو مځکو. نو بعضي پوهان او اقويا خلګ په دغه مفت ورکړي مځکه کي په خوارى او زحمت سره ښه باغ جوړ کړي د انګورو يا د ميوو مثلاً او ښه د ګلانو باغچي جوړي کړي او د کښت دغنمو وغيره دپاره مځکه ښه ودان کړي. لږ موده وروسته ټولي درختي پر ميوو راسي، نو دغه سړي خپل د لاسو په خوارى ښي ښي ميوي تر لاسه کړي او د کښت پر مځکو غټي غټي رشي يي په برخه سي. او يو سړى چي جاهل او تمبل وي په هغه مځکه خوارى نه کاږي او لاسونه پکښي نه زهيروي آخر الامر هغه مځکه ځندي بي حاصله چمن سي.

ولهذا قال من قال ولنعم ماقال :

بقدر الكدِّ تكتسب المعالى ومن طلب العلى سهرالليالى
تروم العزَّ ثم تنام ليلاً يغوص البحر من طلب اللآلى

از نصائح پیر خردمند و در راه خدا ﷻ هوشمند و در معرفت خداوند پایه بلند خواجه عبدالله انصاری قدس سره اینست بگوش هوش بشنو! میگوید:

هرکه ده خصلت شعار خود سازد   در دنیا و آخرت کار خود سازد

۱: باحق ﷻ بصدق ۲: بانفس بقهر ۳: باخلق بانصاف ٤: بابزرگان بخدمت

۵: باخُردان بشفقت ٦: بادرویشان بسخاوت ۷: بادوستان بنصیحت

۸: بادشمنان بحِلم ۹: باجاهلان بخاموشی ۱۰: باعالمان بتواضع

در اخیر میگوید:

درخانه اگر کس است یك حرف بس است.

وَلَهُمْ فِيهَآ أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ

او دوی لره یعني جنتیانو لره په جنت کي ماینی یعني ددنیا او حوري د جنت سته چي هغه ښه پاک شده وي دهغو شیانو څه چي د ښځي دپاره عیب وي، خواه عیب حسي وي لکه حیض او نفاس او بولي او مني او ګرنګ او خیره دبدن او ولادت. او یاطبعي وي لکه سوء خلق یا میل وغیر ته د خپلو ازواجو.

پوه سه! چي ازواج جمع د زوج ده. نر او ښځي دواړو ته ویل کیږي کمافی قوله تعالی (اُسکن انت وزوجك الجنة). او هر هغه شي ته هم وایي چي دخپل جنسه څخه ملګری لري لکه زوج الخف یعني د موزي بل پَل.

فائدة : (مطهرة) ابلغ دی تر (طاهرة یا متطهرة)، ولي چي د مُطَهَّرَةٌ معنا داده چي یو پاکوونکی دوي پاکي کړي کما یقتضیه صیغة المفعول من باب

التفعيل وليس المطهّر الا عزوجل. په بل قرائت کي مطهرات په صيغه دجمعي راغلی دی. بيضاوي رحمه الله وايي چي دغه دواړه لغت فصيح دي. داسي ويل کيږي : النساء فعلت وفعلن وهُنّ فاعلةٌ وفاعلاتٌ وفواعلُ.

سوال : فائده د خوراکي غذاء دبدن او د لوږي ضرر او تکليف دفع کول دي. او فائده د مباينو زيږيدل دعيالو او حفظ د نوع انساني ده او دي شيانو ته خو په جنت کي ضرورت نسته لانها دارالخلد والبقاء لادار الفناء.

جواب : مطعومات د جنت او منکوحات د جنت او ټوله احوال د جنت د امثالو سره دهغو په دنيا کي صرف شراکت په بعضي صفاتو کي لري، نه په ټولو احوالو کي. مثلاً په دنيا کي د مطعوم فائده خوند او لذت او غذاء د بدن وه. په جنت کي فائده يوازي خوند او صرف او صرف لذت او خوند او قضاء الشهوت ده. وهکذا باقی نعيم الجنة.

قاضي بيضاوي رحمه الله وايي وتُسمى باسمائها على سبيل الاستعارة والتمثيل ولا تشارکها فی تمام حقيقها هی تستلزم جميع مايلزمها وتفيد عين فائدتها انتهی. خفاجي رحمه الله په شرح کي د بيضاوي وايي کما اشار اليه سيدالبشر صلی الله عليه وسلم بقوله مالاعين رئت ولا اذن سمعت آه.

وَهُمْ فِيهَا خٰلِدُونَ ﴿۲۵﴾

او دوی به په جنت کي همیشه پاته وي. یعني دوی لره فناء سته او نه خوړ دفناء.

پوه سه! چي دعکرمه رضي الله عنه څخه روایت دی چي جنتیان ټوله نر او ښځي به د ۳۳ کالو په عمر کي وي او جګ والی یي شپیته ٦٠ ګزه وي یعني پر قامت د ابوالبشر آدم علیه السلام او نر به یي ټوله بي ږیري وي او پر بدن به وریښتان نه وي بي له بانهوګانو او ورځو. سترګي به یي لکه په رنجو توري وي. الخ روح البیان مع زیادة.

پوه سه! چي خلود او خلد په اصل لغت عربي کي ډیر زمانه درنګ ته وایي. که دوام او همیشه توب ورسره وي او که نه. ددي کبله لوټکیانو د مالدارو چي دوي تبخی یا کټو پر باندي کوي خوالدوایي، ولي دغه مالداران چي د یوځاي څخه بار سي لوټکیان یي ډیره زمانه پر هغه ځای باقي وي. او ځکه د انسان زړه ته خُلد وایي. ولي چي زړه په اندازه د عمر د انسان که څه هم د نوح علیه السلام عمر وي پر خپل حال حرکت پاته وي او ریږدي نه.

محقق بیضاوی رحمه الله وایي چي که چیري وضع دخلود دپاره د دوام وای، نو قید د (ابداً) وروسته تر خلود فی قوله تعالی (خالدین فیهاابداً) به لغوه وای. لکن درویش داسي نه وایي، بلکه وایي چي قید د (ابداً به تاسیس نه وای، بلکه تاکید به وای. او په آیت شریف کي دلته مراد ځندي همیشه توب دی. په دلیل د نورو آیتو او د متواترالمعنی حدیثو. کما هو الظاهر لمتتبع الآیات القرآنیة والاحادیث النبویة. او سره د هغه یوه

ګمراه ډله چي جهمیه یي بولي دخلود ځخه د جنتیانو په جنت کي منکر دي. او دغه رنګه د خلود ځخه د کافرانو په دوږخ کي هم منکر دي. او دوی داسي وایي چي وینا (اوهن من بیت العنکبوت) دي. والتفصیل فی الخفاجی شرح البیضاوی.

درویش وایي چي دخلود په معنا سره هغه إشکال دفعه سو چي د بعضي کبائر ګناهو سره خالدین راغلی دی. ولي د هغه خلود ځخه مکث طویل مراد دی.

پوه سه! چي لویه برخه د لذاتو حسیه وو په استقراء سره حصرده د اوسیدو په ځایو کي یعني چي یو سړی اعلی درجه بنګله او کوټی لري او پر خوراکي شیانو یعني یو سړی ورجي، غوښي او نور خوندور ماکولات خوري او پر ماینو یعني چي یو سړی ډیري ښائستي مایني لري، لکن دغه ټوله نعمتونه چي د مرګ بیره د سړي سره ورسره وي او یا د زوال د نعمتو فکر ورسره ملګری وي، عاقل سړي ته د زهرو ډك دي او بي خونده دي، حتی چي مملکت د ټولي دنیا لکه د سلیمان علیه السلام هم بي خونده دي. نو خدای جل سلطانه د جنتیانو دماڼیو او قصور بیان په دي آیت کي وکی (ان لهم جناتٍ تجری الآیة) او د مطاعمو بیان یي په دي آیت کي وکړی (کلمارُزقوا الآیة) او د ښو ښو ماینو بیان په دي آیت کي وکړی: (ولهم فیها ازواج) آه. آخر یي د جنتیانو د زړه ځخه د زوال ددغو نعمتو، په سبب دمرګ ددوی په زیري سره د (هم فیها خالدون) وایستله. نو جنتیانو ته خوشحالي پر خوشحالي او سرور پر سرور په برخه کړي. فلله الحمد ارزقنا ونِعمنا آمین.

خواجه عبدالله انصاری رحمه الله چي خوش میفرماید:

الهی این زندگانی نیست بلکه غذائست ✣ واین نه عمراست بنیادی بر آب است
اگر نظر عنایت تو نباشد کار خراست ✣ الهی ما در دنیا معصیت میکرده ایم
اگر دوست تو محمد اندوهگین ✣ مي شُد ودشمن تو ابلیس شاد
ودرقیامت عقوبت کني ✣ باز دوست تو اندوهگین شود ودشمن تو شاد
الهی دوشادي بدشمن خود مده ✣ ودو اندوه بدل دوست خود منه
الهی اگر پرسي حجت نداریم ✣ و اگر سوزي طاقت نداریم

لله دَره مااحسن دُره.

درویش وایي چي لوی سبب د ګمراهی په دنیا کي ثروت او غنا ده.
قال الله عزوجل : اِنَّ الانسان لیطغی° ان رآه استغنی) لوی دنیاداران و فقیرانو ته او علماوو ته او اهل الله ته په نظر د حقارت ګوري. او د دنیا په ډیریدو کي نه د ربوا څخه او نه د معاملاتو فاسده وو څخه مخ اړه وي. شراب خوري او زنا هم په ډیري دنیا پوري مربوط دی اِلاَّ مَن عَصِمه الله تعالی. شیطان یي په کولو سره دیو نفلي خیرات غر وګرځوي او ګناه کبائر یي په نظر ډیر ښائیسته وګرځوي او په زړه کي دا وسوسه ورواچوي چي تاخو خیرات وکړی، نو ستا کبائر ګنهونه په سبب دخیرات تاته بخښي . او سره ددې چي دکبائرو ګنهو بخښنه په توبه پوري اړه لري.

حاصل داچي ابلیس قسم قسم حیلي لري. په نفلي کارو مسلمانان د فرضي کارو څخه یا د واجبو کارو بلکه د سنتو کارو څخه مشغوله کړي. او مسلمانان باید پوه سي چي نفلي کارونه او عبادات نه د فرضو ځای نیولای سي او نه د واجبو ځای نیولای سي. بلکه د سنتو اجراء هم نسي ویلای. اول فرض او واجب او بیا سنت او مستحب کارونه وروسته نفلي.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَن يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا

په تحقیق خدای ﷻ نه پریږدي بیان د یو مثال په غوماشه اوپه هغه شي چي تر هغي بالا وي.

پوه سه! چي په روح البیان کي وایي چي حسن رحمه الله او قتاده رحمه الله وایي چي څه وخت خدای پاك په قرآن پاك کي دمشرکانو دخدایانو په باره کي وویل : (و إِن یسلبهم الذباب شیئاً الآیة) او د مشرکانو د چمو مثال یي په عنکبوت سره ووایه، نو یهودانو وخندل او وي ویل چي عنکبوت او مچ د کلام سره دخدای هیڅ مناسب نه دی. نو دا آیت نازل سو.

نو آیت که مدني دی، سوال کوونکي هم ذ مدیني یهودان وه، لکن پر دي تقدیر دا آیت د ماقبله سره هیڅ کار نه لري، ولي چي عنکبوت او ذباب او بعوضه د مخ په آیتو کي نه دي راغلي. نو ځکه فراء نحوي وایي چي په سورت بقره کي داسي شئ نسته چي دا آیت دي جواب سي، بلکه ابتداء کلام دی ددمخه سره ارتباط نه لري.

درویش وایي : که څه هم دا آیت مستقل بلل او د ماقبله سره بي ارتباطه ګڼل خو روا دي، لکن مفسران ډیر دا وایي چي د هر آیت سره مناسب داده چي د ماقبله سره په یو وجه سره ارتباط ولري. نو ځکه مظهري د ابن جریر رحمه الله څخه داسي روایت رانقل کړی دی چي څه وخت چي خدای ﷻ د منافقینو په باره کي دوه مثاله وویل (مثلهم کمثل الذی استوقد ناراً ، او کصیبٍ الآیة) نو منافقانو وویل چي دخدای ﷻ د شانه سره مثالونه نه ښایي . نو دا آیت نازل سو.

او د بیضاوی میل ودي ته دی چي ځه وخت چي مثالونه په دمخو آیتو کي ذکر سول په دي آیت کي خدای ﷻ حکمت د مثالو ویلو بیان کړی، قطع نظر ددي ځخه چي منافقانو سوال کړی یا نه . او هغه چي په بعضي تفاسیرو کي راغلي دي چي ځه وخت چي خدای ﷻ د خدایانو د مشرکانو او ددوی د کیدو مثال په ذباب او عنکبوت سره ووایه، نو مشرکانو وویل چي خدای ﷻ څرنګه عنکبوت او ذباب ذکر یعني دخدای دلوی شانه سره ددغو خسیسو شیانو ذکر کول مناسب نه دي. نو دا آیت نازل سو. داسي شان نزول بیانول غلط دي عقلاً او نقلاً.

اما عقلاً دا آیت خو په مدینه منوره کي نازل دی او مناظره د مشرکینو سره خو په مکه مکرمه کي وه.

و امانقلاً ددي شان نزول روایت خو عبدالغنی کړی دی د ابن عباس رض ځخه او عبدالغنی ډیر ضعیف سړی دی کما قال المظهری.

فائدة : پوه سه چي په مثال کي شرط دادی چي موافق به وي د مُمثل له سره یعني دهغه شي سره چي څوك یي مثال وایي په عظمت کي او په صغر کي او په خِسّت کي اوپه شرف کي او د مُمثِل سره یعني د مثال ویونکي سره یي مناسبت نه دی شرط. لکه د کافرانو چي ګمان وو. یعني هغه مثالونه چي ذکر سول دوی به ویله چي داسي مثالونه خو د خدای جل سلطانه سره مناسب نه دي، ولي چي غرض په تمثیل یعني مثال ویلو کي دادی چي معقول شی لکه محسوس وګرځي او همداسبب دی چي امثال په کتب الهیه وو کي ډیر دي او په عباراتو کي د بُلغاوو هم بیخي ډیر دی او دغه رنګه په عباراتو کي د حکماوو هم بي نهایت ډیر دي . نو مثال د عظیم په عظیم سره ویل کیږي او مثال د حقیر به په حقیر سره که څه هم مثال ویونکی تر هر عظیم اعظم وي لکه خدای جل سلطانه .

امام رازی رحمه الله په خپل تفسیر کي وايي چي خدای پاك په انجيل شريف کي د عداوت د زړه په سپوس سره ويلي دي. د انجيل ترجمه:

(يا ايها الناس لاتكونوا كالمُنخل يخرج منه الدقيق الطيب ويُمسك النخالة كذالك انتم تخرجون الحكمة من افواهكم وتبقون الغل فى صدوركم) يعني اي خلگو تاسي داسي مه گرځئ لکه غلبيل چي صاف وړه باسي او سبوس ساتي. دغه رنگه تاسي ترخوله د حکمت او شريعت خبري باسی او حِقد او حسد مو په خپلو سينو کي خوندي ساتلی دی. او دغه رنگه انجيل د سختو زړو چي په نصيحت سره نه نرم کيږي. په ډبره سره ويل دي. د انجيل ترجمه:

(قلوبكم كالحصاة التى لاتطبخها النار ولاتلينها الماء) يعني سخت زړونه لکه ډبري دي چي په اور نه پخيږي او نه په اوبو لزم کيږي. او دغه رنگه په انجيل شريف کي د بي عقلانو سره بحث کول لکه سړی چي د غالبوزو ځای ولټوي او وي کاروي. د انجيل ترجمه :

(لاتثيروا الزنابير فتلدغكم كذالك لاتتخاطبوا السفهاء فيشتمونكم) يعني تاسي مه کاروئ غالبوزي چي په نيښ به دي ووهي. دغه رنگه د بي عقلانو سره بحث مه کوئ چي بيابه ښکنځل درته وکي او بي آبه به مو کي.

فائدة : حياء چي په پښتو يي شرم هم بولي، د خواصو څخه د انسان ده چي معنا يي داده چي د انسان نفس قبض سي يعني منع سي د يو کاره څخه چي دده شهوت خو يي غواړي چي وکړي، لکن چونکه هغه کار مذموم شرعاًوي نو دی منع ځندي وکړي په سبب د حيا او شرم د خدای تعالی او خلگو څخه لکه زنا، لواطت وغيرهما . نو ځکه حياناکی سړی فاسق

نسي کيداى. او فاسق حياناكه نه كيږي.

او خجل چي په پښتو يي شرمندګي بولي. حيرت او دهشت دى چي سړي ته د ډيري حيا وريپښيږي، نوداسي فعل نسي کولاى چي په عادت كي خو بد وي كه شرعاً هم بد وي كما مر او كه شرعاً بد نه وي لكه ګوز يا پسكى په مجلس كي.

تفريع : نو حيا ښه صفت دى او ميانه درجه ده په مابين د وقاحت چي سړى پر قبائحو شرعيه و دلاور وي او باك نه په كوي او دخجل چي روا كار شرعاً هم په بعضي وخت كي نسي كولاى. كمامَرَّ من انفلات الريح عند الناس. كذافى البيضاوى، والخفاجى ناقلاً من الراغب الاصفهانى اللغوى رحمه الله.

پوه سه! چي حيا په حقيقي معنا مذكور سره دخداى ﷻ صفت نسي كيدلاى لمامرَّ انّه من خواص الانسان ولكونه من مقولة الانفعال فهو بمعنى الترك اللازم للمعنى الحقيقى، نو معنا د آيت داده چي خداى جل سلطانه نه پريږدي بيانول د مثال په بعوضه وغيرها سره. كما ورد فى الحديث ان الله يستحيى من ذى الشيبة المسلم ان يعذبه. نو معنا د حديث داده چي خداى ﷻ ترك د عذاب د سپين ږيري مسلمان كوي. وهذا ما اخرجه البهيقى فى الزهد عن انس رضى الله تعالى عنه.

پوښتنه : په آيت شريف كي خداى پاك لفظ د حياء استعمال كړى او سره ددي چي حيا خو خاص په ترك القبيح پوري ده او ضرب المثل خو قبيح نه دى.

جواب : هو، لکن لفظ د حیاء په مقابل کي د قول د کفارو استعمال سو چي دوی به ویل چي خدای ددغو امثالو څخه حیاء نه لري. او ددوی په دماغو کي همدي خبري قرار درلودی. نو حیاء ویل په مثال دهغه آیت دی (وجزاء سیئةٍ سیئةٌ بمثلها) او سره ددي چي جزاء د سیئه څو سیئه او بد کار نه دی. لکن مشاکلةً یي د جزاء څخه په سیئه تعبیر وسو فتدبر فی الفرق بینها.

ترکیب الآیة : لفظ د (إنَّ) په اصطلاح د نحاتو د حروف مشبه بالفعل څخه دی چي اسم یي منصوب وي او خبر به یي مرفوع وي، نو لفظ د (الله) منصوب دی، اسم د (إنَّ) او جمله د (لایستحیي) مرفوع محلاً خبر د (إنّ) ده او (اَنْ یَضرب) مجروز محلاً دی په نیز د امام النحاة خلیل بن احمد رحمه الله په تقدیر د (مِن) او په نیز د سیبویه رحمه الله چي هغه هم امام النحاة دی منصوب محلاً ده یعني پر طریقه د حذف او ایصال.

او لفظ د (ه) مثلاً مفعول دی د یضربُ او کلمه د (ما) ابهامیه بولي یعني یو مثال د مثالو، فائده یي داده چي نکیري ته ابهام ډیروي او هغه نکیره چي دغه (ما) ورسره وي قید نه قبلوي. او بعضي مفسرین وایي چي کلمه د (ما) زائده ده ونکیري ته قوت ورکوي. او لفظ د (بعوضةٌ) ماخوذ دی د بعوض څخه چي وزني فعول دی، نو په (بعوضة) کي تاء د وحدت ده، لکن مراد ځني بیخي کوچنی غوماشه ده. او بعوضه عطف بیان دی د مثلاً او یا مفعول دی (یضرب) دی او (مثلاً) حال دی مقدم او یا لفظ د یضرب په معنا د یجعل دی او مثلاً و بعوضةً یي مفعولان دي کذا فی المظهری.

او لفظ د (مافوقهـا) عطف دی پر (بعوضـة) او د (فوقيـة) څخـه مـراد بالاوالی دی په بدن کي تر (بعوضة) لکه عنکبوت، نو معنا د آیت داده چي خدای ﷻ نه پریږدي ضرب مثل په بعوضه سره فضلاً عما هو اکبر منها. او بعض مفسران رح وایي چي مراد فوقیت په حقارت او جثه کي دی لکه وزر د غوماشي.

چنانچه په صحیح حدیث کي راغلي دي چي که دنیا قدر د غوماشي د ور درلودای نو کافر ته به شُرب یعني یو غړپ د اوبو نه وای ورکړی.

درویش وایي چي همدا سبب دی چي اوس هم مسلمانان په ټوله نړۍ کي په نسبت د کفارو د ضیق العیش په دام کي دي الاَّ من کان علی قدم **الیهود والنصاری کمالایخفی علی المتتبع.**

لطیفـه: امام ابومنصور رحمه الله وایي چي پر قدرت الهي او پر وحدت کردګاري په مخلوق کي د خدای جل سلطانه بعوض او ذُباب دی، ولي سره سره د بیخي کوچني بدن ددوی خدای ﷻ هغه اعضاء او اندامونو ورکړي دي چي کبیر الجسم لکه فیل ته چي یې ورکړی دی. یعني خوله او پزه او سترګي او پښي او لاسونه او دخوراك د تیریدو ځای او د فضله د وتو ځای، حتی که د دنیا ټوله حکماء او پوهان سره غونډ سي په دغسي کوچني جسم کي بې تصویر هم نه وکړي. یعني د مذکوره اعضاء او اندامو. نو هغه اعضاء چي په جسم کبیر کي لکه فیل خدای ﷻ پیدا کړي په غوماشه او مچ کي هم پیدا کړي دي. بلکه وزرونه د مچ او د غوماشي د پروازار قدرت په فیل کي نسته والاعجب من ذالك چي مځری سره د ډیره قوته چي خدای ﷻ ورکړی دی لکن په زړه کي دونه جبن او بزدلي خدای ﷻ ور ایښي ده چي د انسانانو څخه بیریږي. او انسانانو ته نژدي لا

نه اوسیږي. او مچ او غوماشي ته خدایﷻ دونه دلاوري ورکړي ده چي سره ددي چي انسانان يي په لاسو او نور آلاتو د ځان څخه شړي او دوی نه ځني کراریږي او نه ځني بیریږي او که چیري مځری دلاوري درلودای لکه د مچ او غوماشي خلګ به يي ټوله هلاك کړي وای. لکن د قدرت الهي نظام مځري ته په زړه کي بيره د انسانانو پیدا کړه او مچ او غوماشي ته يي دلاوري ورکړه.

پوه سه! چي مچ زموږ پر سترګو او پزه ولاړيږي او کښيني نو ډير مو تنګ کړي او پر ډېرو لذيذو خوړو ناست يو او يا په ښو ګلانو کي ناست يږ هغه په موږ پوري مچ اور کړي. نو عجيبه داده چي موږ هغه کارونه کوو چي سبب د اور د جهنم ګرځي او په هغه اور کي به لړمان او ماران هم وي، نو دهغو سره به زموږ عيش او ژوند څرنګه وي؟ اعاذناالله جل سلطانه برحمته وکرمه من عذاب النار.

قصة : هارون رشيد ﷬ يوه ورځ دجمعي خطبه ويله چي مچ پر پزه دده کښينستی. ده وشاړه، مچ بيرته راغلی پر سترګه يې کښينستی. ده بيا په لاس وشاړه، خو هکذا د هارون رشيد خطبه مچ ور بي خونده کړه، خير چي لمونځ يي وکړی او کورته ولاړی نو يي ابوالحسين د اهل بصري شيخ يي راوغوښتی چي څه حکمت دی دخدای چي مچ يي پيدا کاوه؟ شيخ ورته وويل چي يو حکمت الهي دادی چي متکبران پ مچ ذليل کړي. هاروون ورته وويل (صدقت) او هغه شيخ ته يي لويه جائزه ورکړه يعني انعام.

پوه سه! چي عرب ډير عجب امثال لري. مثلا د يو حريص سړي په باره کي وايي چي فلانی ډير جمع کوونکی دمال دی تر ميږي. ددوی دا زعم

دی چې میرېدی د اوو ۷ کالو خورکه سره جمع کوي. او وایي چې فلانی سړی دلاور دی تر مچ. ولې چې دمخه تیره سوه چې مچ د مخري پر پزه او سترګو کښیني. او وایي چې فلانی سړی ډیر اوري تر منګوړ. عرب دا وایي چې منګوړ د اوښانو د پښو ترپی اوري د اوه ۷ میله څخه. او بعض وایي چې اوه شپې او ورځې چې د اوښانو او منګوړ تر مابین وي. او دوی وایي چې دفلاني کلان ساله عمر تر مار ډیر دی. دوی ګمان لري چې مار بیله قتله د یو چا نه مري، هرڅو عمر چې ژوندی وي. او دغه رنګه عرب وایي چې څوك چې ډیر کلان ساله سي چې د فلاني سړي عمر تر منګوړ بالا دی. مبالغةً. ددوی دا ګمان دی چې منګوړ اوه سوه کاله عمر درلودلای سي. درویش وایي چې والله اعلم چې عرب دا خبري دڅه درکه څخه کوي. او دوی د بي ثباته او بي قراره سړي په باره کې وایي چې فلانی سړی بیقراره دی تر پتڼ. یعنې پروانه. او شی چې نه پیداکیږي عرب وایي چې فلانی شی نادر دی تر مغزو د هډوکو دغوماشي. وهکذا غیر ماذکرنا من الامثال المضروبة لهم.

پوه سه! چې ددغو مثالو نقل د بیضاوی او روح البیان څخه دی. حاصل الکلام چې د امثالو ویل په کتب الهیه وو کې حِکم او مصالح لري چې عاقلان خلك په پوهیږي.

درویش وایي:

خدایا ای خدایا ✣ ترحم کن ترحم کن گدارا
زشوم نفس خود غرق گاه است ✣ بغفران یادکن این بینوا را
نجاتی ده زشر دشمن خویش ✣ کرم فرما بحال باگناه را

میندار این غـریـب از چشـم رحمـت ⁘ عبیـدالله هـم گویـد خـدایا

ومیگوید:

اگر بهر مُوی دو صد هنر باشد ⁘ هنر بکار نیاید که بخت بد باشد

اگر ز کلك قلمران گهر همی بارد ⁘ به هیچ کار نیاید که بخت نگون باشد

ومیگوید:

که هنوز بگو که دنیا یي گفتن است ⁘ هنوز بکوکه دروازه عمل باز است

وهنوز بشنو پند واعظ که شنویدن برجا است ⁘ وهنوز بخواه که دروازه باز است

وهنوز عذر کن که دروازه غفران واز است. اللهم وفقني لماتحب وترضی

فَاَمَّا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا فَیَعْلَمُوْنَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ ۚ وَاَمَّا الَّذِیْنَ كَفَرُوْا فَیَقُوْلُوْنَ مَاذَآ اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا ۘ

خدای جل شانه دپاره د تفصیل داسي وايي: هرچه هغه کسان دي چي ايمان يي پر خدای او پر رسول کريم ﷺ او پر قرآن وي، نو هغه يقين کوي چي دغه مثل (قرآني) که په عنکبوت وي که په مچ وي او که په غوماشه وغيره وي، حق او ثابت او پرځای دی د جانب څخه د رب ددوی. ولي چي ټوله امثال قرآنيه د ممثل له سره برابر دی او هرچه هغه کسان دي يعني مشرکين او يهود وغيرهم چي کافران دي هغه وايي چي څه اراده لري خدای ﷻ په دغه شي سره از روی (مثل) يعني دا مَثَل دخدای ﷻ دخوا نه دی.

ترکيب الآية : کلمه د (فاء) دپاره د تفصيل د حال د سامعانو د امثال قرآنيه وو ده. او (اما) دري فائدي لري. يوه فائده تفصيل د اجمال دی. او بله فائده يي متضمن معنا لره د شرط دی. څکه په جواب کي يي فاء راځي غالباً. او بله فائده يي تاکيد د جملي دی چي په (اما مصدره) وي. او (اما) حرف دی. اسم نه دی. وهو مذهب المحققين. او حرف شرط نه دی و إلاّ لزمها وقوع الفعل بعدها. وباقی التفصيل فی البيضاوی وحواشيه.

او (فيعلمون) جواب د (اما) دی. (انه) مفعول د (يعلمون) دی او ضمير راجع دی و ضرب المثل ته . او (من ربهم) حال دی د ضمير څخه چي په حق مستتر دی. چي راجع و ضرب المثل ته دی. (ای کائناً من ربهم). او (ما) استفهامي دی. او (ذا) په معنی د (الذی) دی. او (اراد الله) يي صله و

موصـول خبـر دی. او (مـثلاً) منصـوب دی. حـال دی د (هـذا) څخـه . ای ممثلاً. هذا ما في البيضاوی و روح البيان والمظهری وغيرها .

پوښتنــه : پـه مقابـل کـي د قـول د مومنـانو يعنـي (فيعلمـون) آه بايـد د کفارو په قول کي داسي ويل سوي وای : (فلايعلمون انه من ربهم).

جواب : هو، لکن خدای جل سلطانه مذکوره عبارت يعني (فيقولون) آه ای راوړی، ولي چي دا قول ددوی دليل واضح د جهل او عدم علم ددوی دی. نو پر طريقه د کنايي يعني ذکر د ملزوم او مراد څندي لازم ذکر کړی. او په کتابو د علم المعانی وايي چي کنايه ابلغ ده تر صريح. ولي چي کنايه دعوی د شي ده سره د دليله فافهم . درويش

يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾

ګمراه کوي خدای ﷻ په ضرب مثل سره ډير خلک او يهدي يعني هدايت ورکوي په ضرب مثل سره ډيرو خلکو ته. او نه ګمراه کوي په ضرب مثل سره مګر نه فاسقان. يعني د امر الهي څخه منکر کسان.

پوه سه! چي دا دوي جملي جواب د (ماذا) دي او نسبت د اضلال چي معنا يي خلق د ضلال ده وخدای ﷻ تـه پـه اعتبـار ددي دی چي خـالق د افعالو د بندګانو خدای ﷻ دی کـه څـه هـم پـه اعتبـار د کسـب د ضلال او هدايت فعل د بندګانو دی کماهو مذهب اهل السنة والجماعة.

پوښتنه : استفهام خو دلته پر خپل حقيقت نه دی، ولي چي جواب ته د

استفهام خو په قول کي د مستفهم ضرورت سته، او خدای پاك ﷻ خو مستفهم نه دی ولي چي (ماذا اراد الله) آه خو حکایت دی د قول د مشرکانو او یهودیانو دی، نو په قرآن کي جواب ته څه ضرورت سته.

والجواب : چي استفهام په قول کي د کفارو استفهام انکاري دی، نو مراد ددوی دادی چي په مثال ویلو کي په محقراتو شیانو هیڅ فائده نسته، نو خدای ﷻ پر دوی رد وکړی په (يُضِلُّ) آه سره نو د جواب څخه مراد جواب معنوي دی یعني رد ددوی د قول. كذا في حواشي البيضاوي

پوښتنه : یا به اهل ضلال ډیر وي یا به اهل هدایت ډیر وي، نو دواړه به څرنګه په کثرت سره یاد کړه سوه.

جواب : مراد د ډیروالي څخه د دواړو طائفو کثرت نسبت یو و بل ته نه دی چي کثرت اضافي يي بولي، بلکه مراد کثرت د دواړو طائفو دی په خپل ځان کي چي کثرت حقیقي يي بولي. ولاشك ان كلاً من الطائفتين كثير في نفسها.

پوښتنه : کلمه د (ماذا) مفرد او اسم دی، نو په جواب کي هم باید اسم راغلی وای، ای اضلال كثير و هداية كثيرٍ؟

جواب : قاضي بیضاوی رحمه الله تفسیر د (يُضِل) او (يهدی) په مصدرین مذکورینو سره کړی دی. او مظهري يي هم متابعت کړی دی.

پوښتنه :تفسیر د فعل مضارع په مصدر سره څرنګه روا دی؟

جواب : چي (أن) مصدري ورسره مقدر دی او یا بیله حرف مصدري هم مضارع په معنا د مصدر راغلي بتجريد الفعل عن النسبة والزمان كما في

قول الشاعر : تسمع بالمیعدی خیرٌ من ان تراه. ای سمعك

پوښتنه : د مصدر څخه په فعل سره تعبیر کول په کلام کي د بلیغ نکته غواړي، نو دلته څه نکته ده؟

جواب : نحات وایي چي مضارع پر استمرار تجددي دلالت کوي، نو په تعبیر د مضارع کي دا فائده او نکته ده چي دغه اضلال او هدایت په ضرب الامثال د قرآن مبارك به جاري وي مستمراً.

پوه سه! چي فسق په لغت کي خروج ته وایي. چنانچه ویل کیږي (فَسَقَتِ الرطبة اذا خرجت عن قِشرها). او فسق په اصطلاح کي د شرع شریفي کولو ته د ګناه کبیري وایي. او فسق لره دري۳ درجي دي.

اعلی درجه یي کفر دی. بمایجب الایمان به، ولي چي کفر علی تفاوت درجاته اعظم د کبائرو دی. وهوالمراد بالفسق په ډیرو آیتو کي.

او دوهم درجه یي انهماك الكبائر دی یعني په کبیره ګنهو کي ډوب والی. یعني چي کبیره ګنهونه په بي پرواهي سره کوي.

دریمه درجه یي کول د کبیره ګناه دی او یا همیشه کول دي د صغیره ګناه، سره د بدبللو په زړه کي وهذا اقرب الی التوبة. كذا فی القرطبی والبیضاوی والمظهری والتفسیر الكبیر وغیرها من التفاسیر.

درویش وایي چي مقابل د فاسق عادل دی. نو د فاسق اول مقابل نفس مومن دی او د فاسق ثانی مقابل هغه مومن دی چي په بې پروایي سره کبیره ګنهونه کوي. او د فاسق ثالث مقابل عادل هغه مومن دی چي پر ګنهو تائب وي.

اَلَّذِيْنَ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيْثَاقِهٖ

فاسقان هغه کسان دي چې ماتوي او پرېږدي او مخالفت کوي د وعدې څخه دخدای ﷻ یعني چې خدای ﷻ ددوی څخه اخستي وه دُ ایمان او ترک العصیان، پس له ټینګولو څخه د وعدې یعنې په قبول سره ددوی.

فائــدة : میثاق مصدر میمي دی په معنا د توثیق دی. او ضمیر د (ه) راجع دی و عهد ته.

فائدة : (الذین) صفت دی د فاسقین. نو که مراد د فاسقینو څخه کافران وي نو دا صفت موضحه دی یعني بیان ددوی د فسق دی او دپاره د ذَم ددوی دی مثل اعوذبالله من الشیطان الرجیم. او که مراد د فاسقینو څخه معنا عام وي یعني چې کافرانو او ګناه کارانو د مسلمانانو ته هم شامل وي. نو (الذین) صفت مقیده دی . یعني مسلمانان په باسي.

فائدة : د (نقض) معنا (فسخ) او خلاصول د مرکب شي و اجزاوو ته د هغه وایي. او په لغت کې ډیر استعمال یې په خلاصولو د تارو د رسۍ دی.

پوښتنه : عهد خو مرکب ذوالاجزاء نه دی، نو څرنګه استعمال د نقض په عهد کې روا دی؟

جواب : عرب و وعدې ته مجازاً (حبل) وایي، نو ماتولو ته د وعدې یې نقض ویل مبني دی پر مجازي استعمال د (حبل) په وعده کې.

پوه سه! چې عهود الهیه دري ۳ دي. یو ۱ عهد دی چې خدای ﷻ د تولو بندګانو څخه، که کافران دي که مسلمانان دي اخیستی دی. په

ورکړه د عقل یعني چي خدای ﷻ ټولو بندګانو ته عقل ورکړی، نو ګویا په دغه عقل ورکولو یي ددوی څخه وعده واخیسته چي په دغه عقل سره به تاسي فکر په دلائل کي د توحید د خدا ﷻ او د تصدیق د رسولانو علیهم السلام کوی، ولي چي دغه دوي مسئلي عقل په کښي کافي دی.
کماقیل:

گر انبیاء هم فائدی نامدي نی شرع بودي درجهان

واجب شدی برمردتان ایمان بخالق مقتدر

او بیا رب جل وعلا توثیق ددغه حُجت وکړی په را استولو د معجزاتو پر انبیاء علیهم السلام او په انزال الکتب سره.

پوه سه! چي ناقضین ددي عهد هغه کافران دي چي یا صانع عالَم نه مني لکه دهریان حیث یقولون مایهلکونا الاالدهر . او یا دخدای ﷻ سره شریك فی الذات یعني په وجوب الوجود کي وایي لکه ثنویه چي دوی وایي چي عالَم لره دوه صانعان : یو خالق الخیرات دی چي دوی وایي چي د هغه نوم یزدان دی او بل خالق المضرات دی چي هغه دهرمن یا شیطان وایي.

او یا دخدای ﷻ سره شریك فی العبادات وایي لکه بُت پرستان یعني مشرکان. وهذا العهد الماخوذ بالعقل هوالمراد فی قوله تعالی : (واشهدهم علی انفسم).

۲: او بل عهد دی چي ماخوذ دی د امتو څخه په واسطه د ارسال الرسل. هغه عهد دادی : که تاسي ته داسي رسول راغلی چي دهغه په معجزاتو سره تائید سوی وو، تاسي به یي تصدیق کوی او متابعت به یي کوی او حال به یي دپاره د اغراضو فاسده وو نه پټوی او حکم به دهغه منئ. کما

فی قوله تعالی : (وإذ أخذالله میثاق الذین اُوتوالکتاب) آه او ددي عهد ماتوونکي یهود او نصاری او منافقین وي حیث کتموا حال النبی ﷺ لاغراض فاسدةٍ یعني حب المال والجاه والجلال.

۳: او بل عهد دی چي د علماو څخه د هر دین اخیستـه سوی دی چي دوی به حق بیانوي او نه به یي پوټوي. کماقال الله (وإذ اخذالله میثاق الذین اوتوالکتاب الآیة) او ناقضین ددي عهد علماء د اهل کتابو دي.

پوه سه! چي بعضي ملایان د اخیري زماني دپاره د نقودو تر لاسه کولو دپاره اویا د جاه وجلال د حفظ دپاره د حق په بیانولو کي پاته راغلي دي.

فائدة : نقض العهد ډیر لویه ګناه ده. د مالك بن دینار رحمه الله چي برجسته ولی الله وو روایت کوي چي دده د اکاځوی ډیر ظالم وو. نو یو وخت ناجوړی سو. نو دخدای ﷻ سره یي وعده وکړه او پر ځان یي نذر کړه که زه ددي ناجوړی څخه خدای ﷻ جوړ کړم، نو زه به ددي ظالم حکومت څخه لاس پر سر کښیږدم. هغه چي خدای ﷻ جوړ کړی او څو ورځي وروسته بیرته په هغه ظالم حکومت کي شامل سو. څه زمانه بعد بیا ناجوړی سو. بیا یي پرځان نذر او دخدای ﷻ سره یي عهد وکړی که ددي ناجوړی څخه خدا ﷻ جوړ کړم بیا به زه په دي ظالم حکومت کي برخه وانه خلم. خو خدای ﷻ جوړ کړی . څو ورځي وروسته بیرته په هغه ظالم حکومت کي خپل پخوانی چوکی ته ورغلی. او په دي پلا یي په ظلم کي تر اول وار او تر دوهم وار ډیر شدت ته اوړه ورکړه. اخیر الامر په داسي سختي ناجوړی مبتلاء سو چي و علاج ته یي د وخت طبیبان عاجزه پاته سول. او د ناعلاج زیری یي ورکړی.

نو مالك بن دينار رحمه الله يي په دريمي سختي ناجوړى د اكا دځوى خبر سو نو د پوښتني دپاره د هغه كور ته ورغلى . نو چي د اكاځوى يي په ډيره مهلكه ناجوړي كي وليدى، نو يي داسي ورته وويله: يابُنَيَّ ! كه ته يوه كبيره ګناه لري دهغي څخه توبه وكاږه او دخداى ﷻ سره عهد او پيمان وكړه او پر ځان يي نذر كړه چي زه به بيا دا ګناه نه كوم. شايد چي ته به ددي ناجوړى څخه خلاص سي.

نو مريض ورته وويل چي زه دخداىﷻ سره عهد او وعده كوم كه زه ددغي ناجوړى څخه خداىﷻ جوړ كړم، زه به بيا په دي ظالم حكومت كي برخه نه اخلم او جدي استعفاء به وركړم.

نو مالك بن دينار رحمه الله چي دمريض اكا دځوى دپاره اراده د شفاعت وكړه په دربار كي د رب العزت. هاتفي غيبي آواز يي واوريدى. (يامالك انا قد جرَّبناه مراراً فوجدناه كذوباً فلاينفعه نذره فمات من المرض المذكور كذا في روضة العلماء) قال المولوى المعنوى رحمه الله فى المثنوى:

نقض ميثاق وشكست تو بها   موجب لعنت شود در انتها

پوښتنه : په حديث شريف كي راغلي دي چي يو بنده مسلمان چي ګناه وكړي او بيا توبه وكاږي خداىﷻ ګناه وربخښي . او كه بيا هغه ګناه ته عود وكړي او بيا توبه وكاږي خداى ﷻ يي ګناه بيا ورمعافوي، حتى چي په ورځ كي اويا واره عود وكړي او توبه پر كاږي خداىﷻ يي قبلوي، نو د مالك بن دينار رحمه الله د اكا د ځوى توبه ولي پر دريم وار رد سوله؟

جواب : مراد په حديث شريف كي توبه د صدق او اخلاص ده او د مالك بن دينار د اكا دځوى توبه د نفاق سره ملګري وه. نو ځكه رد سوله فلامنافات بينهما . يعني توبه يې صرف د ناجوړه د دفع دپاره وه لكه

دخدای ﷻ سره چي چم کوي کما قال الله فی حق المنافقین فی العهد النبوی (یخادعون الله ورسوله) الآیة

وَيَقۡطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ

او دوی یعني فاسقین قطع کوي هغه شی چي امر کړی دی خدای ﷻ په هغه شي چي دا جوت کړه قطعه يي مه کوه.

پوه سه! چي جمله د (یقطعون) آه عطف ده پر جمله د (ینقضون) یعني صله بعد الصله د الذین ده. او (ان یوصل) بدل دی د ضمیر مجرور څخه د (به) والمعنی چي خدای ﷻ امر کړی دی ودوی ته چي تاسي ایمان د ټولو انبیاء علیهم السلام د ایمان سره جمع کړي. یعني پر ټولو نبیانو علیهم السلام ایمان راوړی او داسي ووایاست (لانُفَرِّقُ بین احد من رسله) لکه موږ مسلمانان چي وایو او سره د امر الهي دوی یعني فاسقان د اهل کتابو وايي (نؤمن ببعض الانبیاء ونکفر ببعضٍ مثلاً) اهل التورات یعني یهود وايي چي موږ عیسیٰ علیه السلام په نبوت نه منو او نه انجیل کتاب الله بولو او دغه رنګه محمد علیه السلام نه نبي بولو او نه قرآن کتاب الله کڼو. وهکذا النصاری.

وَيُفْسِدُوْنَ فِي الْاَرْضِ ؕ

او دوی فساد کوي په مځکه کي په سبب د ګنهو او د کفر په علیه السلام او قرآن سره. او دغه رنګه یهود د مديني منوري چي به د مسلمانانو پر کښت ورغله هغه ته به يي اور واچاوه "ويهلكون مواشيهم".

پـوه سـه! چي هره ګناه کبیره سبب د فساد فی الارض ده حتی که د مسلمانانو ډیر خلګ په کبائرو اخته سوه، خدای ﷻ یا قطع د بارانو پر کوي او یا يې دبله سره په قتل او قتال اخته کوي او یا دښمن یعني کافران پر مسلطه کوي چي ددوی ويني به تویوي. او کورونه به يي ور خرابوي الی غير ذالك.

اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٢٧﴾

او همدغه کسان دي خطاوتلي او په تاوان کي، ولي فساد يي رانیوی او صلاح او ایمان پر علیه السلام او پر قرآن سره يي پریښوی. او بل جنت او ثوابونه د آخرت يي په دوږخ او عقوبت بدل کړه. او صلاح يي په فساد بدله کړه. تر دي لوی خسران به نو چيري وي؟

پوه سه! چي هر مومن او کافر په جنت کي ځای لري. یعني که کافران ټوله مسلمانان سي، نوبه په جنت کي ځای وای. نو کافران چي دوږخ ته ولاړل نو ځایونه په میراث مسلمانانو ته پاتیږي. وبالعكس فی النار. وذالك للكفار خُسرانٌ مبين وللمؤمنين بشارة عظيمة اللهم اجعلنا من اهل البشارة لامن اهل الخسران.

فائدة : څه وخت چي خدای جل وعلاشانه په تيرو څو آيتو کي حالات د کفارو بيان کړه او ددوی خبيثي خبري يي هم بيان کړي، نو اوس پر طريقه د التفات د غيبت و خطاب ته يي دوی مخاطب کړه او په استفهام انکاري يي دوی ته خطاب وکړی په (کيف تکفرون الآية) سره.

پوه سه! چي انکار د وقوع څخه د کفر نه ده، ولي چي کفر خو ددوی څخه واقع دی، بلکه په معنا د انکار دی پر فعل واقع چی کفر دی. يعني حالات آتيه خو سبب د کفر نه دی، نو بايد ددوی څخه کفر نه وای واقع سوی، نو استفهام د استبعاد د کفر ددوی هم دی او دپاره د تعجيب د عقول سليمه وو ددوی و کفر ته هم دی.

حاصل دا چي خدای جل سلطانه کفارو ته وايي چي په اول الامر تاسي عناصر اربعه واست او بياغذا د مور او پلار په بدن کي وګرځيداست او بيا د غذا څخه اخلاط اربعه جوړ سو. يعني وينه او ژړ او بلغم او سودا جوړه سوه. او دهغو اخلاطو څخه نطفی په پلار او مور کي پيدا سوي. او هغه نطفی پس له استقراره په رحم کي د مور وروسته علقه وګرځيدي. او د علقي وروسته مضغة جوړه سوه. او وروسته تر هغه په قدرت الهي ټوله اعضاء د بدن پر خپلو خپلو ځايو مرتب سوه او اجساد بلا روح پيدا سوه. او وروسته بيا روح په جسدو کي پُو سوه يعني پيدا سوه. نو پس له جماديت احيا وګرځيدلاست او بيا وروسته تر انقضاء د اجل الحيوة بيرته روح درڅخه ولاړی او اموات وګرځيداست. او بيا په (يوم نُفخ فی الصور) کي بيرت مو روحان وه بدنو ته راځي او ژوندي کيږئ. نو تاسي ووايا‌ست چي کم حال ددغو حالات مذکوره وو څخه سبب د کفر او شرك ستاسي وګرځيدی؟

كَيۡفَ تَكۡفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنتُمۡ اَمۡوٰتًا فَاَحۡيَاكُمۡ ثُمَّ يُمِيتُكُمۡ ثُمَّ يُحۡيِيكُمۡ ثُمَّ اِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿۲۸﴾

ترجمه: پرڅه کیفیت تاسي کفر او انکار د وحدانیته څخه د خدایﷻ کوئ او تاسي واست ابتداءًا مړه. یعني بي روح شیان کما مر اوخدایﷻ تاسي ته ژوند درکړی په رحم کي دمور یعني متصل په امواتاً سره، ولي چي په مابین کي د موت سابق او د روح پوه کلو فاصل نسته لهذا عطف بالفاء. او وروسته تر انقضاء الآجال یي بیرته مړه کړاست. چونکه د حیات اول او د موت ثانی تر مابین زمانه د عمر فاصل ده نو ځکه یي عطف په (ثم) د تراخي وکړی. او بیا وروسته ژوند درکوي په آخرت کي او دا هم متراخی دی. او بیا خدایﷻ ته دپاره د جزاء راجع کړه کیږئ

فائدة : مفسران رح د (ثم یحییکم) څخه ژوند د قبر اخلي، دپاره د سوال د (مَن ربك ومن نبیك ومادینك) نو دوی په دي سره دفع دهغه سوال کوي چي بعضي منکران د عذاب القبر وایي چي خدایﷻ په دي آیت کي یو حیوة الدنیا ذکر کړی او بل حیوة الآخرة او په مابین کي بل حیوة یعني د قبر نه کړی ذکر، نو معلومه سوه چي حیوة فی القبر دپاره د سوال د نکیر او مُنکر نسته.

حاصل د جواب دادی چه د حیوة ثاني څخه مراد حیوة د قبر دی. دوی دلیل دا وایي چي که مراد حیوة فی الآخرة وای نو عطف په (ثم الیه ترجعون) سره نه صحیح کیدی، ولي چي تر حیوة اخروي وروسته بلا فصل زمان رجوع وخدایﷻ ته د حساب دپاره کیږي.

پوښتنه :د موت دوهم او د حیوة القبر تر مابین خو فاصل نسته، نو څرنګه (ثم یحییکم) عطف په (ثم) صحیح کیږي.

جواب : د دوهم موت او د حیوة القبر تر مابین زمانه فاصل سته وهو زمان الغسل والتکفین والتجهیز والدفن وهذا القدر من الفصل یکفی للعطف بثم لان التراخی مقولٌ بالتشکیك کمالایخفی. او بعضي مفسرین رح مراد د حیوة ثاني څخه حیوة اخروي بولي.

پوښتنه : نو عطف د (ثم الیه ترجعون) په (ثم) د تراخي سره څرنګه صحیح کیږي؟ ولي چي دا وړاندي تیره سوه چي تر حیوة ثاني وروسته دستي رجوع وخدای ﷻ ته کیږي.

جواب : دغه مفسران رح د رجوع څخه و خدای ﷻ ته رجوع وثواب او عقاب ته اخلي. نو د رجوع الی الله په دي معنا او د حیوة ثانی تر مابین طویل ورځ د حساب فاصل ده. چي ډیر لوی وخت دی کما ثبت فی الآحادیث النبویة ﷺ.

پوښتنه : حیوة القبر خو ددي آیت څخه ددغو مفسرانورح پر تقدیر نسو ثابت ؟

جواب : پر دي تقدیر خو حیوة القبر په آیت مذکوره کي نه سو ذکر وعدم الذکر لایدل علی العدم فی الواقع او عذاب القبر خو په احادیث صحیحه چي تقریباً متواتر المعنی دي په صحاح سته وو کي ثابت دی.

پوښتنه : سوق د آیت مذکوره یعني(کیف تکفرون الآیة) خود دوو شیانو

دپاره دی. یو اظهار د قدرت عظیم الهیه دی او بل بیان د نعیم ربانیه وو دی، نو موت ثاني که د قدرت الهي لوی دلیل دی لکن نعمت نو ځرنګه دی؟

جواب : نعمت والی په دي دی چي موت وسیله ده و نعمي خلیده وو ته د آخرت . یعني جنتونه ومافیها مما لاعین رئت ولا أُذُنٌ سمعت ولاخطر على قلب بشرٍ كما ورد فی الحدیث عن خیر البشر صلی الله علیه وسلم.

پوښتنه : دکفارو دپاره خو موت ثانی وسیله د وقوع ددوی په سقر کي ده. فكيف يكون نعمة لهم؟

جواب : داخو په سبب د سوء اختيار ددوی کفر لره پر ايمان وفی المثنوی

بس رجال از نقل عالم شادمان زربقايش شادمان اين كودكان

او په شروحو کي د مثنوی داسي هم راغلي دي چي حضرت مولانا روم رحمه الله چي په وخت کي د زکندن خدای جل سلطانه عزرائيل په ده وليدی. نو ده مبارك داسي ورته وويل:

پيش ترآپيش ترجان من پيك درحضور سلطان من

پوښتنه : مشرکانو ته که څه هم موت اول خو معلوم وو او دارنګه حيوة اول هم ور معلوم وواو موت ثاني هم ورمعلوم وو لکن د حيوة ثانی څخه که قبر وي او که آخرت وي خو دوی منکر وه او د رجوع څخه وخدای ﷻ ته هم منكر وه نو حيوة ثانی ځرنګه خدای ﷻ ودوی ته ذکر کړی.

جواب : بيضاوی رحمه الله وايي چي چونکه دوی قادر وه پر علم د حيوة ثانی او پر علم د رجوع وخدای ﷻ ته په سبب د هغو دلائلو چي خدای ﷻ ودوی

ته درولي وه پر قدرت خپل پر دغو دوو کارو باندي هم په انفُس کي ددوی او هم په آفاقو کي که دوی د عقل سلیم څخه کار اخیستی وای نو دغه قدرت پر علم مذکور یي پرځای د علم ددوی ودراوه. نو دوی له عالمان بالامرین یي وبلل. خصوصاً چي په آیت مذکوره کي هم دلیل سته پر علمینو مذکورینو باندي یعني احیائهم اولاً ولي چي خدای ﷻ قادر پراحیاء اوله دی. لکه دوی چي هم مني، نو هغه خدای ﷻ قادر پر احیاء ثاني هم دی لأنَّ بدء الخلق لیس باهون علیه من اعادته (ولئن سألتهم من خلقهم قالوا الله العزیز الحکیم)

پوه سه! چي تفسیر مظهري ددي آیت په تفسیر یو تصوفي تفسیر کړی دی چي د فهم څخه یي علماء اکثره عاجزه پاته دي. طالبان او عوام خو پریږده. نو درویش دهغه تر بیان عدم بیان خیر وباله نو ځکه یي صَرف نظر کړی لأنه ورد فی الخبر (کلِّموا الناس علی قَدَرِ عقولهم حتی لایکون فتنةً لهم) فافهم.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا

خدای ﷻ هغه څوک دی چي ستاسي دپاره یي پیدا کړي دي هغه شیان چي په مځکه کي دي ټوله.

پوه سه! چي (لام) د (لکم) دپاره د نفعي دی. او دا بل نعمت دی دخدای ﷻ دټوله مخلوق دپاره. او مراد د نفعي څخه عامه ده. که دنیاوي نفع وي لکه خورك، اغوستل، سپریدل، چنبل او نور ورته شیان که دا نفع بالذات وي او که بالواسطة وي.

او که اخروي او معنوي نفع وي یعني په دین کي چي دلیل به یي وګرځوی پر خالقیت او وحدانیت او قادریت وغیر ذالك من صفاته. قال السعدی الشیرازی رحمة الله علیه :

برگ درختان سبز در نظر هوشیار هر ورقش دفتریست معرفت کردگار

پوښتنه : په وخت د نزول ددي آیت خو ټوله مافی الارض نه وه پیدا کړي خدای ﷻ مثلاً طیاره، موټر، توپ او ډیر نعم ارضیه او اسلحه، نو صیغه د (خَلَقَ) یعني ماضي صیغه څرنګه ده؟

جواب : روح البیان وایي أی قدّر خلقها یعني تقدیر ازلي خو خدای ﷻ کړی وو لوکان خلق بعضها فی المستقبل. په تفسیر تیسیر کي وایي چي یو د جاهلانو په نامه صوفیانو چي اباحیه یي بولي. چي ددوی مذهب دادی چي سړي ته چي معرفت دخدای او محبت دخدای ﷻ ورته حاصل سي نو دهغه څخه ټوله تکالیف شرعیه ساقطیږي یعني نه ده ته حرمت د شي سته که زنا کوي او که شراب خوري او نور ورته محرمات. او نه دی

مـامور دی په عباداتو سره لکه لمونځ او روژه وغیرهما. دوی وایي اذا تحققت المعرفة وتأکدت المحبة سقطت الحرمة وزالت الخدمة لأن الحبيب لايكلف حبيبه ما يتبعه ولايمنعه عما يُريده ويشتهيه . او دوی دغه آیت خپل دلیل برلي. دوی وایي (لام) د نفع دی او مراد د نفعي څخه نفع على العموم والاطلاق دی.

درویش وایي چي دا مذهب کفر دی او قائلان یي کافران په اجماع او اتفاق د امت محمدیه اوپه اجماع د ټولو مذاهبو اربعه وو. او په اتفاق د ټولو کتابو د عقائدو دینیه وو او په اتفاق د ټولو مفسرانو د قرآن عظیم الشان او په اجماع د ټولو صوفیه وو کرامو که اهل سلوك دي او که اهل جذبه دي. دلیل یي دادی چي عارف کبیر او محب اعظم محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم تر آخر پوري د حیات د اوامر الهیه او منهیاتو شرعیه وو بي غمه نه وو. او بل دلیل یي دادی چي د قرآن عظیم الشان اوامر او نواهی ټوله پر دي مذهب بي فائدي دي.

فائدة : بعضي جاهلان کسان چي د فوائدو څخه د خدایﷻ د مخلوقاتو ناخبره وي وایي چي د فلاني شي څه فائده او فلانی شی خو ضرر محض دی وهکذا. نو دغه جاهلان باید پوه سي. چي خدای جل وعلاشانه د مخلوقاتو تر حیواناتو نباتاتو او نورو مخلوقاتو ټولي فائدي یو خدایﷻ ته معلومي دي. د حکماوو طبیبابو او د ریاضی والاوو او د اوسنی زمانی سائنس دانانو معلومات د هغو فوائدو پای ته نه دي رسیدلي.

دمثال په توګه څه موده وړاندي یعني پنځه سوه کاله دمخه په اوسپني کي مثلاً یوازي د تبر د چړي د ساتول وغیره فائدي لیدلي وي او د توپ، ټینك، طیاري، موټران او کلاشنکوفو مثلاً او د نورو آلاتو جدیده وو چي

د اوسپنو په ذریعه لاس ته راغلي دي نوي ورمعلومي. اما قادر متعال جلت قدرته چي اوسپنه پیدا کوله د ټولي فوائد په اوسپنه کي خدای ته معلومي وي وهکذا نباتات زهریه او حیوانات مضره لکه لړم، مار، غونډك وغیره د پخواني زماني خلګو بیله ضرره هیڅ فائده نه پکښي لیدله، لکن وروستني حکماوو او طبیبانو په هغو کي فائده ناکي خواص هم پیدا کړي چي ادویه سُمیه په نامه یادیږي چي په اوسني زمانه کي یي هیڅ دواخانه او کلینك والا بیله نسخي د ډاکټر وچاته نسي ورکولای. نو خدای عظمت حکمتُه چي دغه زهریري شیان پیدا کوله وخدای ﷻ ته ددغو فوائد معلومات حاصل وو. وهکذا او به د پخوا خلګو په عقیده په اوبو چیښلو او د نباتاتو او د کښتو د اوبولو مثلاً ماسوی بله فائده نه پکښي لیدله یعني د برق بجلي فائده یي نه پکښي لیدله، مګر د اوبو په اول خلقت کي خدای ﷻ په اوبو کي مذکوره فائده ایښي وه. وعلی هذا فِقِس المخلوقات الارضیة او مورږ دا هم نسو ویلای چي د مخلوقاتو ارضیه وو فوائدي به د زماني پوهانو پای ته رسولي وي. (ولایعلم جنود ربك الاهو)

حکایت : د یو ولی الله زاهد عابد نقل راغلی دی چي دی یوه شپه د تهجد پر لمانځه ولاړ وو او څراغ ورته لګیدی چي یوه خزدکه چي تور رنګ یي دی او اوږدي پښي یي دي او ډیر بدبویه هم ده چي پیدا سوه چي پر څراغ به راغله او د شیخ زاهد د سجدي پر ځای به ودریده. زاهد به د سجدي په وخت کي په لاس پوري وهله ، چي دی به رکعت ته ولاړ سو خزدکه به بیرته کرار کرار دده د سجدي ځای ته بیرته راغله. حاصل داچي د شیخ نفس یي ډیر ور تنګ کړی او ناڅاپه یي دا ترخوله ووتله چي

خدایﷻ ددغي خزدکي خو نه ښه رنګه دی او نه يي ښه بوی دی، نو ددي په خلق ستا څه حکمت وو؟ خير څو ورځي بعد د شيخ زاهد پر لاس يوه کوچنی دانه پيدا سوه او ډير درد يي کاوه او کرار کرار غټيدله او درد يي په زياتيدو کي وو. آخر الامر ودي اندازي ته ورسيدی چي د ډيره درده به يي دشپي خوب نسوای کولای. او هرڅه چي د طبيبانو څخه يي علاج وکړی فائده يي نه کوله. درد يي زياتيدی او پاړسوب يي ډيريدی. مريدان او شاګردان يي شپه او ورځ ورته ناست وه. او طبيبانو د جوړيدو اميد ور قطع کړی. حاصل دا چي د طبيبانو يي اميد وختی نو شافي حقيقي وخواته يي توجه سوه او د رب العزت په دربار کي يي عريضه د شفاء خپله پيش کړه.

خو پخوا زمانه کي به بعضي په نامه طبيبان به پر آسانو سپاره او خورجين به يي پر آس پوري تړلی وو او بعضي دواګاني به ورڅخه وي او په کوڅو به يي نعري وهلي چي که څوك مريض لري زما سره دهر مرض دوا سته . او خلګو به دغه طبيبان تګان بلل. يعني صرف خلګ خطاباسي، نه طبيبان دي نه شی. دغسي طبيب د شيخ زاهد مريض په کوڅه کي هم نعره د مريض او د دوا وکړه. شيخ مريض وشاګردانو ته وويل چي تاسي ورسئ او دغه طبيب ماته راولئ ګوندي يوه دواء راکړي. شاګردانو ورته وويل چي استاذه دا خو دکوڅو تګان دي تاته خو موږ لوی طبيبان راوستله او هغه په علاج کي ناکامه سوه. نو دا تګ طبيب به ستا څه علاج وکړي، خو په مقتضی د (الغريق يتعلق بلك حشيشٍ) شيخ اصرار وکړی چي حتماً دغه طبيب راولئ. بعضي شاګردان ورغله طبيب يي راوستی.

طبيب چي راغلی او دشيخ دانه او د لاس پاړسوب يي وليدی. د شيخ شاګردانو ته يي وويله چي تاسي ژر ژر د ديوالو په بيخو کي وګورئ يو ځو داني هغه خزدکي راپيدا کړی چي داسي رنګ يي وي او داسي يي ښني وي او بدبويه هم وي. شاګردانو وخندله چي خزدکي نو څه کوي؟ طبيب چي د خزدکو خبره وکړه د شيخ مريض هغه خپله خبر چي دشپي يي کړي وه ور په ياد سوه يعني په لمانځه کي هغي خزدکي دی په عذاب کړی وو او د خدای ﷻ څخه يي طلب د حکمت وکړی. نو پوه سو چي دا امتحان الهي وو. زما د سوال په جواب کي پر شاګردانو يي ږغ وکړی چي ژر دغه خزدکي پيدا کړی چي طبيب پر دوا برابر سو. حاصل دا چي شاګردانو د يوي خوا او دبلي خوا د ديوالو په بيخو کي ځو داني خزدکي ور پيدا کړي. طبيب هغه خزدکي مړي کړي او سره چختاني يي کړي. دشيخ پر دانه يي وتړلي. او ورته کښينستی. لږ ګړی بعد داني خوله وکړي او نونو او بدبويه اوبه تر داني را ايله سوي. درد کرار کرار ارامېدی. او دانه کرار کرار پاړسوب يي کښته کيدی او شيخ جوړ سو. او دخدای جل شانه حکمت په خلق دهغي خزدکي په تجربه ورته معلوم شو.

پوه سه! چي په تفسير کواسي کي وايي چي ددي آيت څخه دا مسئله هم معلوميږي چي اصل په اشياوو کي اباحت دی انتهی وقد ايّده صاحب روح البيان، لکن ښه عبارت هغه دی چي بيضاوی رحمه الله ويل دی. هغه و ايي چي اصل په اشياء نافعه وو کي اباحت دی. دليل ده ښه والي يي دادی چي په عبارت د بيضاوی قارورات او سموم خارج سوله.

پوه سه! چي ددي مسئلي مختلف فيها معنا داده چي په يوه شي کي چي دليل د حرمت او کراهت نه وي هغه شی مباح دی.

فائدة : (جمیعاً) حال د موصول ثاني څخه دی.

فائدة : هغه گمراه ډله د اباحیه وو دا هم وایي چي دهرچا شی یعني مال او ماینه وغیرذالك و هرچا ته روا ده او د دا آیت یي دلیل گرځولی دی. یعني (خلق لکم مافی الارض جمیعا) نو (لکم) ددوی په خوله لام دپاره د نفعي دی او (کم) خطاب وټولو انسانانو ته دی. نو هرشی په مځکه کي وهرچاته روا دی چي نفع په واخلي. ودي ډلي ته اشتراکیه هم وایي معنا دا چي ټوله خلگ په ټولو شیانو کي سره برابر دي. کم شی که مځکه وي او که مال، په یوه سړي پوري تخصیص نه لري لکه دا چي د روسانو قانون هم دی.

قاضي بیضاوي دا دلیل ددوی په داسي عبارت ور رد کړی دی چي دا آیت یدل علی اَنَّ الکل للکلِ لا ان کل واحدٍ لکل واحدٍ. یعني دا آیت صرف پر دي دلالت کوي چي ټوله اشیاء نافعه د ټولو انسانانو دي. پر دي خو دلالت نه کوي چي هرشی د اشیاء نافعه وو څخه وهر سړي ته روا دی. نو دا آیت ددي سره منافي نه دی چي بعضي اشیاء نافعه دي په بعضي انسانانو پوري خاص وي. یعني بعضي انسانانو ته دي په بعضي اشیاء نافعه وو سره نفع ورته روا وي او بل انسان ته دي نفع پر هغه شي روا نه وي، په سبب د اسبابو عارضه وو. لکه چي یو چا مځکه مثلاً رانیولي وي او یا چا ور هبه کړي وي. او یا یوچا یوه ښځه په نکاح غوښتي وي. و امثال ذالك.

قال الله عزّوجل:

ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَآءِ فَسَوّٰىهُنَّ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ

وروسته بيا يې قصد وکړی خدای ﷻ و آسمان ته يعني و خلق ته د آسمان، نو برابر يي کړه اووه ۷ آسمانونه، يعني پيدا يي کړه مستوي بيله سُستی يعني محکمه او بيله چاکو.

درويش وايي چي په خلق د مځکي و د آسمانو چي کم يو دمخه دي او کم يو وروسته دي قديماً وحديثاً اختلاف په مفسرينو کي موجود دی.

فائدة : ابن عباس رض او ډير مفسرين رح د سلفو رح معنا د (اِستوی الی السماء) داسي کوي (اِرتفع) خدای پورته سو و آسمان ته. نو پر دي تقدير دا آيت د متشابهاتو څخه دی، ولي چي پورته کيدل خو صفت د اجسامو دي. خدای ﷻ جسم نه دی عند اهل السنة والجماعة. نو د قبيلي څخه د (الرحمن علی العرش استوی) دی

او ابن کيسان رحمه الله او فراء رحمه الله او ډير نحات يي تفسير داسي کوي ای اَقبلَ وقصدَ الی خلق السماء. پر دي تقدير آيت پر خپل ظاهر باندي او د تشابه څخه خالي دی . قاضي بيضاوی رحمه الله وايي چي کلمه د (ثم) په دي آيت کي دپاره د تراخي د زماني نه ده. يعني چي خلق د آسمانو دي په زمانه کي وروسته وي تر خلق د مځکي. بلکه دپاره د تراخي د رتبي ده يعني خلق د آسمانو پر خلق دمځکي فضيلت لري، ولي چي آسمانونه اجسام علويه دي او معدن د نيراتو دي. او د تغير او سستي څخه خالي دي. او په قدرت د خدای جل سلطانه موثر دي په سفلياتو کي، نو هغه قول سره دخدای ﷻ منافات نه لري چي وايي (والارض بعدذالك دحاها).

ولي چي ددي آیت څه خو تقدم د دحوی دمځکي تر خلق د آسمان ظاهراً فهمیږي. او امام بغوی رحمة الله علیه په تفسیر کي ددي قول دخدای جل جلاله (والارض بعد ذالك دحاها) داسي وایي چي رئیس المفسرین عبدالله بن عباس رض وایي چي اولاً خدای جل جلاله مځکه سره د خپلو اقواتو پیدا کړه یعني لکه یو مجمل شی وروسته تر هغه یي اوه ۷ آسمانونه پیدا کړه او بیا وروسته تر هغه مځکه سره وغوړول یعني پراخه یي کړه لکه یو مجمل شی چي وروسته مُفصل کړي او سره ټول شي چي اوار یي کړي. قال المظهری وهو المستفاد من اقوال السلف رح والله اعلم بحقیقة الحال.

فائدة : د (دحوي) معنا پر مذهب د سلفورح داده چي خدای جل جلاله په مځکه کي غرونه پیدا کړه او رودونه یي پکښي اوبیوله او دریابونه یي پکښي پیدا کړه. او قسم قسم درختي یي پکښي شني کړي، نو په هغه آیت کي (والأرض بعدذالك دحاها° اخرج منها ماءها ومرعاها)آه قوله تعالی (اخرج منها) آه بدل یا عطف بیان دی د (دحاها) اود (دحاها) مراد یي بیان کړی. حاصل داچي ذات د مځکي تر آسمانو دمخه پیدا دی. او دحوه د مځکي بالمعنی الذی ذکرناه آنفاً تر خلق د آسمانو وروسته ده.

فائدة : بعضي مفسرین رح تفسیر د (ارض) په متعارفه مځکه سره کوي نو مراد د (سماء) څخه آسمانونه دي یعني (سماء) اسم جنس دی. ټوله آسمانونه څني مراد دي. او بعضي مفسرین رح دمځکي څخه جهت د سفل اخلي نو د (سماء) څخه مراد جهت د (علو) دی.

فائـدة : ضمیرد (هُن) راجع دی و (سماء) ته چي د (سماء) څخه اجرام علویه مرادسي، ولي (سماء) ځوك وايي لفظي جمع د (سمائةٌ) ده.

او زجاج رحمه الله وايي چي لفظ د (سماء) مفرد دی او معنا يي جمع ده يعني يا اسم جنس دی چي اطلاق يي پر کثير او قليل روا دی او يا اسم جمع ده لکه قوم او رهط.

او که چيري د (سماء) څخه جهت العلو مرادسي نو ضمير د (هُن) مبهم دی او سبع سموات يي تفسير دی لکه (ربَّه رجلاً).

فائدة : قوله سبع سموات، بدل دی د ضمير څخه د (هُن) چي سماء ته راجع دی کمافی الاحتمال الاول . اويا تفسير دی د (هُن) که ضمير مبهم سي کما فی‌الاحتمال الثانی.

قاضي بيضاوي رحمه الله سوال کړی دی چي اهل ارصاد يعني الرياضيين خو نه ۹ فلك وايي او په قرآن کي سبع سموات راغلی دی؟ او جواب يي داسي ورکړی دی چي په دلائلو کي د اهل رياضی وو شکوك او شبهات سته. آه يعني د رياضينو دليل دادی چي موږ په خپلو رصدو کي د علوياتو نه ۹ حرکته ليدلي دي. نو د هر حرکت دپاره محرك ضروري دی. لأنها متخالفة قدراً و جهةً، نو محرکات يعني افلاك هم نه ۹ دي . په دي کي شبهه داده چي محقق طوسی وايي چي د نو۹ حرکاتو دپاره اته ۸ فلك هم کفايت کوي او دده شاګرد قطب الدين الشيرازی وايي چي د نو۹ حرکاتو ضبط په اوه ۷ فلکه سره هم کيدای سي. او بعض رياضيين وايي چي ضبط د نو۹ حرکتو په دوه آسمانه سره هم کيدای سي. **والتفصيل بما له وعليه** په تصريح او په حواشي وو کي د تصريح دی. او په شرح الچغيني کي هم بعض تفصيل موجود دی. وروسته قاضي بيضاوي ويلي دي: که د اهل ارصادو خبره صحيح هم سي نو په قرآن کي خو نفی د زائد عن السبع نه دي راغلي. وقد شاع ان التصريح باسم العدد لاينفی الزائد.

او وروسته یي ویلي دي چي که عرش او کرسی د سبع سموات سره ضم سي، بیا خو اختلاف نسته.

درویش وایي چي دا ضم د عرش او کرسی و آسمانو ته خلاف د شریعت غراء دی او د احادیثو مبارکه وو دی کما تقرر فی محله.

شکایت : بعضي حاسدان شاید ووایي چي تا قول د اکتفاء بالثمانیة او اکتفاء بالسبع والاثنین د تصریح او شرح چغمیني څخه نقل کړی. دا خو د کتابو سره د تفاسیرو مناسب نه وو .

درویش وایي چي ته تفسیر مظهري وګوره چي په ورقو تفصیل د اقوالو د راضیینو یي د کتابو څخه د ریاضي نقل کړي دي. زما لږ نقل عیب بولي د هغه تفسیر ډیر نقل عیب نه بولي. که حاسد ووایي چي ستا تفسیر خو پښتو دی. پښتانه د ریاضي په خبرو څه پوهیږي؟ او تفسیر مظهري خو عربي دی نو علماء خو په ریاضي پوهیږي.

جواب : د تفسیر مظهري په منقوله خبرو هم امامان بلکه ډیر علماء هم نه پوهیږي، چي پوره ریاضي دانه نه وي. وعلی تقدیر التسلیم زما تفسیر که په پښتو دی لکن صرف د عوامو دپاره خو نه دی، نو علماء خو زما په منقوله خبرو هم پوهیږي وقدمرّ ذالك الجواب قبل ایضاً.

وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

او خدای پاک په هرشي ښه خبر دی.

پوه سه! چي داجمله په اتفاق د بیضاوي او مظهري او روح البیان لکه دلیل دی پر خلق د آسمانو او مځکي پر دغه نظام اکمل او اصلح. یعني چونکه خدای جل سلطانه د هر شي په ماهیت او حقیقت خبر دی، نو ځکه یي پر داسي نظام عجیب او طرز غریب یي دا نظام سماوي او ارضي قائم کړي. ولي چي د یو فاعل فعل او د یو صانع مصنوع چي مشتمل وي پر حِکَم بدیعه وو او پر منافع کثیره وو چي هرچاته اظهر من الشمس دی. او دچا د عیب ویلو پکښي امکان نه وي او د منافعو څخه یي انکار نه وي، نو هغه صنع عجیب او فعل غریب دلالت کوي پر علم عظیم د فاعل او صانع کمالایخفی علی اولی النُهی.

پوښتنه : ابدان د انسانانو چي په خاوره کي سره متفرق سي او په نورو خاورو سره ګډ سي، بلکه کاهي هغه خاوري د بدن انساني خښتي ځني جوړي او په دیوال کي کار سي. او یا یو سړی وي چي ماهی وخوري او دهغه غذاء او جزء وګرځي اویایي درندګان وخوري او دهغو جزء وګرځي، نو دغه انسانان به څرنګه بعینه معاد سي په آخرت کي؟

ددي سوال جواب په دغه آیت کي خدای جل سلطانه ورکړی چي زه په هرشي خبر یم او د هر انسان اجزاء راته معلوم دي. نو جمع کول یي ماته ګران کار نه دی. لکه اول خلق ددغو انسانانو چي دکَتم څخه د عدم و عرصی ته وجود ما وکړی. لأن اول الخلق لیس بأهول من الاعادة بل العادة فی صنع البشر ان العادة تکون اهون علیهم من الصنع ابتداءًا.

فائدة : مراد د حشره ځخه د انسانانو، که کافران وي او که مسلمانان وي، دا نه دي چي هغونه لکه په دنیا کي چي دوی وه پر هغه قدر و قامت او پر هغونه سرو او لاسو او غوښو به حشر کیږي. ولي په حدیث صحیح کي راغلي دي چي ټوله جنتیان پر قد د آدم علیه السلام به وي یعني شپیته ګزه او دا هم په صحیح حدیث کي راغلي دي چي یو غاښ د کافر په جهنم کي لکه جبل اُحُد به وي. او پُنډوالی د پوست د کافر به کذا وکذا ګزه وي.

نو بناء علی هذا علماء کرام رح وایي چي اصل مُعاد اجزء اصلیه د انسان دي. یعني هغه اجزاء چي د نطفي ځخه د پلار پیدا کیږي. لکن (کَم او کیف) به یي ددنیایي اعضاوو سره ډیر مخالف وي. **کما مر آنفاًمن الأحاديث الصحيحة النبوية ﷺ** .

پوه سه! چي احوال د آخرت د ژوند د عقل د قیاس ځخه خارج دی. صرف ایمان بما قال الله عزوجل ورسوله ﷺ غواړي.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ط

او ته ورپیاد کړه خلکو ته هغه وخت چي مور وویل و ملَکو ته چي زه په مځکه کي یو خلیفه پیدا کوم.

پوه سه! چي خدای جل سلطانه و نوعي ته د بشر په تیرو آیتو کي. اول نعمت د ایجاد او احیاء ددوی ذکر کی او دهم نعمت یي د خلق د مافی الارض من النِعم واللذات او د طاعاتو او عباداتو ذکر کړي.

اوس په دي آیت کي دریم نعمت د ټوله عالم بشري ذکر کوي، ولي چي خلق د ابوالبشر آدم علیه السلام او عزت او اکرام او تفضیل دده پر ټوله عالم ملکوت باندي ، حتی چي ملائکه یي امر کړي په سجده ودده ته او ده ته یي اعزاز د خلیفه خپل ور په برخه کړی، دا نعمت دي وټوله اولاد ته د آدم علیه السلام.

پوه سه! چي (إِذ) ظرف زمان دی. مبني پر سکون منصوب محلاً مفعول ده (اذکر) مقدر دی.

پوښتنه : مقصود خو دلته ذکر دهغو واقعاتو دی چي په دي وخت کي واقع سوي وي یعني خلق آدم الی آخرالحوادث، نو امر د ذکر کولو د وخت وخلګو ته ولي وسو؟

جواب : چونکه وخت مذکور مشتمل پر دغو حوادثو او واقعاتو وو، نو ذکر د وخت ذکر د ټولو حوادثو چي په دي وخت کي وي دي.

فائدة : لفظ د (ملائکة) جمع د (ملَأك) ده لکه (شمائل) چي جمع د (شمله) ده .او (ملاك) د (مالك) څخه مقلوب دی. یعني په تقدیم د لام پر همزه. او

مصدر د (مألك، الوكت) دی، چي معنا يي (رسالة) دی، ولي چي ملكي خو رسولان دخدای ﷻ دي. و انبیاوو ته بالذات او امتو ته بالواسطه.

فائدة : کلمه د (تاء) په ملائکه کي دپاره د تینګولو د تانیث د جمع، په تاویل د جماعت ده.

فائدة : ملکي په نیز د عمومي مسلمانانو اجسام لطیف دي چي قادر پر تشکل دي پر اشکالو مختلفه وو حسب الإرادة په قدرت دخدای ﷻ، ولي چي انبیاء علیهم السلام ملکي په صُورو او اجسامو مختلفه وو کي لیدلي دي. او حکماء وایي چي ملکي جواهري مجرده دي د مادي او جسمیت څخه . وهذا خلاف الآيات القرآنية والأحاديث النبوية ﷺ.

او نصاری وایي چي ملکي هغه پاك نفوس د انسانانو دي . اودا مذهب په مذکوره آیت سره مردود دی، ولي نفوس فاضله د انسانانو خو پس له خلق څخه د آدم علیه السلام عالم وجود ته راغله، نو خدای ﷻ څرنګه مشوره ددوی سره وکړه د آدم علیه السلام په خلافت کي.

فائدة : ملائکه یو کثیر العدد غاية الكثرة مخلوق د خدای ﷻ دي چي (لایعلم جنود ربك الاّ هو) او پر مختلفو کارو باندي مُسلطي دي. پر بارانو، پر بادو، پر جنتو، پر دوږخو، پر حفظ دعملو د انسانانو او کتابت دهغو اعمالو وغیر ذالك من الامور .

او په مابین دخدای جل سلطانه او د انبیاء علیهم السلام وسائط هم دوی دي. او یو قسم د ملکو چي علیون یي بولي هغه مستغرق په معرفت او ذکر کي دخدای دي جل شانه کماقال الله تعالی : (يُسبحون الليل والنَّهار لايفتُرون) او د ملکو په حال کي پاك خدای دا هم ویلي دي:

(لايعصون الله ما أمرهم ويفعلون مايؤمرون).

پوښتنه : دغه کومي ملکي وي چي خدای ﷻ ودوی ته دا خبره وکړه؟

جواب : بعضي مفسرین رحمهم الله وايي چي دا مقول لهم ټولي ملکي وي، ولي لفظ د ملائکه وو مطلق دی. او مخصص يي نسته. او مناسب د اظهار سره د شرف د ابوالبشرعليه السلام او د نسل انساني سره همدغه عموم دی. نو پر دي تقدير لام تعريف دپاره د استغراق حقيقي دی.

او بعضي مفسران وايي چي مراد ملائكة الأرض په قرينه ددي چي کلام په خلافت کي دمځکي دی. نو لام تعريف دپاره د عهد دی.

او بعضي حضرات رح وايي چي مقول لهم ابليس او هغه ملکي دي چي د ابليس په مشرتوب يي جنيات د مځکي د رياست او حکومت څخه وشړل.

په تفسير بغوي کي وايي چي خدای ﷻ آسمانونه او مځکه پيدا کړه او ورسره يي ملائکه او جنيات پيدا کړه. او ملکو ته يي سکونت په آسمانو کي ورکړی. او جنياتو ته يي حکمراني د مځکي وسپارله.

نو جنياتو ډيره زمانه حکمراني د مځکي وچلوله. اخيرالامر ددوی په مابين کي حسداو حب الجاه او بغی پيدا سوه. نو په خپل مابين کي يي قتل و قتال جاري سو، نو خدای ﷻ يو لښکر د ملکو چي د جن په نامه يادېدلی، چي دغه ملکي خازناني د جنتو وي. نو دوی ته يي ځکه د جنت څخه نوم مشتق کړی. او دجن په نامه سوي، يعني دهغه جنياتو د ذات نه وي چي په مځکه کي يي فساد وکړی . او رئيس ددوی د عزازيل په نامه ملکه وه. او دی يعني عزازيل ددوی مرشد وو او لارخود يي وو. هغه ډله ملکي دخپل مرشد په مشرتوب يي مځکي ته را واستولي او د

پیریانو سره یي غته محاربه وکړه او جنیات یي و لویو لویو غرو وخواته او د دریابو د جزیرو وخواته وشړل. نو عزازیل ته مشرتوب د مځکي او د سماء الدنیا او د خزینة الجنة حاصل سو. نو عزازیل به ګاهی عبادت دخدای ﷻ په مځکه کي کاوه او ګاهی په اول آسمان کي او ګاهی په جنت کي. آخر ده ته تکبر اوخودبیني په نفس کي پیداسوه. او دا یي خیال سو چي اکرم د ټوله مخلوق دخدای زه یم. نو خدای ﷻ ده او دده په جنګ کي ملګرو ملکو ته و ویل (إني جاعل فی الأرض الآية) **انتهی قول البغوی** بتوضیح.

درویش وایي چي د بغوي د تفسیر څخه دا معلومه سوه چي ابلیس د ذات د ملکو وو، نو ځکه استثناء په متصله د ملکو څخه (سجدُوا إلاَّ ابلیس) کي صحیح سوه او دهغه آیت تاویل هم ښکاره سو چي د ابلیس په باره کي وایي: (كان من الجِنِّ ففسق عن امر ربه) ولي چي مراد د جن څخه هغه جن نه دی چي د مځکي حکمراني یي اول په غاړه کي وه. بلکه مراد هغه ملکي دي چي دجن په نامه یادیدلي. **كمامَرَّ من البغوی آنفاً**.

پوښتنـــه :څه حکمت وو دخدای جلت حکمته چي د ملکو سره یي دا موضوع د خلافة الأرض و مشوري ته مطرح کړه او سره ددي چي خدای ﷻ ومشوري ته خو کوم ضرورت نه درلودی **لأنه تعالی عالم الغیب والشهادة** دی؟

جـــواب : اولـین حکمت داوو چي د آدم ابوالبشر علیـه السـلام د خلافة الارض وملکو ته ښکاره کړي، یعني په سوال او جواب کي د ملکو او د خدای ﷻ تر مابین کماسیأتی.

او دوهم حکمت دادی چي دعلم فضیلت یي پر عبادت ثابت سي کما ستعلم فی (وعَلَّم الأسماء كلها الآية) کي.
او دریم حکمت تعلیم د مشوري دی ټولو انسانانو ته په مُهم کارو کي د نورو اهل الرای سره. نو ځکه خدای جل سلطانه و علیه السلام ته وایي : (وشاورهم فی الأمر فاذاعزمت فتوکل علی الله) او په حدیث کې راغلي دي چي علیه السلام به ډیري مشوري د اصحابو کرامو ﷺ سره کولي.

فائدة : (جاعِلٌ) مشتق د (جَعَلَ) څخه دی چي دوه مفعوله غواړي. یعني (جَعَلَ) په معنا د (صیَّ) دی، نو (خلیفةً) یي مفعول اول دی او (فی الارض) یي مفعول ثاني دی یعني کائنا فی الأرض. او شرط د عمل یي موجود دی. یعني اسم فاعل په معنا د استقبال دی. او معتمد پر مسندالیه دی چه په (اِنِّيْ) کي (یاء) د متکلم ده. او دا هم روا ده چي د (جَعَلَ) معنا دي (خَلَقَ) وي چي یو مفعول یي شرط دی چي هغه (خلیفة) دی او (فی الارض) حال دی د (خلیفةً) څخه یعني خالقٌ خلیفةً کائناً فی الارض.

فائدة : خلیفه هغه چاته وایي چي قائم مقام د بل چا وي. او کلمه د (تاء) یي دپاره د مبالغي ده أی خلیفةً عظیماً جلیل القدر. نو ځکه جمع یي (خلفاء) راځي لکه (عظیم او عظماء) ولي (فعیل) مذکر پر (فُعلاً) باندي جمع کیږي. او بعضي علماء یي و تانیث لفظي ته ګوري، نو جمع یي (خلائف) بولي لکه (صحیفه او صحائف)

پوه سه! چي مراد د خلیفه څخه آدم علیه السلام دی. او خلیفه یي په دي وبلی چي دی خلف د جن وو په مځکه کي. او یا خلیفه اول په انبیاوو کي آدم علیه السلام وو ثم وثم الی ان انتهی الخلافة الی سیدنا محمد ﷺ.

پوښتنه : خدای ﷻ څه ضرورت لري و خلیفه ته او سره ددي چي خلیفه خو هغه څوك دروي چي یا دی مړ کیږي، نو خپل قائم مقام ودروي. وهو تعالی مُنَزَّهٌ عنه لانه حي لایموت. اویا خلیفه هغه څوك دروي چي دی یو خوا ته غائبیږي نو بدل خپل ودروي وهو ایضاً محالٌ علی الله تعالی لأنه حاضرٌ فی کل وقتٍ. او یا خلیفه هغه څوك دروي چي دی عاجزه او ضعیف سي د اجراء څخه د کارو نو خپل کارونه و خلیفه ته وسپاري والله تعالی قوي قدیرٌ علی مایشاء فی کل وقتٍ فما الحکمة فی الإستخلاف؟

جواب : خلیفه درول په دغو امور مذکوره وو کي حصر نه دی. بلکه سبب د استخلاف الهي دادی چي مُستخلف علیه عاجز وي د قبول د فیض د رب جل شانه بالذات یعني بئله واسطي، ولي چي رب جل شانه په نهایت تنزه اوتقدس کي دی. او مستفیض په تدنس دی او علائقو دنیه وو کي دی غالباً او په قبول کي د فیض مناسبت په مابین د مفیض او مستفیض شرط دی. نو باید په مابین کي د خدای جل شانه او د انسانانو یو ذی جهتین انسان وي چي په سبب د روح مقدس دخدای ﷻ سره مناسبت ولري ترڅو چي په هغه جهت دخدای ﷻ څخه استفاده او استفاضه وکړای سي. او په سبب د بشریته د نورو کسانانو سره شرکت ولري، ترڅو چي په هغه جهت دی افاده ونورو ته وکړي او نور دده څخه استفاده وکړي. وتلك الذوات المقدسة عن الادناس البشریة هم الأنبیاء علیهم الصلوة والسلام علی تفاوت درجاتهم. او همداسبب دی چي خدای ﷻ و انسانانو ته ملکه په نبوت نه ده را استولي لأن عدم التجانس سببٌ لعدم الاستفادة وقال الله تعالی: (ولوجعلناه ملكاً لجعلناه رجلاً) یعني که موږ ګرځولي وای

رسول و بشر ته ملکه نو هغه به په صورت کي د بشر وای.

فائدة : قال العلماء الاقدمين رح : اعقل الرجال لايستغنى عنْ مُشاورة اولى الألباب. ډير عاقل د خلکو، نه دي مستغني د مشوري چي د خاوندانو دعقل. وافره الدّواب لايستغنى عن السوط. او ډيره ښه دابه يعني آس او اوښ وغيرهما مستغنى نه دي د غمچنى څخه. و اورع النساء لايستغنى عن الزوج. يعني ډيره پرهيزګاره ښځه مستغني نه ده د ميړه څخه. قال المولو المعنوى رحمه الله فى المثنوى:

مشورت ادراك وهشاوي دهد   عقلها مر عقل را ياري دهد

گفت پيغمبر بكن اى راى زن   مشورت كه المستشار موتمن

فائدة : حكمت الهي مقتضى ددي دى چي د يوشي خير چي غالب پر شر وي هغه خداى ﷻ پيدا كوي. لأنهم قالو انّ ترك الخير الكثير لاجل الشر القليل شرٌّ كثيرٌ. لكه وروسته د سوال جواب د ملكو په باره د خلق د آدم عليه السلام به دا خبره واضح سي. مثلا ديو سړي په يو اندام كي ساري دانه وي، نو هغه اندام كه قطع كړي د ډاكټرانو په مشوره، نو دا قطع العضوه شر لږ دى، ولي نور بدن به يي سالم پاته سي. چي خير كثير دى. او كه هغه عضوه نه كي قطع، نو هغه دانه به يي ټوله بدن ته سُرايت وكړي او سړى به څني مړ سي وهو شرٌّ كثيرٌ كذا فى روح البيان.

فائدة جليلة متعلقة بحرف القاف فى الآيات السابقة وفيما يأتى من القرآن العزيز : درويش وايي چي اولياء الله الكرام رح چي پر خزانو د قرآن كريم دوى ته خداى جل سلطانه علم وركړي دى. وايي چي په قرآن كريم كي پنځه آيته دي چي په هر يوه كي لس قافه موجود دي دپاره د دفع د شر

دده دښمنانو، که ظاهري وي او که باطني. او دپاره د غلبي پر هغو. روزانه یو وار وینا یي ډیره موثره ده. او انشاء الله تعالی ویونکی به یي پر ټولو دښمنانو غالب وي. او ددوی د شر څخه به په امان وي.

یو قائل وایي: جمیع العلم فی القرآن لکن ❊ تقاصرت عنه افهام الرجال. او هغه مبارك آیتونه دادي:

بسم الله الرحمن الرحیم

(۱): اَلَمْ تَرَ الی الملاِ من بني اسرائیل من بعد موسی اذ قالوا لنبيٍّ لهم ابعث لنا مِلِكاً نُقاتلْ فی سبیل الله قال هل عسیتم ان کتب علیکم القتال ان لاتقاتلو قالوا مالنا ان لانقاتل فی سبیل الله وقد اُخْرِجنا من دیارنا و ابنائنا فلما کُتب علیهم القتال تولوا الا قلیل منهم والله علیم باالظالمین°

(۲): لقد سمع الله قول الذین قالوا ان الله فقیر ونحن اغنیاء سنکتب ماقالوا وقتلهم الانبیاء بغیر حقٍ ونقول ذوقوا عذاب الحریق°

(۳): الم تر الی الذین قِیْل لهم کُفُّوا ایدیَکم و اقیموالصلوة وآتو الزکوة فلما کُتب علیهم القتال اذا فریق منهم یخشون الناس کخشیة الله او اشد خشیةً وقالوا ربنا لِمَ کتبت علینا القتال لولا اَخَّرتنا الی اجلٍ قریبٍ قل متاع الدنیا قلیلٌ والآخرة لمن اتقی ولاتُظلمون فتیلا°

(٤): واتل علیهم نباء ابنی آدم بالحق اذ قَرَّبا قُرباناً فتُقبِّل من احدهما ولم یُتقبل من الآخر قال لاقتلنَّك قال انما یتقبل الله من المتقین°

(٥): قل من رب السموات والارض قُلِ الله قُل افاتخذتم من دونه اولیاء لایملکون لأنفسهم نفعاً ولاضرا قل هل یستوی الاعمی والبصیر أم هل

تستوی الظلمات والنور أم جعلوا لله شرکاء خلقوا کخلقه فتشابه الخلق علیهم قل الله خالق کل شیئ وهوالواحد القهار°

الله احفظني و اولادي من شرِّ الاعداء والظلمة ومن شرِّ الشیاطین والأجنة وانصرني علی اعدائي وصلی الله تعالی علی سیدنا محمدٍ وعلی آله وصحبه اجمعین°

قَالُوٓا أَتَجۡعَلُ فِيهَا مَن يُفۡسِدُ فِيهَا وَيَسۡفِكُ ٱلدِّمَآءَ وَنَحۡنُ نُسَبِّحُ بِحَمۡدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَۖ قَالَ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٣٠﴾

ملکو وویل: ایا ته ګرځوي یعني خلیفه دمځکي هغه څوک یعني آدم و اولاده چي هغه به فساد کوي په مځکه کي یعني عصیان او وبه یوي ویني یعني قتل او قتال به کوي او حال دادی چي موږ تسبیح وایو ستا سره د حمده یعني سبحان الله وبحمدک او تقدیس کوو تاله یعني دټولو عیبو څخه تا پاک بولو. یعني موږ ته خلافت د مځکي څه حکمت دی چي نه یي راکوي؟ خدای ورته وویل چي زه خبریم په هغه شیانو چي تاسي نه یاست په خبري. یعني هغه حکمتونه چي په خلق کي د آدم او په خلافت کي دده سته چي تاسي ملکي په هغو حِکمو نه یاست خبري.

پوه سه! چي غرض د ملکو په قول کي همزه دپاره د انکار نه ده، ولي چي د استفهام انکاري معنا خو اعتراض دی پر خدای ﷻ، ولي چي اعتراض پر خدای ﷻ کُفر دی. او نه یي غرض طعن او غیبت کول دي د

بني آدمو، ولي چي غيبت خو ګناه كبيره ده. او د ملكو په شان كي خداىﷻ وايي: (عِباد مكرمون لايسبقونه بالقول وهم بامره يعملون).

فائدة : حشويه وايي چي ملكي د كفر او ګناه كبيره څخه معصومي نه دي او په دي آيت دوى دليل وايي چي په دي آيت كي دوى يو اعتراض پر خداىﷻ وكړى او بل يي د بنى آدم غيبت وكړى. موږ وايو چي دا استفهام صرف داسي دى لكه د يو متعلم په زړه كي يو اشكال ور وګرځي او معلم څخه سوال وكړي. نو استفهام ددوى د نفس (جعل) څخه د خليفه فى الارض هم نه دى، ولي چي هغه خداىﷻ خو دوى ته وويل: (إني جاعل فى الأرض خليفةً). نو دوى خو پوه سوي. خداىﷻ خو هرومرو د مځكي د عمارت او اصلاح دپاره يو خليفه پيدا كوي. بلكه استفهام دلته دپاره دتعجب دى يعني ملكي ودي ته په تعجب كي پاته سوي چي خداى جلت قدرته چي هيڅ كار خو يي بي حكمته نه دى، نو اوس څه حكمت باهره دى چي دپاره د اصلاح او تعمير د مځكي اهل عصيان او فساد پيدا كوي. او اهل طاعت ته دا استخلاف نه سپاري. او دا قول ددوى (ونحن نسبح بحمدك ونقدس لك) آه مدح او تعريف دخپل ځان نه دى او نه خپل تفضيل پر آدميانو ثابتول دي. بلكه دا منشاء دخپل اشكال ظاهرول دي. او دهغه پټ حكمت الهي چي په دغه استخلاف كي سته بيانول غواړي چي دا ټوله مفاسد د بني آدم لغوه وګرځول او استخلاف ددوى يي مختاره كړى.

پوښتنه : ملكي په دي څه خبري وي چي د خليفه الارض د اولاده څخه به فساد فى الارض او قتل او قتال صادريږي لان الغيب لايعلمه الا الله؟

جواب : تر ټولو اسلم دخدشاتو څخه خالي هغه جواب دی. تفسیر مظهري فقط همداغه يو جواب راوړی دی. او قاضي بیضاوي هم هغه جواب اول راوړی دی. او خفاجي رحمه الله وایي چي اسلم د وجوه دی. هغه جواب دادی چي : دوی ته دا حال د ذُرية الآدم په اخبار دخدای جل جلاله معلوم سو کما رُوی عن السدي رحمه الله چي څه وخت چي خدای وملکو ته وویل: (إني جاعل في الأرض خليفةً) ملکو وخدای ته وویل چي څه به پیدا کیږئ ددغه خلیفه څخه؟ خدای جل جلاله ورته وویل چي ددي خلیفه به ذریه او اولاد وي چي هغه فساد فی الارض او يو دبله سره وژني، نو ځکه ملکو وویل (اتجعل فيها) الآية.

او بیضاوي بل جواب دا ویلی دی چي ملکو قیاس د انسانانو پر جنیاتو وکړی چي دمخه تر انسانانو يي حکمراني د مځکي په لاس کي وه وفیه چي قیاس خو يو علت مشترکه غواړي. نو دجنیاتو او انسانانو تر مابین ملکو څه علت مشترکه لیدلی وو؟

او بل جواب د بیضاوي دادی چي: دملکو په عقولو کي دا راسخه وه چي عصمت یوازي او یوازي ددوی خاصه ده نو ځکه يي پرانسانانو د معصیت او د فساد فی الارض بالقتل والقتال فتوی صادره کړه، لکن دا جواب د انانیت څخه خالي نه دی. او د ملائکه وو چي خدای پاك (عباد مکرمون) بللي دي مناسب نه دي.

او بیضاوي بل جواب دا راوړی دی چي فساد او قتل و قتال دوی یعني ملکو په لوح محفوظ کي لیدلی وو، ولي چي په لوح محفوظ کي ټوله هغه شیان نوشته وه چي ترقیامت پوري پیښیږي. پر دي جواب دا سوال واردیږي چ ټولي ملکي خو د لوح محفوظ د مطالعي اجازه نه لري

بلکه متکفل په مطالعه د لوح محفوظ يوازي اسرافيل عليه السلام دی نو عمومي ملکي څرنګه په خبري سوي؟ او هغه چاچي په جواب کي ويل دي چي اسرافيل عليه السلام دي بيا نورو ملکو ته کشف الحال د لوح محفوظ کړی وي. پر هغه دا سوال وارديږي چي اسرافيل عليه السلام بيله اجازي د رب جل جلاله څرنګه د لوح محفوظ خبري ونشر ته سپارلای سي. او که په اجازه دخدای ﷻ وي يرجع هذا الجواب الی الجواب الاول المقبول کما مر.

او روح البيان وايي چي طعن ويونکي پر ذريه د آدم ملائکة الأرض والجن والشياطين الذين غلبت عليهم الظلمة.

درويش وايي چي جن خو قبل المشوره د مځکي څخه وشړل سول. او بل دا چي خدای جل سلطانه خو وويل: (و إذ قلنا للملائكة) آه او داسي يي نه دي ويل چي (اذ قلنا للملائكة والجن والشياطين) فكيف يجوز توجية الآية بالجواب المذكور؟. او وروسته يي ويلي دي:

والإعتراض على فعل الحكيم والنزاع فى ضيعه معفو عنه آه.

درويش وايي چي دا جواب بعيد دی، ولي چي خدای ﷻ د مطلقو ملکو په شان کي وايي (بل عباد مکرمون) کما مرَّ . و لله درالبيضاوى رحمه الله والمظهرى رحمه الله . او اهل تحقيق خو نفس ملائکه معصوم بولي کما فى کتب العقائد. والله اعلم بحقيقة الحال.

او شايد بعضي علماء به قصه دهاروت و ماروت دليل د عدم عصمت د ملکو وګرځوي يعني هاروت وماروت خو هم ملکي وي. او د زهره په نامه د يوي ښځي سره يي زنا وکړه او دمخه يي شراب هم وچښل او د زهري ميړه يي ور مړ کړی. او بُت ته يي سجده هم وکړه کما سيأتي

فی قصتهما ان شاءالله تعالی.
جواب یي دادی چي هغه قصه په عنوان مذکور سره اصل حکایت یي مروي د یهودو څخه دی او په هیڅ حدیث صحیح کي دا قصه په عنوان مذکور نسته کما سیأتی تحقیقها و اصل واقعة هاروت وماروت ان شاء الله تعالی.

فائدة : محقق بیضاوي رحمه الله وایي چي (سَفك او سَبك او اَسفح، اوشَن) توله د تویدو اقسام دي. نو (سَفك) بهیدو ته د اوښکو او د وینو وایي. او (سَبك) سره زر یا سپین زر وغیره چي ویلي کي او وبهیږي او (سَفح) د لوړي خوا څخه تویدو ته وایي. او (شَن) تویدو ته د خولي دخوا د ژي وغیره ته وایي .

فائدة : جمله د (ونحن نسبح الآیة) حال ده او بیان دی د منشاء د پُښتني ددوی بقولهم اتجعل فیها آه. نو معنا یي داده چي ته ﷻ د مځکي د اصلاح او تعمیر دپاره عصات خلیفه ګرځوي او موږ معصوم بندګان ستا موجود یو. نو څه حکمت دی په عدم استخلاف کي زموږ؟ او څه مرجح موجود دی د عصاتو په خوا کي چي ته اي ربه! ددوی و استخلاف ته ترجیح ورکوي پر موږ. لکن دا خبره د ملکو صرف پوښتنه غرض ده، نه فخر او تکبر او عُجب په عباداتو سره خپل. مثال ددي داسي دی لکه یو سړی چي د دښمنانو سره احسان کوي او یو خپل یي ډیر مسکین وي او دهغه سره احسان نه کوي او دا مسکین ورته ووایي: اتحسن الی اعدائك وانا الصدیق المحتاج.

فائدة : تسبیح او تقدیس په معنا کي سره نژدي دي یعني لري ګنړل د خدای جل سلطانه دي د بدو څخه په اعتبار د صفاتو او افعالو او اقوالو. او دا لري ګنړل په خوله سره هم کوي مثلا (سبوحٌ قدوسٌ) او چي عقیده یي هم داغسې وي . واما التبعید بالفعل فلایتصوَّر فیه تعالی کما لایخفی لأنه تعالی لیس بمفعول .

فائدة :کلمه د (بحمدك) حال د ضمیر د (نسبح) ده أی نسبح متلبسین بحمدك یعني نقول سبحان الله وبحمده وجاء فی الحدیث الصحیح فی آخر البخاري قال رسول الله صلی الله علیه وسلم : کلمتان خفیفتان علی اللسان ثقیلتان فی المیزان حبیبان الی الرحمن سُبحان الله وبحمده سبحان الله العظیم. یعني دوي کلمي سپکي دي پر ژبه او درني دي په ترازو کي یعني په ورځ د قیامت د نیکی په پله کي . او محبوبي دي وخدای ﷻ ته. هغه دوي کلمي (سبحان الله وبحمده سبحان الله العظیم) دي.

فائدة : پوه سه! چي صیغه د مضارع دپاره د استمرار ده او تقدیم د مسندالیه پر مسند فعلي یعني تقدیم د (نحن) پر (نسبح) دپاره د اختصاص او حصر ده. یعني همیشه ستا تسبیح ویل په موږ کي حصر ده. نو مآل یي معصومیت ته کیږي. ولهذا فسره البیضاوي رحمه الله بقوله تعالی ونحن معصومون.

وَعَلَّمَ اٰدَمَ الۡاَسۡمَآءَ كُلَّهَا

او خدای ﷻ وښووله و آدم علیه السلام ته نومان د ټولو شیانو

روح البیان د وهب بن منبه رحمه الله څخه روایت کړی دی چي څه وخت چي خدای ﷻ اراده وکړه و خلق ته د آدم علیه السلام یعني د خلافت الارض دپاره، نو مځکي ته یي الهام وکړی. یعني په مځکه کي یي دا فهم پیدا کړی. او ورته وي ویل چي زه د تا څخه یو مخلوق پیدا کوم یعني آدم وذریته . نو بعضي د هغه مخلوق به چي زما اطاعت کوي، نو زه به یي جنت ته داخلوم . یعني په ورځ د قیامت او بعضي به زما عصیان کوي، نو زه به یي په اور د دوږخ سوځم. نو مځکي ورته وویله چي زما څخه مخلوق پیدا کوي د اور دپاره؟ خدای ﷻ ورته وویل نَعَم. نو مځکه په ژړا سول هغه د ژړا اوښکي دي چي چیني څني جوړي سوي الی یوم القیامة، نو جبرئیل علیه السلام ته خدای ﷻ امر ورکړی چي ته ورسه د مځکي دټوله مخه څخه خاوره راټوله کړه. یعني د توري مځکي څخه او د سپیني مځکي څخه او د سري مځکي څخه او د خوږي مځکي څخه او تُروي مځکي څخه او د ترخي مځکي څخه او د نرمي مځکي څخه او د کلکي مځکي څخه او د غرنی مځکي څخه. نو جبرئیل چي اراده د خاورو راټولولو یي وکړه، نو مځکي ورته وویل چي ستا دي په هغه خدای ﷻ قسم وي چي ته یي را استولی یي چي زما څخه هیڅ خاوره مه وړه. او مځکي ورته وویل: که څه هم په نزدیکت کي د باچا منافع خو ډیري دي لکن لوی خطر هم ورسره سته. سعدي رحمه الله :

بدریا در منافع بیشمار است ؛ اگر خواهی سلامت در کنار است

نو جبرئیل علیه السلام بیرته واپس ناکامه راغلی او خدای ﷻ ئې خپل د ناکامی دا بیان کړی چې مځکې ماته ستا په نامه قسم راکړی چې زما ځخه خاوره مه وړه، نو ما ستا د نامه د قسم پر ماتولو مې اقدام نسوای کولای. او بیا یې میکائیل علیه السلام ور واستاوه خو مځکې وهغه ته هم د جبرئیل د قسم قسم ورکړی. نو میکائیل هم ناکامه بیرته راغلی. او خدای ﷻ ته یې د جبرئیل پر رقم عُذر بیان کړی او بیا خدای ﷻ اسرافیل علیه السلام ور واستاوه. هغه په ورته قسم ورکولو ناکام راغلی او عُذر سابق یې خدای ﷻ ته بیان کړی او په آخر کې عزرائیل ملك الموت ورواستاوه. نو مځکې هغه قسم په نامه دخدای ﷻ عزرائیل ته پیش کړی. عزرائیل مځکې ته وویل چې زه په نامه دخدای ﷻ قسم اخلم چې زه به د امر ځخه دخدای ﷻ مخالفت نه وکړم یعنې زه چې خدای ﷻ ستا ځخه په خاورو ټولولو سره امر کړې یم نو امر فوق الادب دی. نو زه هرومرو ستا ځخه خاوره ټولوم. او دخدای ﷻ امر به پر ځای کوم. نو دټولې مځکې د سره ځخه یې خاوره ټوله کړه. خلګ وایې چې خدای ﷻ خبر دی چې زما خاوره به یې د کمه ځای ځخه اخستې وي. دا خبره غلطه نه ده بلکه یوه زره خاوره د ټولو انسانانو په دغه خاوره کې موجوده ده. او هغه سړی به هم په هغه مځکه کې دفن کیږي.

درویش وایې چې خدای ﷻ عالِم دی په صحت د قول د وهب بن منبهه رحمه الله. او بیضاوي رحمه الله د قبضې نسبت وخدای ﷻ ته کړی. وقال لما رُوی عنه الحدیث. او خفاجي رحمه الله وایې چې سیوطی رحمه الله وایې چې دا حدیث احمد رحمه الله او ترمذي روایت کړی دی. و ابن جریر رحمه الله صحیح ګڼلی دی. والله اعلم بالصواب

درویش وایي چي نسبت و قبضي دخدایﷻ ته داسي دی لکه نسب د وجه او ید وغیرهما وخدایﷻ ته . نو یا مذکور حدیث د متشابهاتو څخه وي او یا به مأول په امر دخدایﷻ و عزرائیل ته په قبض سره. **الاختلاف فی محل خلقة آدم علیه السلام.**

بعضي علماء وایي چي خلق د آدم په اول آسمان کي سوی دی. او بعض وایي چي په یو باغ کي د باغو د مځکي سوی دی. لکن اکثر مفسران رح پر دي رای دي چي خلق د آدم علیه السلام په جنت عدن کي انجام پذیر سو. او هم دهغه جنت څخه مځکي ته راغلی دی. کذا فی کشف الکنوز.

روح البیان وایي: په حدیث قدسي کي داسي راغلي دي: (**خَمَّرتُ طینة آدم بیدی اربعین صباحاً یعني اربعین یوماً**).

درویش وایي چي دا حدیث هم یا د متشابهاتو څخه دی او یا معنا داده چي ملائکه مي امر کړي په تخمیر د ختو د آدم علیه السلام . نو بیا څلویښت کاله دا ختي مصور بصورت آدم بلاروح پاته وي، حتی چي دا ختي وچي سوي او شرینګی به یي کاوه لکه کودري. بیا مي ۳۹ کاله باران د غم پر و اوراوه او یو کال د خوشحالی باران. نو ددي سببه غمونه د بني آدم ډیر دي تر خوشحالی، لکن عاقبة د غمو د مسلمانانو و خوشحالی ته کیږي. یعني الی نعیم الجنة. سعدي رحمه الله علیه

درین دنیا کسي بیغم نباشد ✣ اګر باشد بنی آدم نباشد

درویش وایي چي په غمو کي د دنیا مسلمان او کافر سره برابر دي بلکه د مسلمان غم او بیره تر کافر زیاته ده، لکن د مسلمان غم انتهاء لري یعني چي آخرت ته رد سي. په سبب د دخول د جنت او د کافر غمونه

نور پسې ډېرېږي يعني په آخرت کې چې حشر سي يعني په دخول د جهنم.
په روح البيان کې وايي چې ملکې به د آدم علیه السلام پر دې مُصور جسم بې روح باندې چې تېريدلې، دا حسن صورت دده به ډېر ښه خوند ورکاوه، ولې چې دوی تر اوسه دغسې صورت نه وو ليدلی، لکن درويش وايي چې روح البيان د آدم قد پنځه سوه ګزه بيان کړی دی. او دا قد په هيڅ صحيح حديث کې نه دی راغلی، بلکه په احاديثو صحيحه وو کې او په تفاسيرو معتبره وو کې قد د آدم علیه السلام شپيته ۶۰ ګزه يعني ذراع بيان سوی دی. چنانچه په صحيح حديث کې راغلي دي. چې هر جنتي به پر قد د آدم ۶۰ ګزه وي. والله اعلم بالصواب.
روح البيان دا خبره هم کړې ده چې يوه ورځ ابليس سره د ځو ملکو پر کالبود د آدم علیه السلام تېريدی، نو چې د آدم علیه السلام صورت يې وليدی نو ملکوتي وويل : لأمرٍ ماخلقتْ يعني دا صورت د يو امر عظيم دپاره پيدا کړه سوی دی. او بيا يې په ګوتـه وټکاوه او وي ويل چې دا جوف دی يعني مابين يې خالي دی. دا به چندان ثبات ونه لري. وروسته روح البيان يو ښائيسته لفظ استعمال کړی دی وايي چې شيطان يې په خوله ورننوتی او تر دبره يې ووتی.او وملګرو ملکو تـه يې وويل چې دغه صاحب الصورت تـه کـه خدای ﷻ پر موږ تفضيل ورکـی نو تاسې بـه څه کوی؟ ملکو وويل چې نُطيع ربنا. موږ دخدای ﷻ امر منو. شيطان په خپل نفس کې وويل چې کـه يې پر ما تفضيل ورکړی، زه خو دخدای ﷻ دغه فيصله نه منم. او زه به کوشش په هلاك کې دهغه وکړم. سعدي رحمه الله

عاقبت گرگ زاده گرگ شود ⁘ گرچه با آدمي بزرگ شود

نو ابليس په خوله کې نارې سره جمع کړې او پر جسد آدمي باندې يې تو کړې. هغه نارې د ابليس د جسد آدمي د نو پر برابر ومښتې. نو خدای

ﷺ جبرئیل تـه وویـل چـي د ابلیس دناورو خـای ښـه جَـوَر (ژَوَر) کړه، نـو بعضي خاوري د جسـد هـم ورسره جلاسوي. هغه خاوره او د ابلیس ناره خدای ﷻ ماده د سپي د خلق وګرځوله. نو ځکه په سپي کي دري ۳ خویه سته. یو د بني آدم سره اُلفت په سبب ددي چي د آدم د خاورو څخه پیدا دی. او بل تېوله شپه بیداري. دا په اثر او سبب د مَس د جبرئیل دی. او بل یو وخت پر انسان حمله کول. دا تاثیر د نارو د ابلیس دی.

پوه سه! چي (عَلَّمَ) ماضي د تفعیل دباب څخه ده چي معنا یي ښوونه ده وچاته چي غالباً پر تعلیم د معلم و متعلم ته مرتبیږي. یعني کلیه نه ده ولذالك يُقال علَّمته فلم يتعلم. یعني ما ښوونه و متعلم ته وکړه او ده زده نه کړی.

فائدة : په وضع کي د الفاظو یعني چي واضع یي څوك دی دي اختلاف دی.

مذهب د شیخ اشعري رحمه الله دادی چي دتېولو الفاظو واضع خدای ﷻ دی ابتداءاً. او دا هم روادي چي د بعضي الفاظو وضع دي حادث وي د بشر دخوا لکه چي یو سړی خپل د ځوی نوم زید یا عمرو وغیره کښیږدي. او یا د آلاتو جدیده وو نومان دي بل څوك وضع کړي. لکه کلاشنکوف، توپ، توپنګچه، موټر، بائیسکل، موټرګاټ وغیرها په پښتو کي او دغه رنګه په نورو ژبو کي.

درویش وایي چي دلیل د مذهب د اشعری رحمه الله همدغه آیت دی، ولي چي ابوالبشر آدم علیه السلام خو اول انسان دی نو دغه اسماء چي خدای ﷻ وده ته وښووله د بشر د خوابی وضع څرنګه ممکنه وي كما لایخفی. او معتزله وایي چي واضع د تېولو الفاظو په هره ژبه چي وي د ژبي خلك دي. چي دي مذهب ته مذهب د اصطلاح وایي. او دا آیت د

دوی د مذهب د رد دپاره کافي دی.

او دریم مذهب دادی چي دهغو الفاظو واضع چي په تعلیم د امور دینیه و دهر نبي چي وي ضرورت ورته وي د هغو واضع خدای ﷻ دی. او د نورو الفاظو واضع اهل اصطلاح دي د هري ژبي چي وي.

مهمه پوښتنه : تعلیم دچا وبل ته خو دا غواړي چي معلم او متعلم په یوه مشترکه ژبه سره پوهیږي مثلاً یو د پښتو مُلا چي عربي و یو پښتانه طالب ته ورښیي، نو خو پښتو ددوی دوو تر مابین شریکه ژبه ده، نو پوښتنه داده چي په هره ژبه چي خدای ﷻ تعلیم الاسماء و آدم علیه السلام ته کاوه، نو شریکه ژبه خو بله غواړي. هغه شریکه خو به هم خدای ﷻ و آدم علیه السلام ته ښولي وه ، نو هغه ژبه چي خدای ﷻ و آدم علیه السلام ته ښوله نو خو بیا بله مشترکه ژبه غواړي. وهکذا که پسي رواني وي خو تسلسل یي بولي او که بیرته پر اوله ژبه راوګرځي دور یي بولي. وهما محالان باتفاق اهل الملة والحکمة.

جـواب : حضراتو مفسرینو رحمهم الله وایي چي تعلیم الهي حصر په یوازي الفاظو کي نه دی، بلك خدای ﷻ به د آدم علیه السلام په زړه کي علم ضروري بلا مدخل سبب من الاسباب په اسماء دټولو سمیاتو پیدا کړی باحضار المسمیات والقاء العلم الضروری باسمائها وخواصها. اویا په طریقه د الهام چي القاء فی الروع یي بولي وده ته علم د اسماء د مسمیاتو ښولي وي. ومن علم قدرة الله لایشکل علیه هذا التعلیم فافهم.

پـوه سـه! چي د اسم څخه دلته معنای نحوي نه ده مراد وهو اللفظ الموضوع لمعنی مفرد لانه اصطلاح متجددٌ لایعرفه العرب الذی نزل

بلسانهم القرآن. فالمراد من الاسماء آه مايدل على ماهيات الاشياء من الفاظها وصفاتها وخواصها. قاله الفاضل الشيرواني رحمه الله في حاشية البيضاوى.

فائدة:لفظ د آدم عجمي دی لکه آذر د (اُدمة) څخه دی بضم الهمزة وهی السمرة ، ای گندم گون شدن. لأن لونه كان كذالك.

او یا د (اَدمةٌ) څخه مشتق دی بفتح الهمزة بمعنى الأُسوة اى المقتداء لانه عليه السلام كان المُقتدى الاول فى بنى آدم عليه السلام.

او یا مشتق د (اديم الارض) څخه دی لما مرَّ انه عليه السلام خُلق من جميع تراب وجه الارض.

په روح البيان کي وايي چي آدم عليه السلام ته په ابتداء الامر کي اوه لکه ۷۰۰۰۰۰ ژبي خدای ور ښوولي وه او چي د درختي څخه يې خورك وکی يعني هغه درخته چي دی خدای څني منع کړی وو تولـه ژبي خدای پاك څني واخيستله يعني څني هيري يي کړه يوازي عربي يي ور پريښووله. او چي بيا دی ومځکي ته خليفه او نبي مقرر سو تولـه ژبي يي بيرته ورکړي، نو په هغو ژبو سره اولاد دده خبري کوي الى يوم القيامة.

درویش وايي چي عدد د اوه لکه ۷۰۰۰۰۰ ژبو بيله توقيفه د شارع نسي کيدای والله اعلم.

روح البيان وايي چي آدم عليه السلام تـه زر کسه خدای ﷻ ورو ښولـه او ورته وي ويله چي اولاد ته دي وصيت وکړه چي که دنيا غواړي په دغو کسبو سره يي غواړي او دنيا په دين او شرع سره مطلبوي لکه بعضي ملايان د عصر حاضر.

واعظان کین جلوه درحجرات منبرمیکنند ❊ چون بخلوت میروند آن دیگر میکنند

درویش وایي چي صاحب د روح البیان په تفسیر کي ددي آیت (وعلم آدم الأسماء الآیة) ډیر په زړه پوري بیان موافق د مذهب سره د جمهور مفسرینورح او د مسلك سره د معظم د محدثینورح داسي کړی دی.

(أی اَلْهَمَهُ فوقع فی قلبه) خدایﷻ الهام وکړی و آدم ته یعني د آسماء د شیانو نو هغه نومان دده په زړه کي واقع سوه. او بیا پر ژبه دده یي جاري کړه. هغه نومان چي په زړه کي دده وه، یعني ټوله مُسمیات یي و آدم ته حاضر کړه او د هر شي نوم یي په هره ژبه ور وښوی الهاماً. مثلاً آس یي حاضر کړی او دی یي خبر کړی الهاماً چي دا فرس بولي په عربي او اسپ یي بولي په فارسي او آس یي بولي په پښتو او ګوړا یي بولي په اردو. و هکذا سائر لغات الفرس فی السنة اولاده وهکذا هذ بعیر وهذا فلان و فلان. او آدم یي خبر کړی د هر مسمی په احوالو او په منافع دینیه وو او دنیویه وو. او دغه یي ده ته نومان د ټولي أولادي دده تر یوم القیامت، ور وښودله. وهکذا اسماء الملائکة واحوالهم. وهکذا اسماء الحیوانات ومنافعها الدنیویة وهکذا اسماء الجمادات والفوائد المتعلقة بها وهکذا اسماء المدن والقری و اسماء المصنوعات البشریة الی یوم القیامة وهکذا اسماء المصنوعات له تعالی والمطعومات والمشروبات فی الدنیا والجنة حتی القصعة والقُصیعة انتهی محاصله.

او قاضي بیضاويرحمه الله په ډیره ښه توګه و تفصیل مذکور ته اشاره کړي. اوقاضي ثناء الله په تفسیر مظهری کي په تفسیرِ کي د آیت مذکوره اول داسي ویلي دي: قال اهل التفسیر المراد اسماء الخلائق. قال البغوی رحمه الله قال ابن عباس رض ومجاهدرحمه الله و قتادةرحمه الله (علمه اسم کل شیئ

حتی القصعة والقصیعة) وقیل اسماء ماکان ومایکون الی یوم القیامة. وقال الربیع بن انس رح اسماء الملائکة و اسماء ذریته، الی ان قال: قال اهل التأویل : علم آدم جمیع اللغات ثم تکلم کل واحد من اولاده . دا ټوله اقوال چي د صحابه رض او تابعینو رح او علماء راسخینو رح څخه منقول وه څرنګه ده رد کړه؟ او ده دلیل دا ویلی دی: که مدار د فضل د آدم پر ملکو دا زده کړه دټولو اسماء وای، نو باید چي آدم علیه السلام دي پر سید البشر صلی الله علیه وسلم هم افضل وای، ولي چي دعلیه السلام دا مذکوره ټوله اسماء او فوائد د مسمیاتو ددغه اسماء نه وي زده.

درویش وایي چي فضیلت د آنحضرت سیدالبشر صلی الله علیه وسلم خو پر ټولو انبیاء علیهم السلام په سبب د کثرت د کمالاتو علمیه وو اوعملیه و وو او د معجزاتو عالیه او حضور قلبي او معراج وغیرها سره دی.

او دآدم دا تفضیل پر خیر البشرﷺ خو تفضیل جزئي دی. او د تفضیل جزئي څخه خو انکار نه دی روا. مثلاً موسی علیه السلام عصا او ید بیضاء درلودی او من و سلوی یي پر قوم باندي نازلیده او د ډبري څخه اوبه دده په وهلو راوتلي، نو په دي سبب باید موسی علیه السلام افضل تر خیر البشر سي، ولي چي علیه السلام ته دا امور نه دي ورکړه سوي. وهکذا عیسی علیه السلام ته احیاء الموتی، ابراء الاکمه والابرص ورکړه سوي وه او علیه السلام ته نه وه ورکړه سوي، نو به موږ وایو چي عیسی علیه السلام تر سیدالبشر افضل دی. وهکذا سائر الانبیاء علی نبینا و علیهم الصلوة والسلام.

درویش وایي: تر دي ټولو علاوه. په بخاري وغیره کي راغلي دي چي انصارو د مدیني به هر کال د خرما د درختو پیوند به یي کاوه چي (تابیر) یي بولي نو علیه السلام ودوی ته وویل چي بي ځایه تکلیف ولي تاسي کوی. خالق د میوو خو خدای ﷻ دی جلت قدرته، نو کشکي دا تکلیف مو نه کولای. نو صحابه ؓ تابیر پرېښوی او د خُرما درختو په هغه کال مېوه بیخي وعدم ته نژدي سوه. خلګو یعني صحابه کرامو دا شکایت و علیه السلام ته پیش کړی. نو علیه السلام ورته وویل: **أنتم اعلم بأمور دنیاکم وانا اعلم بامور دینکم.** نو موږ به صحابه رض تر علیه السلام افضل بولو کما یقتضیه قول القاضی رحمه الله . او بل دا چي نوع انساني په اتفاق د اهل عقل او نقل تر ټولو انواعو د حیواناتو افضله ده او سره ددي چي اوښ پنځوس منه بار په شا وړای سي. او دري کسه هم په شا وړای سي او زید و عمر مثلاً دا کار نسي کولای، نو باید موږ اوښ افضل تر انسان وبولو **وهكذا البقر والحمار وغيرها من الحيوانات لكل منها خواص لا تُوجد فى الانسان.**

آخر قاضي رحمه الله ویلي دي چي عندي معنا د آیت داده: **(وعَلَّم آدم الاسماء الالهية كلها)** او بیا ده پر خپله دا توجیه سوال کړی دی. چي اسماء دخدای جل سلطانه خو غیر متناهی دي، ولي چي خدای پاك چي قدیم او ازلي ابدي ذات دی او دهر فعله څخه وده ته یو اسم پیدا کیږي. وقال عزّ من قائل: **(كل يوم هو فى شأن)** نو څرنګه به علم البشر الممکن چي دهغه علم خومتناهی دی پر ټولو اسماء الهیه و غیرمتناهیه وو به احاطه وکړي. او بیا یي جواب داسي ورکړی دی: **ان الله علم آدم الاسماء كلها علماً اجمالياً انتهى.**

درویش وایي چي داسي علم اجمالي خو هرچاته حاصل دی کما جاء فی الحدیث الصحیح الذی رواه ابن حبان والطبرانی والحاکم واحمد عن ابن مسعودﷺ قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اسئلك بکل اسمٍ سمیتَ به نفسك او انزلته فی کتابك او علّمته احداً من خلقك او استأثرت به فی علم الغیب عندك. نو ددي حدیث مبارك په اوریدو خو موږ هم دغه دعاء کولای سو. نو په دي علم اجمالي کي د آدم علیه السلام څه تفضیل دی پر ملکو بلکه پر افرادو د امت محمديﷺ.

درویش وایي چي بیرته قاضي ﷫ پر خپل ځان په سبب ددغي توجیه داسي سوال کړی دی. فإنقیل لم یقل بماقلتَ احدٌ من المفسرین فهو قول القرآن بالرای وذالك غیر جائز.

روی البغوی ﷫ بطرقٍ عن ابن عباسٍ ﷺ قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم: من قال فی القرآن برایه فلیتبوء مقعده من النار. انتهی. او بیا یي ددي سوال جواب په یوه توجیه کړی دی چي والله اعلم چي څرنګه به وي.

درویش وایي چي دپاره د رد ددا قول د مظهري ﷫ دغه کافي ده چي ده پخپله اعتراف کړی دی. چي دده تفسیر د اجماع څخه د ټولو مفسرینو من الصحابة ﷺ والتابعین رح وتبعهم والأئمة المحققین رح مخالف دي، فلا نأخذ به والله اعلم بالصواب.

پوښتنه : خدایﷻ خو تفضیل د آدم علیه السلام پر ملکو په دي سره وکړی چي آدم علیه السلام ته اسماء المُسمیات معلوم وه او ملکو ته نه وه معلوم، نو پوښتنه داده چي آدم علیه السلام ته خو خدایﷻ وریښوله،

نو که یي وملکو ته وز ښولي وای او پر آدم ع یي عرض کړی وای نو خو
آدم علیه السلام به هم عاجزه وای؟

جواب : په ملکو کي استعداد د هغو شیانو د ښوني الهاماً نه وو. حاصل داچي آدم ع ته خدای ﷻ اجزاء مختلفه ورکړي وه لکه زړه، دماغ، اینه او قوي جسمانیه ظاهره لکه حواس خمسه او د بدن نور اجزاء او قوي باطنه لکه خیال، وهم او نوري قواوي چي د هغو تفصیل په (تشریح الابدان) کي د علم طب موجود دی. نو چونکه دغه قوی مختلفه او اجزاء متباینه په آدم ع کي موجود وه او په ملکو کي نه وه، نو ځکه آدم علیه السلام ددغه زده کړي د اسماء المسمیات المختلفه او د خواصو متنوعه او د اصول د علوم او د قوانینو د صناعاتو مستعدوو او خدای ﷻ الهاماً یا په علم ضروري دی په خبر کړی. او په ملکو کي چونکه دغه اجزاء مختلفه وغیرها نه وه، نو ځکه ځای د الهام ددغو شیانو او د خواصو دهغو په ملکو کي نه وو. هذا حاصل ما اجاب به القاضی البیضاوی رحمة الله علیه.

درویش وایي چي حاصل ددې جواب دادی چي خدای جل سلطانه دمخه تر خلق د آدم علیه السلام وملکو ته وویل : (إني جاعل فی الأرض خلیفة) یعني د مځکي د عمران دپاره آدم علیه السلام او دده اولاد پیدا کوم. نو په عمران کي د مځکي خو اکسابو مختلفه وو ته لکه نجاري، بنائي، کښت کري، خیاطي ، یوې غوبل، آسان ځغلول او په غویو غوبل او یوې کول. او مثلاً پر بائیسکل سپرېدل او موټر او موټرګاټ چلول وامثال ذالك کثیرة. او په ملکو کي ددې شیانو استعداد نه وو او په آدم علیه السلام کي او په اولاد کي دده استعداد موجود وو. نو ځکه آدم علیه السلام ددغو شیانو و امثالها په زده کړه د خلافة الارض وعمارتها

دپاره تر ملکو اولی او افضل او الیق دخدای ﷻ دخوا انتخاب سو او ملکو ته خدای ﷻ دا وښودله چي تاسي د خلافت د مځکي او د آبادی دمځکي دپاره کافي نه یاست. او هغه ددوی و پوښتني ته یې (اتجعل فیها من یفسد فیها)الآیة قناعت بخشه جواب ورکړی.

ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ

او بیا یعني وروسته تر تعلیم د آدم پیش کړه هغه پر ملکو یعني دپاره د امتحان

پوه سه! چي ټوله مفسرین رح وایي چي ضمیر راجع دی و مسمیاتو ته.

پوښتنــــه : مُسمیات خو دمخه نه دي ذکر سوي، نو اضمار قبل ذکر المرجع نه لازمیږي؟

جـــواب : دپاره د راجع کولو دضمیر ذکر د مرجع ضمناً هم کافي دی.

وههنا کك اذالمراد فیما سبق اسماء المسمیات، نو مضاف الیه حذف سو او پر ځای یي الف او لام راغلي کما فی قوله تعالی (واشتعل الرأس شیباً) أی رأسی.

پوښتنه : لفظ د (هم) مذکر دی او مسمیات خو ټوله مذکر نه دي؟

جواب : هو، لکن په ضمیر کي تغلیب یې ذکور ته ورکړی. وقدمرّ.

درویش وایي تغلیب یو پراخه باب دی په عربي ژبه کي. لکه (قَمَرَیْن او اَبَوَیْن) وغیر ذالك او د تغلیب اسباب نحاتو مختلف ښوولي دي.

مثلاً په قمرینو کي قمر مذکر او شمس مونث سماعي دی نو یې تفضیل ورکړی او قمرین وویل سوله او شمسین نه ویل کیږي.

وهکذا فی الابوین او امویین نه ویل کیږي. او په عمرینو کي که څه هم ابوبکرؓ تر عمرؓ افضل دی لکن لفظ د عمر اخف دی. الی غیر ذالك من الاسباب المذکورة فی النحو للتغلیب.

فَقَالَ اَنْبِئُوْنِیْ

نو خدایﷻ ملکو ته وویل چي تاسي خبر راکړئ ماته

پوښتنه : خدایﷻ ته خو معلومه وه چي ملکو ته ددي شیانو اسماء نه دي معلوم، نو دا امر په مالایُطاق سره نه دی؟

جواب : امرتکلیفي په مالایُطاق سره نه دی روا او دلته خو امر تعجیزي دی یعني دپاره د اظهار د عُجز د ملکو او د اظهار د عدم لیاقت ددوی خلافت لره.

تنبیه: اخبار وچاته مقتضی د عدم علم د هغه چا پر مضمون د خبر نه دی حتی یلزم مایتوهم تدبر.

بِأَسْمَآءِ هٰٓؤُلَآءِ

المشار اليه هغه مسميات دي بناء پر تقدير د مفسرينو او يا بناء پر هغـه دى چي ويل کيږي چي مشار اليه آدم عليه السلام دى او آلـه دى. او اضافته د ادناملابسته دى اى الاسماء التى علت هؤلاء الخ . المظهرى

إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ

يعني په هغه گمان کي ستاسي چي موږ حقداره د خلافت يو په سبب زموږ د نه عصيان څخه. او يا چي د بني آدم دلاسه به فساد او قتل و قتال کيږي. نو حق د خلق نه لري فضلاً عن الخلافة .

پوښتنه : دغه دوي خبري خو دوى صراحتاً نه وي کړى؟

جواب : هوکي تصريح يي هم نه ده په کړي لکن ددوى د خبرو معلوميدلـه. اوله خبره ددي قول ددوى سره لازمه (ونحـن نُسبح) آه او دوهمـه خبره ددي قول څخه معلوميدله (اتجعل فيها من يُفسد) آه.

پوښتنـــه : د منطقـو او د معـاني وو پـه کتـابو کـي وايـي چـي تصـديق او تکذيب په جملو خبريـه وو پوري خاص دى او وه انشـاءاتو تـه د صدق او کـذب او تصـديق و تکـذيب نسـبت نـه کيـږي، نـو ملکـو خـو پـه طـور د استفهام چي د انشاءاتو د قسم څخه دى وي ويل: (اتجعل فيها)آه.

جواب : نسبت د صدق او کـذب آه خـو انشـاءاتو تـه.ئـه کيـږي، مگـر کـه د کومي انشاء سره اخبار لازم وو په اعتبار د لازم نسـبت د صـدق او کـذب آه ورته کيږي. او دلته اخبار د ملکو د استفهام سره لازم وو کمامرّ آنفاً. کما

فی قوله تعالی:(إذا جاءك المنافقون قالوا نشهد إنك لرسول الله والله يشهد انـك لرسـوله والله يشـهد إن المنـافقين لكـاذبون) نـو منافقـانو خـو صرف نشـهد آه وويلـه. او شـهادت خـو د قسـمه د انشـاء دی کمـا فـی المطول وغيره او سره دهغه خدای ﷻ نسبت د کـذب ودوی تـه وکړی. نـو مفسرين رح وايي چي دا نسبت د کـذب و دوی تـه په اعتبار د لازم د شـهادت ده. ولـي چـي شـاهدي خـو هغـه بـولي چـي د صـميم قلـب څخـه وي او ددوی شاهدي خو د صميم قلب څخه نه وه، نو ګويا دوی وروسته تر (نشهد) آه دا هـم وويـل:(إن شـهادتنا عـن صـميم القلـب) څخـه ده او دا خبـره ددوی درواغ وه. بيضاوي.

درويش وايي که ددې خبري يعني چي نشاء ته نسب د صدق او کذب په اعتبار د لازم روا دی، نـو مطول يا مختصر يا بـل کتـاب د معانی وو مطالعه کړه.

قَالُوا سُبۡحٰنَكَ لَا عِلۡمَ لَنَاۤ اِلَّا مَا عَلَّمۡتَنَا ؕ اِنَّكَ اَنۡتَ الۡعَلِيۡمُ الۡحَكِيۡمُ ﴿۳۲﴾

ملکو وویل: پاکي ده تا لره یعني د هر عیب او نقصان څخه او د اعتراضـه . پر تا باندي. هیڅ علم نسته موږ لره یعني خصوصاً عِلم پر اسماء د مسمیاتو چي پر موږ عرض سوه مګر پر هغه شي چي موږ ته یـي راوښیـي او تعلـیم یي راته وکړي. په تحقیق سره ته په ډیرو خبرو په ټولو کائنـاتو سـره خبـر یې. او حکیم یي، یعني هر کار چي ته یي کوي په هغه کي حکمت لري، یعني لکه په خصوص د خلق د بشر او خلافت ددوی په مځکه کي.

حاصـل د کـلام د ملکـو اقـرار دی پـه خپـل عُجز او قصـور سره او پـه عین حال کـي دوی اشـاره ودي تـه هم وکړه چي زمـوږ پوښتنـه پـه (اتجعـل فیهـا) آه محـض او صـرف پوښتنـه سـتا د حکمـت جلیلـه وه پـه خلق کـي د عالم البشر او اعتراض نه وو. دلیل د نفي د اعتراض دادی چي څوك چي علم نه لري پر هیڅ شي نو هغه به پر احوالو د آدم او د خلافت دده څه علم ولري؟ یو څوك چي علم نه لري، هغه به اعتـراض څرنګـه وکړي. بـل غایة الأمـر أن یسـأل عـن الحکمـة المخفیـة فـی ذالـك الخلـق وتلـك الخِلافـة العظیمـة. او مـوږ تـه معلـوم سـو هغـه شـی چـي زمـوږ څخـه پـټ وو یعنـي فضیلت د انسـان چـي پـه اعتبـار د علـم دی پـر کـارو د خلافـت الارض. او ملکـو لـوی مراعـات الادب وکـړی دخدای جـل سـلطانه پـه دربـار کـي چـي سلب کلي د علم یي د ځانه څخه وکـړی بیلـه تعلیم الهـي، اګرچه خبره پـه خصوص کـي د خلق آدم وه، نو سلب کلي ته د علم څه ضرورت وو؟

فائدة: (سُبحانك) يوه كلمه ده چي تر توبي دمخه و دربارته د خداى ﷻ وړاندي كيږي. كما قال موسى عليه السلام سبحانك تُبتُ اليك. وقال يونس عليه السلام سُبحانك اني كنت من الظالمين.

نصيحت: عالم ته پكار ده چي لويي او كبر دي نه كوي، چي په هغه شي نه پوهيږي او دى ووايي چي زه نه په پوهيږم. او كه په يو شي.پوهيدى هغه دي د چا ځخه نه پټوي يعني چي اهل يي وي. علماء حقاني وايي چي (لاأدري نصف العلم) دى .

فائدة: د يو عالم ځخه چي هغه پر منبر ناست وو چا د يوي مسئلي پوښتنه وكړه. هغه عالم ورته وويل: (لاأدرى). سائل ورته وويل چي منبر د جهالو ځاى نه دى. عالم ورته وويل چي زه چي دوي ځيني د منبر تر تاسي لوړ ناست يم دا مي دعلم اندازه ده، او كه په قدر د جهل او ناپوهى تر تاسي لوړ سم، نو زه به پر آسمان يم او تاسي پر مځكه.

او دغه رنګه د قاضي ابو يوسف رحمه الله چي پر منبر د جمعي د ورځي ناست وو، يو جاهل پوښتنه د يو مسئلي ځني وكړه چي لويه مجمع د جمعي د لمانځه دپاره حاضره وه. امام ابو يوسف رحمه الله ورته وويل: (لاأدرى) هغه سړي په ډير بي حيائي ورته وويل چي د بيت المال ځخه د مياشتي دونه تنخاه اخلي او بيا وايي (لا أدرى)

قاضي ابويوسف رحمه الله د انصاف ځخه كار واخيستى او كبر يي نه وكړى د سائل د خبري ځخه او داسي يي ورته وويل چي دا تنخاه چي تا يي ذكر وكړى، دا خو زما د علم په اندازه ده. او كه زما د جهل پر اندازه ځوك تنخاه راكړي، نو د بيت المال ټوله شتمني به زما په تنخاه كي ولاړه سي.

درویش وایي چي حقاني علماء دغسي وي. او که زموږ د زماني یو مُلا ته چي پر منبر د وعظ دي ناست وای او لویه مجمع دي هم وای، داسي خبره څوك وكړي والله اعلم چي څه ناشُدي به يي ويلای.

درویش وایي چي د (سُبحان) تحقیق که څه هم په شروحو کي د (سلم المنطق) موجود دی، لکن چونکه قرآني لفظ دی نو حواله د تفصیل يي پر کتابو د منطقو نا زیبا ده. لهذا د قاضي بیضاوي رحمه الله تحقیق ددي لفظ قرآني ډیر په زړه پوري دی.

هغه وايي (سُبحان) مصدر دی لکه (غُفران) او قریب نه ده چي (سُبحان) دي مستعمل سي مګر نه مضاف او منصوب په فعل محذوف سره. نو اصل يي داسي وو (سَبّحانك سُبحاناً) انتهى بزيادة.

درويش وايي چي قاضي بيضاوي رحمه الله او دده په متابعت قاضي ثناءالله رحمه الله په تفسير مظهرى کي او نور ګنړشمير مفسرين رح وايي چي ملکو چي خپل جواب مُصدر کړی په (سُبحانك) سره چي مفتاح التوبة دی کمامرّ، ددي سببه چي ددوی د حال سره مناسب چي (عبادمکرمون) دی په وخت کي ددي چي خدای جل جلاله ودوی ته وویل: (إني جاعل في الأرض خليفة) داوه چي دا پوښتنه که څه هم اعتراض نه وو، نه يي وای کړي (اتجعل فيها) آه بلکه مراعات د ادب يي کړي وای او انتظار يي کړی وای چي حکيم خدای جل جلاله چي ددوی په وجدان خبر دی بیله سواله ددوی د حکمت جليله پر خلق د آدم او په خليفه ګرځولو په مځکه کي بيان به وکړي، نو ځکه دوی (سُبحانك) ووايه.

قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئۡهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡۖ

خدای ﷻ وویل اي آدم خبري كه ملكي په نومانو سره ددغو مسمیاتو یعني چي دوی ته حاضر دي.

پوه سه! چي قرائت د (انبئهم) دري دي. یو په همزه سره كما رئیت. او دوهم په (یاء) سره هكذا(انبیهم). دریم په حذف د (یاء) هكذا(انبهم).

فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡ قَالَ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ غَيۡبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَأَعۡلَمُ مَا تُبۡدُونَ وَمَا كُنتُمۡ تَكۡتُمُونَ ﴿٣٣﴾

نو څه وخت چي آدم خبري كړي ملكي په نومانو سره دهغو مسمیاتو یعني سره د خواصو دهغو، نو خدای جل سلطانه ملكو ته وویل چي ما تاسي ته نه وه ویلي چي زه خبر یم په پټو شیانو سره د آسمانو او د مځكي او زه خبر یم په هغه شي چي تاسي ښكاره كړی. اوپه هغه شي چي تاسي پټ ساتی.

پوه سه! چي (الم اقل لكم) آه اشاره ده وهغه قول ته دخدای ﷻ (انی اعلم مالا تعلمون) لكن په هغه آیت كي مجملاً خدای ﷻ دوی ته بیان كړی وو او په دي آیت كي یي مفصلاً بیان ورته وكړی. نو دا مفصل به پر هغه مجمل دلیل سي ،ولي چي خدای ﷻ پر هغو شیانو چي د ملكو څخه پټ وه یعني دوی ته نه وه معلوم په آسمانو او مځكه كي او په هغو شیانو چي دوی ته ښكاره فیها ، نو دا خبره دخدای ﷻ ثابته سوه چي (اعلم مالاتعلمون) نو په دي آیت كي خدای پاك ﷻ اشاره ودي ته وكړه چي ملكو ته په وخت كي د

مشوري دخدایﷻ داسي نه وای ویلي. (اتجعل فیها من یفسدفیها) آه بلکه انتظار د اظهـار د حکمت الهـي پـه خلق کي د آدم و بیـان الهـي تـه کړی وای، ولي چي خدایﷻ ته هغه وسوسه قلبي ددوی معلومه وه. نـو خامخا دهغي وسوسي بیان په حکمت الهي سره ملکوتا کـاوه. لکـن چونکه دوی مراعات الادب وماهو لازم علیهم نه وکړی او په اول وار کي دمشوري هغه خبره وکړه (اتجعل فیها) آه نـو خـدای ﷻ دوی د تقصیر او عجز پـه غشي وویشتله او داسي یي ورته وویله (انبئونی) آه حتـی دوی مجبوره سوي د عجز وجـواب تـه. بقـولهم(سبحانك لاعلـم لنـا الآیـة). او وروستـه ارحـم الراحمین ودوی ته حکمت خپل په خلق د آدم او په خلافت الارض کي دده وملکو ته ښکـاره کړی بقوله تعالی(یاادم انبئهم بأسماء هؤلاء) آه. دا وو بیان د حال د آدم علیه السلام او د ملکو. والله علیم حکیم

فائـــدة: چـي حســن البصـری رحمه الله او قتـاده رحمه الله وایـي چـي مـراد د (ماتُبدون) څخـه هغـه قـول د ملکـو دی. (اتجعل فیها من یُفسدفیها) آه او د (ماتکتمون) څخـه مـراد هغـه ددوی د زړو پټـه خبره ده چـي مـوږ حقدازه د خلافت یو. او تر موږ اکرم مخلوق به خدایﷻ نه کړي پیدا.

او بعـض مفسـرین وایـي چـي د (ماتُبـدون) څخـه د ملکـو اطاعـت مـراد دی. او د (ماتکتمون) څخه د ابلیس معصیت مراد دی.

پوښتنه : کاتم خو پر دي تفسیر یوازي ابلیس وو، نو په صیغه د جمع یي څرنګه راوړی، یعني (ماکنتم تکتمون)؟

جواب : دا پر عـادت د عربو بنا دی چي په یو قوم کي چي یو سړی جنایت

وکړي دوی ټوله قوم ته وايي: (أنتم فعلتم كذا)

فائدة: ددي آيت څخه دا معلومه سوه چي انسان من حيث هو مع قطع النظر عن الافراد مشرفه دی تر ملکو من حيث هم مطلقاً مع قطع النظر عن الافراد.

او بل دعلم فضيلت پر عبادت هم معلوم سو. اوبل دا هم معلومه سوه چي شرط اول دخلافت علم دی. او بل دا هم معلومه سوه چي د تعليم نسبت په فعل سره خدایﷻ ته صحيح دی حيث قال: (وعلَّم آدم الأسماء كلها) كه څه هم د اسم فاعل ددغه باب نسبت يعني (مُعَلِّم) و خدایﷻ ته نه دی روا. ولي چي معلم په عُرف كي هغه چاته وايي چي پر تعليم مزدوري غواړي. هم ددي سببه د مكاتبو ښوونكو ته معلمين وايي او و ښوونكو ته د طالبانو مدرسين وايي. يعني په قديمه اصطلاح كي، ورنه په اوسنۍ زمانه كي بعض ښوونكي د طالبانو د مكاتبو تر ښوونكو ډير حريص دي په أجرت د تعليم، كه څه هم دا أُجرت متاخرينو روا بللی دی او دا هم معلومه سوه چي د حكمت مفهوم زائد دی تر علم. وإلا لتكرر في قوله (إنك أنت العليم الحكيم) بيضاوي مع زيادة.

فائــدة: ددي آيت څخه دا هم معلومه سوه چي علم د ملكو زيادت قبلوي، ولي چي پر اسماء المسميات علم ودوی ته نه وو حاصل، د آدمؑ په ذريعه دوی ته حاصل سو. او دا هم معلومه سوه چي خدای تر پيداكولو د مخلوق د هغه مخلوق په ټولو احوالو خبر دی.

پوه سه! چي علم په اعتبار د ذات خو اشرف دی تر عمل، لكن لابُدَّ للعلم من العمل ولي علم لكه درخته ده او عمل يي ميوه ده او خلګ د

درختي د میوي څخه فائده اخلي. وقدجاء في حديث رواه ابوذرﷺ چي رسول اکرم ﷺ وویل چي یو وار حضور و مجلس ته د علم یعني علم الدین افضل دی تر زر رکعته لمونځ یعني نفلي. او تر پوښتني د زرو مریضانو او تر حضور د زرو جنازو. نو چا پوښتنه ځني وکړه چي تر تلاوت د قرآن هم افضل دی؟ نو علیه السلام ورته وویل (هل ينفع القرآن إلا بالعلم، و ورد في الحديث من اراد ان ينظر الى عتقاء الله من النار فلينظر الى المتعلمين فوالذى نفس محمدﷺ بيده ما من متعلم يختلف اى يذهب و يجيئ الى باب العالم اِلا يكتب الله له بكل قدمٍ عبادة سنةٍ ويبنى له بكل قدمٍ مدينةٌ في الجنة ويمشى على الارض والارض تستغفرله ويمسى ويُصبح مغفوراً له.

درویش وایي چي دا لوی ثوابونه د هغه مُتعلم دپاره دي چي په طلب د علوم شرعیه لکه علم التفسیر او علم الاحادیث النبویهﷺ او علم الفقه. و أصول العلوم الثلثة ومباديها وباب ته عالم ددغو علمو ځي. نه طالب د حکمت طبعی او منطق او ریاضی وغیرها کمالایخفی.

وفي الحديث الصحيح النظر الى وجه الوالد عبادة اى بالنظر على وجه الشفقة والتعظيم لاوجه الغضب والاهانة. والنظر الى الكعبة المكرمة عبادة اى على وجه الاحتساب. والنظر في المصحف عبادة اى ولولم يكن قارئاً. والنظر إلى وجه العالم عبادةٌ. لعل المراد به العالم الصالح العامل لا العالم الفاسق المتكبر الذى يشترى بعلمه ثمناً قليلاً ويمارى به السفهاء ويُجادل به العلماء ويُفاخر بعلمه على العلماء و يعق اساتذته و يُعظِّم اهل الدنيا. قالﷺ من زار عالماً فكانما زارنى ومن صافح عالماً فكانما صافحنى الى آخر

الحديث.

واعظان كين جلوه در محراب ومنبر ميكنند ٭ چون بخلوت ميروند آن كار ديگر ميكنند

پوه سه! چي په احاديثو مباركه وكي په شان د عالم غير عامل بعلمه ډير سخت وعيد راغلی دی. نو هغه عالم د احاديثو مذكوره و څخه وتلی دی. په حديث مبارك كي راغلي دي چي عليه السلام وايي چي د يو شرموښه چي په بي شپانه رمي ګډ سي دونه نه بيريږم لكه د يو عالم سوء څخه چي زما په اُمت كي پيدا سي.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِأٓدَمَ

او په ياد كه وخلكو ته هغه وخت چي موږ وويل ملكو ته چي سجده وكړئ و آدم ته.

پوه سه! چي سجده په اصل لغت كي تذلل او عاجزي ته وايي او په شرع شريفه كي ايښوول د تندي دي پر مځكه باندي په قصد د عبادت.

فائدة: كه مراد په آيت شريفه كي د سجدې څخه معنای شرعي وي، نو مسجودله په حقيقت كي خدای جل جلاله دی او آدم عليه السلام يې صرف قبله د سجدې ده. دپاره د تعظيم د شان دده او دپاره د اقرار د ملكو په هغه شي سره چي دوی اولاً انكار ځني كاوه يعني فضيلت د آدم. او دليل ددي چي مراد سجده شرعي ده هغه حديث دی چي روايت يې امام احمد رحمة الله عليه او مسلم رحمة الله عليه كړی دی د ابوهريره رضي الله عنه څخه چي څه وخت بني آدم سجده وكړي يعني چي آيت د سجدې ووايي، شيطان ګوښه سي او وژاړي او ووايي چي اې افسوس مالره، بني آدم په سجده سره امر سو او سجده يې وكړه، نو ده لره جنت دی. او زه په سجده سره امر سوم، ما

سجده ونه کړه، نو مالره دوږخ دی. نو پر دي تقدیر لام د (لآدم) په معنا د الی دی. یعني الی جهة آدم لکه په دې قول کي د حسان رضي الله عنه په مدح کي د سیدنا ابوبکرصدیق رضي الله عنه: (ألیس اولُ من صلّٰی لِقِبْلتکم واعرف الناس بالقرآن والسُّنن ای قبلتکم) او بعض مفسران رح وایي چي آدم خدای علیه السلام سبب د سجدې د ملکو وګرځاوه، یعني دپاره د توبې د ملکو چي اول وار ددوی څخه داسي یوه خبره سوي وه چي ظاهراً یي صورت د اعتراض وو. نو پر دې تقدیر لام د (لآدم) دپاره د سببیت دی نحو (أقِمِ الصلوة لدلوك الشمس) او که چیري مراد د سجدې څخه معنای لغوي وي، یعني صرف تواضع او تذلل و آدم ته دپاره د اعزاز او تعظیم د آدم چي هغه صرف انحناء ده لکه په وخت کي د تعظیم د یوچا بل سړي ته سر ورته کښته کړي. لکه سُجده د ورونړو د یوسف علیه السلام وده ته کماورد فی القرآن وسیأتی انشاءالله تعالی بیانه. نو بیا هیڅ اشکال په سُجده کي د ملکو و آدم ته نسته، ولي چي حرام خو سجده شرعي وغیر ته دخدای علیه السلام ده. او سجده لغوی خو په پیشو امتو کي زموږ د سلام په ځای کي وه، دپاره د تحیه. او موږ یې اوس مکروه وبولو، ولي چي دهغي په ځای کي موږ ته السلام علیکم تحیه یو دبله وګرځوله.

امام بغوی رحمه الله وایي چي دا قول اصح دی. ولي چي توجیه د سجدې ته حاجت نسته.

پوښتنه : ملکي او شیطان ولي په تعظیم د آدم سره مامور سوي؟

جواب : دپاره دحق د تعلیم الاسماء چي آدم ودوی ته وکړی.

تفریع: چونکه طالبان دعلومو په خپل قوت عقلیه د کتابو په مغز نه پوهیدله او استاذانو دوی پوه کړه، نو ددې په مقتضی باید شاګردان د استاذانو تعظیم او احترام وکړي. او هغه شاګردان چي د استاذانو احترام ظاهراً و باطناً ولري، هغه لکه ملکي دي او هغه بعض شاګردان چي د استاذانو احترام نه لري بلکه داسي خبیث النفس شاګران هم سته چي د استاذانو احترام خو څه کوې په مقابل او پر ضد د استاذانو ولاړ وي. هغه شاګردان لکه ابلیس دي او بیله ویلو د استاذانو، د استاذانو دخوا عاق دي.

فائدة: دعقوق د استاذانو ذکر او تفصیل او په زړه پوري بیان په حواله د کتابو د تفاسیرو او د فقه د کنز الدقائق په پښتو شرح کي او په دوهم جلد کي فقیر کړی دی. او مُستقل فصل مي ورته وضع کړی دی.

از خداخواهیم توفیق ادب ✤ بي ادب محروم ماند از فضل رب

پوه سه! چي ملا عصام الدین په حاشیه کي د بیضاوی وایي: ففیه بیان حق المعلم علی المتعلم حتی لوکانت السجدة الشرعیة جائزةً للمخلوق لاستحقها المعلم علی المتعلم انتهی.

فائدة: سجده کول و آدم ته په هره معنا چي وي څلرم نعمت دخدای جل سلطانه وتولي ذریې ته د آدم علیه السلام دی فعلیهم ان یُفکروا فی هذه النعمة ویؤمنوا بسیدالبشر صلی الله علیه وسلم ففیه شناعة علی المشرکین و الیهود والنصاری وغیرهم حیث لم یشکروا تلك النعمة ولم یؤمنوا بمحمدٍ صلی الله علیه وسلم

فَسَجَدُوٓا إِلَّآ إِبۡلِیسَ أَبَىٰ وَٱسۡتَكۡبَرَ

يعني وروسته تر امر الهي په سجده سره و آدم ته سجده وکړه ملکو يعني ټولو په اتفاق سره لکه چي په بل ځای د قرآن مبارک چي رابه سي (فسجدالملائکة کلهم أجمعون) والقرآن يفسر بعضه بعضاً کما هوالمقرر في التفاسير والاصول والفقه، مګر نه ابليس. او هغه منع وکړه دسجدې کولو څخه د آدم. او د امر الهي مخالفت يې وکړی او ځان يې لوی وباله تر آدم عليه السلام. يعني نو به څرنګه دی آدم ته سجده کوي، که سجده په معنا د نفس تعظيم د آدم وي. او که سجده و خدای ﷻ ته او آدم يې قبله او وسيله وي کمامرٌ من المعنيين للسجدة.

پوه سه! چي **تکبر** دادی چي يو څوك ځان تر بل مشرف او بالاوبولي. او **استکبار** طلب دی د لويي په تکلف سره، ولي په شافيه کي وايي چي باب د تفعل اکثر دپاره د تکلف راځي په مجرد کي دهغه باب چي کبر دی فيما نحن فيه. او سين دپاره د طلب دی.

پـوه سـه! چي قاضي بيضاوي رحمه الله وايـي چـي ددې آيت څخه يعني (وإذقلنا للملائکة)آه دا معلومه سوه چي آدم عليه السلام افضل دی تر دغو ملکو چي امر د سجدې ورته وسو، که څه هم تفضيل دده په يوه وجه سره دی. يعني من حيث العلم، ولي چي ملکي خو په عبادت قديمه کي تر آدم افضل دی. او دا هم معلومه سوه چي ابليس د جنسه څخه د ملکو وو، ولي که دی د ملکو څخه نه وای، نو امر د سجدې د ملکو وده ته نه شامليدی، نو دده سجده نه کول (ابا) او استکبار او معصيت به نه وای او دی به مستحق د لعنت او د ذم او عقاب به نه وای.

او په بل آیت کي خدای جل سلطانه وابلیس ته وایي چي تا ولي سجده آدم ته و نه کړه (إذ أمرتك) به څرنګه صحیح سي، ولي چي ابلیس خو جواب لري چي امر د سجدې خو تا ملکو ته کړی وو، زه خو ملکه نه یم. او بله خبره داده چي استثناء د ابلیس به څرنګه صحیح سي، یعني في قوله تعالی (فسجدوا إلا إبلیس) ولي اصل په استثناء کي خو استثناء متصل ده. او په استثناء متصل کي خو دخول دمستثنی به په مستثنی منه کي شرط دي نحو جائني القوم إلازید کما تقرر في النحو.

پوښتنه : په بل آیت کي دقرآن مبارك خو داسي راغلي دي: (کان من الجن) الآیة؟

جواب : دهغه آیت معنا دا کیدای سي چي ابلیس د جن څخه په جهت د فعل د معصیت او استکبار دی که څه هم د ملکو څخه وو په ذات کي.

پوښتنه : د ملکو په باره کي خدای ﷻ داسي وایي: (بل عباد مکرمون لایعصون الله)الآیة، نو پر مذکور جواب خو ابلیس سره ددي چي د ملکه و څخه وو او معصیت او انکار د امرالهي دسجدې یي وکړی؟

جواب : عصمت د ملکو په اعتبار د اغلب او اکثر دی. وثانیاً چي د ابن عباس رض څخه روایت دی چي د ملکو څخه یو قسم ملکي دي چي هغه توالد او تناسل لري چي وه هغه ملکو ته جن وایي. او عصمت دهغو خاصه نه ده. او ابلیس د هغه قسمه څخه وو. او بعض مفسرین رح وایي چي ابلیس ملکه نه وه، لکن چونکه دی جني و اُحُد یعني یو تن وو او ملکي ډیري وې او دی په زرو ملکو کي پټ وو، نو ملکو ته یي تغلیب ورکړی پر ده، نوګویادی هم ملکه و، نو استثناء متصل یي صحیح سوه.

پوه سه! چي دا قول یعني چي ابلیس ملکه نه وو قول د حسنؒ او قتادهؒ دی، لکن اول مذهب دی د علیؓ او ابن عباس رض، نو هغه قول راجح دی. ولهذا ذهب اکثرالمفسرین رح الیه.

درویش وایي چي بعضي مفسرین وایي چي مامور بالسجود لآدم جن هم وه یعني لکه ملکي، لکن په دي آیت کي (واذقلنا للملائکة) آه دجن ذکر یې ونه کړی، ددي سببه چي ملکي خو تر جن افضلي او اشرفي دي، نو اکابر چي ملکي وي مامور بالسجود سوې، نو اصاغر په طریق اولی مامور بالسجود دي. نو پر دي تقدیر ضمیر د (فسجدوا) راجع وملکو او جن دواړو ته دی. نو استثناء د ابلیس په استثناء متصل سره صحیح سوه. نو ګویا داسي وویل سول: (فسجدا المأمورون باالسجود الاّ ابلیس)آه

درویش وایي چي دا توجیه که څه هم منقوله نه ده، لکن معقوله ده فافهم.

فائدة: قاضي بیضاويؒ وایي چي ملائکه ټولي معصوم د ګناه نه دي، که څه هم غالب په دوی کي عصمت دي لکه انسانان چي معصومین پکښي سته، لکه انبیاء علیهم السلام، که څه هم غالب په دوی کي عدم عصمت دي آه.

درویش وایي چي دا جواب د مشهورو څخه مخالف دی. کمالایخفی والله اعلم بالصواب.

پوه سه! چي بعضي مفسرین رح وایي چي په مابین کي د ملکي او د جن عموم او خصوص من وجه دی، نو جن هغه ته وایي چي استعداد د خیر او شر دواړه پکښي وي، نو که داسي وو چي بیله خیر یې بل کار نه

کاوه، نو هغه ته ملکه وايي. او که يې بيله شره بل کار نه کاوه هغه ته شيطان وايي.

درويش وايي چې دا حاصل د بيضاوي ددي عبارت (ولعل ضرباً من الملائكة لايُخالف الشياطين بالذات وانما يخالفهم بالعوارض والصفات كالبررة والضقة من الإنس والجن يشملهما وكان ابليس من هذا الصنف كما قاله ابن عباس رض فلذالك صح عليه التغيير من حاله والهبوط عن محله. كما قال عزّ وعلا: «إلاّ إبليس كان من الجن ففسق عن امر ربه» إلى أن قال وهذا اشبه بالصواب اوفق للجمع بين النصوص يعنى لايحتاج الى القول بالتغليب والاستثناء المنقطع والاكتفاء كمامرّ من قبل والعلم عندالله)

درويش وايي چې د فوائدو څخه ددې قصې د شيطان دا ښکاره سوه چې استکبار ډيره مهلکه ګناه ده او ګاهي سړی وکفر ته رسوي لکه ابليس. سعدي

تکبر عزازیل را خوار کرد + بزندان لعنت گرفتار کرد

هذا ماعندی والله اعلم بالغیب.

وَكَانَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۳۴﴾

او وو شیطان یعني ابلیس د کافرانو څخه

پـوه سـه! چي دلتـه یـو سـوال او جـواب طلب واردیږي چي (کـان) لفظ ماضي دی او ابلیس خو دمخه تر امتناع څخه د سجدې و آدم تـه کـافر نـه وو، بلکه ملکو به په عزازیل ورته ویله یعني معزز بنده دخدای ﷻ ؟

والجواب عنه بوجوه : بعض مفسرین رح وایي چي (کـان) په آیت کي په معنـا د (صـار) دی یعني وګرځیدی اوس شیطان د کـافرانو څخـه. وجـه د کفر یې داده چي ده انکـار او استقباح د امر الهي وکړه. دی امر سو په سجده وه آدم ته نه ددې سببه لکه چي بعض مفسرین رح چي وایي چي امر د سجدې دپاره د وجوب وو، ابلیس دهغـه ترك وکړی، ولي چي په ترك د واجب بیله انکاره خو څوك نه په کـافر کیږي کما فی تارك الصلوة وغیرها من عُصات المؤمنین. او پر وجه د انکـار او استقباح د امر اباحت هم سړی کـافر کیږي. قال الله تعالی: (وإذاحللتم فاصطادوا) یعني چي تاسي د احرام څخه د حج یا د عمرې خلاص سی بیا نو ښکار کوئ. دا خو امر اباحت دی او سره ددې چي منکر یې کافر دی. او مستقبح یې هم کـافر دی. فماقال البیضاوی رحمه الله فی فوائد الآیة إنه یعلم منه انّ الامر للوجوب لیس شیئ فتأمل.

اوبعض مفسران وایي چي ماضي پر خپل حال پاتـه ده والمعنا کان فی علم الله من الکافرین. نـو ددې جواب حاصل دادی چي کـافر فی الحقیقة هغه څوك دی چي خاتمه یې پر ایمـان نـه وي، کـه څـه هـم پـه وخت موجود کي مـومن وي. دا دوه جوابونـه بیضاوي او روح البیـان او تفسیر مظهري

په اتفاق ویلي دي. تذلیلٌ للجواب الثانی مذهب د اهل السنت دادی چي سعید یعني مومن ګاهي شقي یعني کافر کیدای سي. او شقي یعني کافر ګاهي سعید یعني مومن کیدای سي. نو مسلمان که کافر سي والعیاذبالله نو دی مسلمان وو تر وخت د کفر په کفر سره د ټوله اعمال حسنه من الصلوة والزکوة والصوم والحج وغیرها. ټوله باطل سوه، که څه هم دی بیرته اسلام ته رجوع وکړي. او کافر که ایمان راوړي، نودی تر وخته د اسلام کافر وو او دی په اسلام راوړو سره مسلمان سو او د کفر په وخت کي چي یي ګناوي کړي وي هغه ودهٔ ته عفوه سوه. نو مسلمان ته ښایي چي په خپلو حسنه عملو سره دي نه مغروره کیږي، ولي چي خاتمه مستوره ده.

او بعض مفسران رح وایي چي (کان) پرخپل اصل معنی باقي دی. او معنا د آیت داده: وکان ابلیس من القوم الکافرین الذین کانوا فی الأرض قبل خلق آدم یعنی الجن، نو دا آیت داسي دی لکه هغه آیت (کان من الجن) الآیة .

او بعض علماء رح وایي چي ابلیس په وخت کي د إشتغال بالعبادة منافق کافر وو. وفی الحدیث النبوی ﷺ راغلي دي چي د علیه السلام څخه چا پوښتنه وکړه چي خیر د خلګو څوك دی؟ علیه السلام ورته وویل چي هغه سړی دی چي عمر یې دراز وي او عمل یې ښه وي او بیا هغه سړي پوښتنه څني وکړه چي فأیُّ الناس شرٌّ ؟ علیه السلام ورته وویل چي هغه سړی دی چي عمر یې دراز وي او عمل یي بد وي. او د شره څخه یي بیره وي او د خیر امید نه ورته کیږي.

وفي روح البيان : رابعه عدوي رحمه الله وسفيان ثوري رحمه الله ته وويل چي ته په شمير ورځي يې، نو چي يوه ورځ تيره سي نو ګويا ستا بعض اجزاء کم سوه. او قريب ده چي په مرور د ايام د عمر دي ټوله اجزاء ستا د مينځه ولاړ سي. نو بايد ته په عمل کي د آخرت چي ستا ورته مخ دی کوشش وکړې. او دا مه وايه چي درهم او دينار ولاړی او يا مال راغلی، بلکه هميشه بايد ووايې چي زما د عمر يوه شپه او ورځ کمه سوه او ما څه عمل ګټلی وکړی؟ فمرور الايام والليالی ينقضی العمر العزيز آخر الامر.

درويش وايي چي داوو نصيحت د يوې صالحه ښځي و عالم محدث مشهور ته رحمهما الله تعالی.

ديو عالم زاهد عابد رحمه الله په وخت کي د مرض الموت دا وينا وه چي غم نه لرم چي د دارالاخران يعني دنيا څخه وزم، بلکه زما غم پر دې دی چي څرنګه يوه شپه د عمر ټوله په خوب مي تيره کړه؟ او څرنګه يو ساعت د عمر دخدای جل جلاله د ذکر پر ما په غفلت تير سو. روايت حسن بصري رحمه الله وه خپلو مريدانو سپين ږيرو ته يو وخت داسي وويل : يامعشر الشيوخ ماينتظر الزرع اذا بلغ قالوا الحصاد. يعني څه انتظار کوي کښت چي پوخ سي؟ خلګو ورته وويل چي د لو کولو انتظار لري. يعني چي کښت به د مابينه څخه ځي. او بيا حسن رحمه الله وځوانانو شاګردانو ته وويل: يامعشرالشباب فإن الزرع قدتدرکه الآفة قبل ان يبلُغ. يعني اي ډلي د ځوانانو! کښت ته ګاهی آفت قبل يعني دمخه تر پخيدو ورسيږي. يعني ځوانان دي په ځواني نه غره کيږي، ولي د مرګ نيته او اجل نه دی معلوم او سپين ږيري خو د مرګ د لو او فنا وخت ته بيخي نژدي دي.

قال بعض اهل المعرفة شعراً:

اَلَا مَهّد لنفسك قبل موتٍ ✤ فإن الشيب تمهيد الحِمامِ

وقد جَدَّ الرجعل فكن مجداً ✤ لحطِ الرحل فی دار المقام

درويش وايي چي علماء احترام او صلحاء كرام وايي چي په ورځ د قيامت به پر سري، كه صالح وي او كه ګناه كاره وي. د دنيا په ژوند پسي به ارمان كوي چي ولي دي د دنيا په ژوند كي زيات كوشش په اعمال صالحه وو كي نه وكړى. او ګناه كار به وايي چي وي د دنيا په ژوند كي تا توبه پر خپلو ګنهو نه وكښه.

دا دنيا ده چي تيريږي په ارمان ✤ كوچ كوونكى كه نبيان كه وليان

وَقُلْنَا يٰٓاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ

او موږ وويل و آدم ته چي اې آدمه اوسيږئ ته او ستا ښځه يعني حوا چي ام البشر ده په جنت كي يعني چي دارالسرور دی او دارالنعم الكثيره دی بحيث لايُحيط باحصاء نعمها عددٌ.

فائدة: امام بغوی رحمه الله وايي چي چونكه آدم عليه السلام خپل د جنس يعني انسان ملګرى نه درلودى، نو دى چي بيده سو نو ملكو دخداى ﷻ په امر دده د چپه طرف څخه يوه كوچنۍ پوښتۍ وكښه او هغه په ماده خلق دده زوجي حواء رض وګرځول. نو حواء ډيره ښائيسته انسان ښځه وه، نو آدم عليه السلام دخوبه راويښ سو چي وي كتل حواء يي وسرته ناسته وه، نو آدم عليه السلام ورته وويل: (من أنتِ) ته څوك يي؟ هغي ورته وويله زه ستا ماينه يم. زه خداى ﷻ ددې دپاره پيدا كړم چي ته په ما

سره مطمئن اوسې او زړه په تاسره.

پوه سه! چي (اُسکن) مشتق دی د (سکنی) څخه یعني اوسیږې ته وماینه په جنت کي چي عربي معنا یې لبث او استقرار دی لا من السکون ضد الحرکة لان السکون المذکور لیس بنعمةٍ بل النعمة الاستقرار دی سره د ازادۍ په میوو کي د جنت.

پوښتنه : څه حکمت الهي دی چي آدم علیه السلام یې یوازي مخاطب او حواء یې پر عطف کړه او دواړه یې په یوه پلا مخاطب نه کړه؟

جواب : اشاره ودې ته ده چي اصل مقصود په خطاب سره آدم علیه السلام دی او حوا یې تبع ده.

فائـــدة: دجنـت څخـه مـراد دارالثـواب دی، ولـي لام تعریـف دپـاره د عهدخارجي دی او بیله دارالثوابه بل معهود نسته کمالایخفی. او معتزله وایي چي دارالثواب اوس نسته او هغه په قیامت کي جوړیږي، نـو دوی وایـي چـي د جنـت څخـه مـراد یـو بـاغ دی چـي پـه مځکـه کـي د فلسـطین خدای پاك دپاره د امتحان د آدم جوړ کړی وو. او دوی د (إهبطوا) ترجمه دا کوي چي د فلسطین د باغه څخه هند ته ولاړسي.

درویش وایـي چي علامـه تفتـازانيؒ وایـي چـي دمخـه تـر ظهـور د معتزله وو اجماع د امت مرحومه من الصحابة رض والتـابعین وتـبعهم رح پر دې وه چـي مـراد د جنـت څخـه دارالثـواب دی. او فاضـل لاهـوریؒ وایي چي حمل د جنت پر بستان الدنیا باندي لکه څوك چي په دین بـازی کوي. اود اجماع الامت پر ضد د قرآن مبارك ترجمه کوي. فقولهم مردود جدًا.

پـه تفسـیر قرطبـي کـي وايـي چـي ابلـيس چـي اسـتکبار او انکـار د امرالهـي وکـړی او دی کـافر سـو، نـو خـدای ﷻ دی د جنتـه وشـاړه او آدم علیه السلام ته يي وويل: (أُسكن أنت)آه. او روح البیان وايي چي مراد د جنت څخه دارالثواب دی باجماع المفسري رح.

درويش وايي چي قصر د اجماع پر مفسرينو رح باندي تقصيراً دی لأنـه قـد سبق ان قـول د معتزلـه وو د اجمـاع څخـه د ټولـه امـت مرحومه مخالف دی.

فائدة: درويش موافق د روايت سره سم د ابن مسعود رض وويل چي حـواء د يـوې کوچنۍ چپه پښتۍ څخه خدای ﷻ پيدا کړه . پر دې خبره بعض خلګ سوال کوي چي دا نقصان د يو جزء د بني يعني آدم دی او پر انبياء عليهم السلام باندي نقصان روا نه دی.

جواب : دادی چي دا خلق که څه هم نقصان دی ظاهراً لکن په دې کي تکميل سته د آدم حقيقتاً، ولـي پـه حـواء رض دده وحشـت او دهشت دفع سو کما مرَّ سابقاً. په روح البيان کي وايي چي حـواء رض وروسته تر وفات د آدم اوه۷ کاله او اوه۷ مياشتي ژوندی وه. او عمر ددې نـه سوه اوه نوي ۹۹۷ کاله ته رسيدلی او بيا وفات سوه. او قبر يې په جده کي دی. او د آدم عليه السلام قبر په سرانديپ کي دی. **كذا في كتب التواريخ الاسلامية**.

فائـدة: قـدرت الهـي دی چي بعـض انسـانان بې مـوره او بې پلاره پيدا کړي دي يعنـي آدم او بعـض انسـانان يې بې پـلاره پيـدا کړي دي يعني عيسی عليه السلام او بعض انسانان يې بي موره، کـه څـه هم پلار مانند لـري يعنـي حـواء رض او بعـض انسـانان تـه يـې مـور او پـلار دواړه ورکړي

لکه عموماً اولاد آدم علیه السلام. وهذا من عجائب قدرته تعالی التی تحیر فیه العقول.

مسئلة: په ازدواج یعني په ماینه کولو کي ډیري فائدې دنیوي او اخروي سته. او خدای ﷻ په قرآن کریم کي ټوله انبیاء علیهم السلام متزوج ذکر کړي دي. مګر یو یحیی علیه السلام یې حصور ذکر کړی دی یعني د ښځي سره جماع نه کوونکئ، لکن بیا هم یحیی علیه السلام نفس نکاح وکړه دپاره د موافقت د نورو انبیاء علیهم السلام سره په سنت کي د نکاح، لکن جماع یې نه ورسره وکړې. ولي چي دده په شریعت کي ترک الجماع عزیمت وو او جماع کول رخصت وو.

په اشباه والنظائر کي وایي چي موږ عبادت مشروعه د وخت څخه د آدم ﷺ بیا تر ورځي پوري دقیامت او بیا په جنتو کي بل نه لرو بیله نکاح او ایمان باالله ﷻ. او په بعضي کتابو کي و ایي چي فضیلت د کوروالا یعني ماینه والا پر بې کوره سړي دونه دی لکه د مجاهدفی سبیل الله پر قاعد عن الجهاد. او یو رکعت د کور والا افضل دی تر اویا ۷۰ رکعته د بې کوره. او فائده د نکاح بقاء د نسل انساني ده. او ځان ساتنه ده د زنا څخه، لکن په روح البیان کي وایي چي افضلیت د نکاح تر سنه یو زر او سل ۱۱۰۰ پوري دی لقوله علیه السلام إذا أتی علی اُمتی مائة وثمانون سنة بعدالالف فقد حلت العزوبة والعزلة والترهب علی رؤس الحبال.

درویش وایي چي دغه وخت د قتل او قتال او د فتنو دی او دغربیانو د غلبې دی پر ممالك اسلامیه و. قال السعدی رحمه الله

زنان بار دار ای مرد هوشیار + اگر وقت ولادت مار زایند
ازان بهتر بنزدیك خردمند + كه فرزندان ناهموار زایند

فائدة: بعضي جاهلان كسان وايي چي آدم علیـه السلام ولي د درختي منهی عنها څخه خورك وكړی چي د جنت څخه دی او حواء رض مځكي ته راكوز سوه؟

والجواب : خدای پاك دمخه ترخلق د آدم ملكو تـه وويـل: (إنـی جاعل فی الأرض خليفةً)آه، نو خلافت دمځكي خو دا غواړي چي پـه مځكـه كي بـه ډير انسانان وي او آدم به د هغو لاربنود وي، نو جنت چونكه ځای د توالد و تناسل نه وو، نو خدایﷻ آدم ته همجنسه كوروالا يعني حواء رض ورپه برخه كړه او مځكي ته يي راواستول ترڅو چي ددوی دوو د ازدواج سره نور انسانان پـه مځكـه كي پيداسي. او ودوی دوو تـه يي طويـل عمرونه وركړه، حتـى ددوی پـه ژونـد كـي نسـل ددوی پر مځكي ډير سو او د آدم خلافت پر دوی بانـدي قـائم سـو ثـم و ثـم إلـى يـوم القيامـة **وباقـی التفصيل سيأتی فی تفسير الآية التالية ان شاء الله تعالى فانتظره.**

وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا

او تاسي خورک کوئ د جنت ځخه یعني د میوو ځخه د جنت

فائدة: په خورك كي د ميوو دجنت يې دواړه مخاطب كړي يعني په يوه صيغه د (كُلا) ولي چي په خورك د ميوو دوى دواړه سره برابر دي بخلاف السكنى فانه يختص بالزوج والزوجة تبع له فلهذا قال: (ياآدم اسكن انت و زوجك)آه وقدمرّ فائدته من قبل. او معنا د (رغداً) خوراك دى په پراخه توګه. او معنا د (حيثُ شِئْتُماَ) داده چي په هر ځاى كي د جنت چي ستاسي خوښه وي. حكمت د پراخى د خورك د ټولو ميوو ځخه د جنت او په هر ځاى كي د جنت چي وي دادى چي د آدم او حواء عذر زائل كړي په خورك كي د درختي منهى عنها ځخه. ولهذا قال عزوجل بعد توسيع الامر بالاكل من ثمار الجنة التى لايحصيها عدد.

وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّٰلِمِينَ ﴿٣٥﴾

او تاسي مه نژدي كيږئ ودغي درختي ته، نو به تاسي وګرځئ د ظالمانو د ډلې.

پوه سه! چي مقصود خو نهى د اكل ځخه د ميوي د درختي دى لكن ظاهراً يي نهى د قرب ځخه د درختي وكړي. مبالغةً فى النهى عن الاكل ومبالغةً فى تحريمه كمافى قوله تعالى (ولاتقربوا الزنا) ولي چي قرب و منهى عنه ته ميل قلبي او نفساني او شيطاني وهغه شي ته پيدا كوي، چي په هغه منهى عنه كي به واقع سي. كمافى قوله عليه الصلوة والسلام

من رعی حول الحمی یوشك ان یقع فیها او کماقالﷺ، نو بناء علی هذا نژدې والی و منهی عنه ته مکروه دی.

فائدة: مشهوره داده چي مراد د درختي څخه درخته د غنمو ده. وهو قول ابن عباس رض وکعب‎ وفی اطلاق الشجرة علیها مبالغةٌ کما لایخفی. او ابن مسعود رض وایي چي درخته منهی عنها د انګورو درخته وه. او ابن جریح ﷫ وایي چي درخته منهی عنها د انځر درخته وه. او علی‎ وایي چي درخته د کافور وه. وقال القاضی البیضاوی﷫ والأولی ان لایتعین من غیر قاطعٍ کما لم تعین فی الآیة لعدم توقف ماهو المقصود علیه کمالایخفی.

فائدة: علماء او اهل تفسیر په دې کي اختلاف لري چي نهی د (لاتقربا)آه تحریمي وې او که تنزیهي وې؟ بعض علماء وایي چي نهی تحریمي وې په دلیل ددې چي په جواب کي د نهی خدای ﷻ داسي وویل: (فتکونا من الظالمین) دوی وایي چي مرتکب ته د صغیرې ګناه یعني چي نهی تنزیهي سي ظالم نه ویل کیږي. او بل دا چي دِدغه اکل منهی په سبب خدایﷻ پر دوی کالي توی کړه او د جنت څخه یې مځکي ته راواستول. دوی وایي چي د مکروه تنزیهي د کولو خو دونه سخته جزاء نه وي، نو پر دې دوی دا بناء کوي چي انبیاء علیهم السلام د کبیرې ګناه د کولو څخه معصوم نه دي نه قبل النبوة او نه بعد النبوة . او ډیر نور دلائل هم وایي په دې باره کي. یعني په رد کي ددې قول.

درویش یوه په زړه پوري رساله تصنیف کړې ده چي نوم یې (کشف الغطاء عن عصمة الانبیاء) دی او په دي رساله کي ما ددي مذهب تړوله

دلائل رانقل کړي دي او دهغو جوابونه د مفسرانو رح او د متکلمین رح او محدثینو رح او فقهاوو رح په خجسته اقوالو سره ورکړي دي إن شئت التفصیل لدلائلهم والجوابات الفقیر عنها فارجع الی الرسالة المذکورة فانها کتفاریق العصا. او دوی د (فتکونامن الظالمین) ترجمه داسي کوي ای (الذین ظلموا انفسهم بارتکاب المعاصی ای الکبائر) او چه نهی تنزیهي سي، نو يې ترجمه د آیت مذکوره داده چي تاسي به وګرځی د هغوکسانو څخه چي داسي فعل وکړي چي ددوی وکرامت ته تاوان وي او ونعمتو ته هم. تفسیر مظهري يې اوله ترجمه کړیده المذهب الصحیح ماذکره عیاض فی شفائه. او درویش ددغه محدث قولونه د ډیر ځایو څخه په خپله رساله کي رانقل کړي دي. او حاصل يې دادی چي انبیاء علیهم السلام د کبائرو ګنهو څخه عمدًا قبل النبوة او بعدالنبوة معصوم دي په قید د عمدقتل د موسی علیه السلام چيځ قبطي يي په سُکه وواهه هغه مړ سو.

او دمکروه تنزیهي څخه یعني فعل د خلاف الاولی او دقسمه څخه د حسنات الابرار سیئات المقربین معصوم نه دي. قال نجم الدین وهو من الاولیاء الکبار واستحقاق آدم علیه السلام اللوم بالنهی التنزیهی من قبیل حسنات الابرار سیئات المقربین. ددې سببه دی چي رتبه د انبیاء علیهم السلام چونکه ډیره بلند ده، نو مکروه تنزیهي هم ودوی ته عتاب الهي او لوم متوجه کیږي چي افرادو ته د امت پر مکروه تنزیهي دونه لوم او عتاب نه متوجه کیږي کما قالوا ان العطایا علی ظهر البلایا. آه درویش وایي چي علماء په اتفاق وایي چي هرڅونه چي د بنده وخدایﷻ ته قرب زیاتیږي هغونه یي امتحان د رب العزت دخوا ډیریږي او سختیږي. حتی اهل تصوف وایي چي دبعض اهل الله او مقربینو دپاره د مکروه تنزیهي

کول تر نه کولو کمور ثابتیږي. په دې معنا چي د مقرب بنده څخه چي مکروه تنزیهي په بعض اوقات کي صادر سي، دی دونه شرمنده کي او توبهٔ او استغفار او ژړا او عجز او انکسار مختاره کړي چي قرب الهي یي نور زیات سي.

او د یو شیخ څخه چا پوښتنه وکړه چي ولي آدم ﷺ پس له نهی د منهی درختي څخه خورك وکړی او ځان ته یي تاوان ورساوه؟ شیخ مرحوم جواب ورکړی چي آدم په نزول کي و مځکي ته څه تاوان وکړی؟ دوه نفره د جنت څخه مځکي ته راغله او په ورځ د قیامت د کروړو اولادو سره به جنت ته بیرته ورسي چي په جمله کي د هغو به یو لك څلیرویشت زره ۱۲۴۰۰۰ تخمیناً انبیاء علیهم السلام هم وي. د شیخ ابومدین الغربي قدس سره څخه چا پوښتنه وکړه چي ولي آدم پس له نهي الهي خورك د درختي د میوي وکړی؟ شیخ مرحوم ورته وویله چي که آدم ﷺ په دې خبر وای چي زما د نسله نورمحمدي سیدالبشر ﷺ هم پیدا کړېږي لصار یاکل عروق الشجرة المذکورة فکیف بثمرها لیُسارع الخروج الی وجه الأرض لیظهر الجمال المحمدی والکمال الاحمدی صلی الله علیه وسلم.

درویش وایي چي دا مبحث ډیر اوږد دی، نو پر طالب الحق والصواب والتفصیل باندي لازمه ده چي رساله د کشف الغطاء دي دستیاب کړي. اوپه ښهٔ غور دي مطالعه کړي.

باعث د تصنیف د عاصي ددغي رسالې دا وو چي په قندهار کي یو عالم یو وخت پیدا سو چي د بعض عباراتو د شرح العقائد او د فتاوی عالمګیري د نه پوهیدو په سبب یې دجمعې په خطبو کي جهاراً دا وویل چي انبیاء علیهم السلام پس له نبوته د کبائرو ګنهو څخه معصوم نه دي. او دا یې هم یوه ورځ د جمعې په خطبه کي چي اکثر عوام او علماء

دجمعې دلمانځه دپاره هم حاضر وه، داسې ووېل چې زه د محمدﷺ سره خو محبت کوم، لکن خدای یې نه بولم یعنې چې د ګناه څخه معصوم بنده وو، نو ددې وینا په سبب په عوامو او علماوو کې نوی اضطراب پیدا سو، ولې دا قول دهغه عالم د اهل سنت والجماعت د عقیدې څخه مخالف وو او د حشویه مذهب وو. قصه ډېره اوږده ده چې درویش په کشفُ الغطاء کې په تفصیل بیان کړې ده، خو اخیرالامر بعض علماء د قندهار درویش ته راغله چې ته په رد کې د قول دهغه عالم، بلکه په رد کې د مذهب د حشویه یو کتاب تصنیف کړه چې دا فتنه د قندهار څخه دفع سي. او په آئنده وخت کې بیا دا فتنه سر راپورته نه کي. او هغه عالم هم خپله خطا ومنله. دا وو سبب د تصنیف د رسالې مذکورې وهوالموفق فی الامور کلها وعلیه التکلان.

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَٰنُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ۖ

پوه سه! چې دډې آیت دوه تفسیره دي. اول: (صادر کړی شیطان ذلت د دوی په سبب د درختي یعنې په سبب د خورک د درختي) نو پر دي تفسیر (عن) سببي دی. دوهم: (وایستل او لرې کړه شیطان دوی د جنت څخه) نو پر اول تفسیر ضمیر د (هاء) راجع دی و شجره ته او پر دوهم تفسیر راجع دی و جنت ته. او (عن) پر خپله معنا دی.

پوه سه! چې د دوهمې معنا تائید کوې قرائت د حمزهؒ (فأزالهما) یعنې ګوښه کړه شیطان دوی د جنت څخه.

پوښتنه : شیطان ته خدایﷻ ووېل (أخرج فإنك رجيم) نو د شیطان او آدم و حوا څرنګه ملاقات سره وسو، چې ددوی سره خبره وکړې.

Scanned by CamScanner

جواب : بعض مفسران رح وايي چي شيطان صورت ورته بدل کړی، نو هغه خبري ورسره وکړې او خبري هغه دي چي په بل آيت کي راځي (هل أدلك على شجرة الخلد وملكٍ لايبلى) او يا داقول د ابليس : (مانهاكما ربكما عن هذه الشجرة الا تكون ملكين او تكونا من الخالدين). او د قسم اخيستل د شيطان ودوی ته. المذكور في قوله تعالى: (وقاسمهما اني لكما من الناصحين).

او بعض مفسرين رح وايي چي پر طريقه د وسوسې يې دا خبري ودوی ته وکړي لکه زموږ سره د وسوسې د لاري خبري کوي.

او بعض مفسرين رح وايي چي شيطان د دخول څخه د جنت ممنوع وو پر پخواني حال يعني د عزت او احترام په توګه او د وسوسې او ذلت د دخوله څخه نه وو ممنوع، دپاره د امتحان د آدمؑ و حوا.

اوبعض علماء وايي چي شيطان په دروازه کي د جنت ودريدی او آدم او حوا ته يې ور ناري کړې او خبري يې ورسره وکړې.

او امام بغويؒ وايي چي آدمؑ چي د جنت نعمتونه او ميوې وليدې، دا يې وويل (لو أنَّ لی خلدًا) نو شيطان د موقع څخه فائده واخيستل، نو ورغلی د آدم او حوا په مابين کي ودريدی (وهما لايعلمان انه ابليس لتغيره الصورة) نو شيطان وژړل او نوح يعني په زوره بغاري يې شروع کړي وهو اول من ناح و ورث هذا النوح الى النساء غالباً في وقت من ماتَ من اقاربهن و الى الرجال نادراً. نو آدم او حوا ورته وويل چي پر څه شي ژاړې؟ شيطان ورته وويل چي ستاسي پر حال ژاړم، ولي تاسي به مری يو وخت او دا نعمتونه د جنت به ستاسي څخه پاتيږي. نو آدم او حوا

دده په دې خبره ډېر غمجن سوه او شیطان ته یې وویل چي د چارې ښوونه هم راته وکړه! قال یعنی ابلیس : (هل أدلك علی شجرة الخلد) آه او قسم یې په خدایﷻ واخیستی چي زه تاسي ته نصیحت کوم کمامرّ آنفاً.

او بعض علماء وایي چي ابلیس ځان مُصور کړی په صورت د یوې دابې د دوابو څخه د جنت چي خادمانو دجنت نه وپیژندی او جنت ته داخل سو. او د آدم او حوا سره یې مکالمه وکړه بماسبق.

او حسن بصري رحمه الله وایي چي آدم او حوا د تفریح دپاره دروازې ته د جنت راغلي وه چي ابلیس دا خبري ورته وکړې. او د آدم او حوا چي شیطان قسم باالله ورته واخیستی و زړه ته دده خبره ولویده، ولي چي ددوی عقیده داوه چي قسم باالله به کاذبا څوك نه اخلي. **وهو اول من حلف باالله کاذباً کذا فی المظهری.**

پوه سه! چي تفسیر مظهري د بغوي رحمه الله څخه روایت کړی دی او نسبت یې کړی دی و ابن جریر رحمه الله ته د ابن مسعود او ابن عباس رض او ابوالعالیه او وهب بن منبهه ته او محمد بن قیس ته چي ابلیس وغوښتله چي جنت ته ورسي، دپاره د خبرو د آدم او حوا سره، نو خزنه وو دجنت دی منع کړی د دخوله دجنت، نو یوه دابه د دوابو څخه د جنت چي احسن دواب الجنت وه او دا دابه په پخواني حالت کي د ابلیس، د ابلیس ډیره په زړه پوري اشنایه وه او څلور پښي یي درلودي لکه د اوبښ څپړي او دا دابه د خُزانو څخه دجنت هم وه، نو ابلیس ته یې په خوله کي ځای ورکړی او تر خازنانو د جنت یې تیر کړی او خازنان نه سوه په پوه او جنت ته یې وروستی . او ابلیس د آدم سره هغه مذکوره خبري وکړي. او بیضاوي رحمه الله دا روایت په داسي ډول راوړی دی چي ابلیس په خپله ځان مصور په

صورت دهغي دابې وګرځاوه او جنت ته ورغلی.

درویش وایي چي الله تعالی په صورت حال خبر دی. دا روایات په ظاهره توله متضاد دي او جمع د تولو هم نه ده ممکنه.

فائدة: شیطان (فیعال) دی مشتق د (شطن) څخه دی په معنا د بعد. او شیطان بعید دی د خیر او د رحمت الهي څخه.

فائدة: نسبت د (أزلهما) وشیطان ته د جهته ددي وسو چي سبب د ازلال ددوی د شیطان غرور او وسوسه وه، ورنه فاعل حقیقی خو خدای ﷻ وو

فائدة: معنا د (أخرجهما مماکانافیه) داده چي د نعمتو څخه د جنت یي محرومه کړه او د کرامت څخه یې بې برخي کړه.

فائدة: مقصود دشیطان نفس خروج د جنت نه وو بلکه مقصود یې دا وو چي دی دخپلي رتبې څخه لیري کړي لکه دی یعني شیطان چي د قرب الهي څخه محروم سو، لکن ابلیس په قصد کي کامیابه نه سو (لقوله تعالی (فتاب علیه وهدی) کذافی روح البیان.

وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾

او موږ وویل چې کښته سئ یعني مځکي ته چې بعض ستاسي بـه دښمـن وي دبل بعض دپاره او تاسي لره ځای د قرار یعني ځای د اوسیدو سته یعني په مځکه کي. او فائده اخیستل سته تر یو وخت پوري یعني تروختـه د مرګ.

پوه سه! چي خطاب د (إهبطوا) و آدم او حوا ته دی ولي په بل ځای کي د قرآن کریم خدای ﷻ صیغه د تثنیه راوړې ده. **(إهبطا منها جمیعاً)**.

پوښتنه: دلته ضمیر دجمع څنګه صحیح کیږي؟

جواب: چونکه آدم او حوا اصل د ټولي نوع انساني وه، نـو ګـویـا دوی دوه ټوله انسانان دي، نو د جمع ضمیر صحیح دی. او بعض مفسران رح وایي چي خطاب د جمع و آدم او حوا او ابلیس ته دی.

پوښتنه: ابلیس خو دمخه دجنت څخه شړل سوی وو **لقوله تعالی: (فاخرج فإنك رجیم)**.

جواب: دمخه تیره سوه چي ابلیس د وسوسې دپاره جنت ته داخل سوی وو او یا په پټه ورغلی وو. اوپر تفسیر اول یعني مخاطب آدم او حوا سي، نو مراد د عداوت څخه عداوت د بعض اولاد ددوی دی د بعض سره لکه قابیل او هابیل. اویا دښمني ده د مومنانو او کافرانو تر مابین فی کل الازمان، بلکه دښمني د بعض مومنانو د بعض مومنانو سره په امور

دنیویه کي کما هو المشاهد الی یومنا هذا.

او پر تفسیر ثاني یعني چي مخاطب آدم اوحوا او ابلیس سي، نو مراد عداوت دی د ابلیس د آدم او حوا سره، په شمول د اولاد د آدم او حوا الی یوم القیامة بالتفلیل والوساوس.

فائدة: (بعضکم لبعض عدو) په اتفاق جمله اسمیه ده. او په اتفاق د ټولو مفسرانورح دا جمله حال د (إهبطوا) دضمیر. نو اوس سوال دادی چي نحات په اتفاق د جمله اسمیه په حالیت کي واو شرط بولي او دلته واو نسته. او هغه جواب چي مظهري رحمه الله ورکړی دی (حالٌ استغنی بالضمیر عن الواو) او بیضاوي رحمه الله هم داغه جواب راوړی دی، نو پر هغه جواب دا سوال واردیږي چي اکتفاء په ضمیر سره په جمله اسمیه حالیه کي نحات ضعیف ګڼړلې دی، نو د نظم قرآني معجز سره دا ترکیب ضعیف مناسب نه دی. بلکه صحیح جواب دادی چي دا جمله اسمیه په تاویل د مفرد ده أی متعادین کما اشار الیه البیضاوي رحمه الله والمظهری رحمه الله بعدالجواب المذکور اولاً. او په حال مفرد کي د واو څخه په ضمیر سره کفایت روا دی بالاتفاق. او بعض محققین رح وایي چي دا حال یعني (عداوة البعض للبعض) خو له حال دائم دی. او نحات وایي چي په حال دائمه کي واو نه راځي، نو ترک د واو و تاویل بالمفرد ته هم حاجت نه لري. وهو جواب حسن.

فَتَلَقّٰىٓ اٰدَمُ مِنْ رَّبِّهٖ كَلِمٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ؕ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿۳۷﴾

پوه سه! چي ابن کثیر رحمه الله لفظ د آدم په زور وايي يعني مفعول د (تلقی) يې بولي او (کلماتٌ) په پيښ وايي، نو معنا د آيت داده چي راغلی يعني الهام سوې وې آدم ته يو څو کلمې د جانب څخه د خدای دده چي سبب د توبې دده وګرځيدلې. او باقي قاريان يې بالعکس وايي يعني آدم مرفوع وايي چي فاعل د (تلقی) وګرځي او کلماتٍ په نصب وايي يعني په زير د (تاء) ولي چي حالت نصبي د جمع مونث په زير دی کماتقرر فی النحو. نو يې معنا داسي ده چي زده کړی آدم دخدای ﷻ څخه دده يو څو کليمې، نو خدای ﷻ يې توبه قبوله کړه دده، يعني رجوع په مغفرت سره يې ورته وکړه.

پوه سه! چي اصل معنا د توبې رجوع ده. نو که يې فاعل خدای ﷻ وو، نو يې معنا رجوع د عقوبت څخه ومغفرت ته. او که يې فاعل بنده وي نو يې معنا رجوع د ګناه څخه.

فائدة: لفظ د (تواب) صيغه د مبالغې ده. دا مبالغه يا په سبب د کثرت د تائبينو دی يعني د کفره څخه او يا د معصيت څخه چي مومن وي. اويا دا مبالغه په سبب د کثرت د ګنهو ده په بندګانو کي فافهم.

فائـدة: سعيد بن جيمه رحمه الله او مجاهد رحمه الله او حسن بصري رحمه الله وايي چي دا کلمې هغه دي چي په دې آيت کي ذکر سوي دي: (ربنا ظلمناأنفسنا)

إلى آخر الآية. او د ابن مسعود رض څخه روايت دی چي ښه الفاظ د توبې هغه دي چي زموږ پلار يعني آدم عليه السلام ويلي دي، پس له دې چي خطيئه څني وسوه او هغه دادي: (سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك لاإله إلاأنت ظلمتُ نفسى فاغفرلى انه لايغفرالذنوب إلا أنت) وفى المثنوى:

زاهد غرور داشت سلامت نبرد راه ✣ رند ره نیاز بدارالسلام رفت

او حاكم د ابن عباس رضى الله تعالى عنهما څخه روايت کړی دی. چي هغه کلمات دادي چي آدم عليه السلام چي د جنت څخه کښته کړه سو، نو يې داسي وويل: (يارَبِّ ألم تخلقنى بيدك بغير واسطةٍ؟ قال بلى) ترجمه: اې ربه تا زه نه يم پيدا کړی په خپل قدرت سره بيله واسطې؟ خدای جل جلاله ورته وويل هو ما پيدا کړی يې په خپل قدرت سره (قال الم تسكنى جنتك؟ قال بلى) آدم عليه السلام وويل : تا ماته سکونت نه کړی را په جنت کي؟ خدای جل جلاله ورته وويل : هو. (قال ألم تسبق رحمتك غضبك؟ قال بلى) آدم عليه السلام وويل ايا ستا رحمت تر غضب دمخه نه دی؟ خدای جل جلاله ورته وويل هو. (قال أرئيت ان اطعتُ ورجعتُ وتبتُ ارجعىَّ انت الى الجنة؟ قال نعم) نو آدم عليه السلام وويل چي ته ماته خبر راکړه که زه عمل صالح کړم او رجوع دخپلي ګناه څخه وکړم او توبه وکاږم، مابيرته جنت ته راجع کوي؟ خدای جل جلاله ورته وويل : هو.

پوه سه! مراد د آدم عليه السلام رجوع وجنت ته په آخرت کي ده، نو پر دې تفسير مراد د کلماتو څخه مناجات او عُذرخواهي دخليفه اول دخپل خدای جل جلاله سره. او په حديث شريف کي راغلي دي چي آدم عليه السلام پس له خطا څخه

خدای ﷻ ته وویل (بحق محمد أن تغفرلی) یعني په روی د محمد ﷺ ما وبخښئ. (قال کیف عرفت محمدًا) یعني تا څرنګه وپیژندی محمد ﷺ؟ (قال) یعني آدم : (لما خلقتنی ونفختَ فیَّ الروح فتحتُ عینی فرئیتُ علی ساق العرش لاإله الاالله محمدرسول الله فعلمتُ انه اکرم الخلق علیك حتی قرئت اسمه باسمك قال نعم وغفرله بشفاعته) ترجمه: آدم علیه السلام وویل په جواب کي دخدای ﷻ چي (کیف عرفتَ) داسي چي تا چي زه پیدا کړم او روح دي په ما کي، نو.ما سترګي خلاصي کړې او پر پایه د عرش مي دا ولیدل (لااله الاالله محمدرسول الله) نو زه پوه سوم چي محمد ﷺ یو اکرم د مخلوق دی وتاته، نو خدای ﷻ بخښنه و آدم علیه السلام ته وکړه په شفیع کولو د روی د محمد ﷺ . کذا فی روح البیان.

وروی عن ابن عباس رض بکی آدم وحوا مأتی سنةً ولم یأکلا ولم یشربا اربعین یوماً ولم یقرب حواء مأة سنةً کذافی روح البیان والمظهری.

وروی عن یونس بن حُباب وعلقمه بن مرثد رحمهما الله چي دوی وویله که اوښکي د ټولو مخکي والاوو سره یو ځای کړه سي د داود علیه السلام د اوښکو سره، نو د داود علیه السلام اوښکي به پر زیاتي وي. او که اوښکي د داود سره د ټولو اوښکو د اهل الارض سره جمع کړه سي، د آدم علیه السلام اوښکي به پر زیاتي وي. درویش وایي چي خبرونه محمول پر سماع دي د خیرالبشر صلی الله علیه وسلم څخه و إلا لایُدرك ذالك بالعقل والقیاس کمالایخفی.

فائدة: خدای ﷻ چي د تائب عاصي دپاره دوه وصفه د (تواب او رحیم) چي سره یو ځای کړه چي دواړه صیغې د مبالغې دي. د تائب دپاره علاوه تر غفران الذنب بشارت د احسان دی.

فائدة: په دې آیتو کي ذکر د حوا را نه غلی، په دي سبب چي دا تابع د آدم ده په حکم کي، ځکه ذکر د ښځو په اکثر کي د قرآن او احادیثو نبویه ملتوي وي.

فائدة: دتوبة العبد معنا داده چي په زړه کي به پښیمان وي پر کړې ګناه. او ګناه به دستي پرېږدي او عزم به کوي چي آئنده به يې هم نه کوم. او خصوم به راضي کوي **بإيصال حقوقهم المالية اليهم او الاعتذار منها باللسان وغير ذالك. قال المولوى المعنوى** رحمه الله **فى مثنويه :**

مرکب تو به عجائب مرکبست ✤ برفلك تازد بيك لحظه زپست

چون برآرند از پشيمانی خروش ✤ عرش لرزد از انين المذنبين

وفى موضع آخر :

گر خدا خواهد که مان یاری کند ✤ میل مارا جانب زاری کند

ای خنك چشمی که آن گریان اوست ✤ وی همایون دل که آن بریان اوست

آخیری هر گریه آخر خنده ایست ✤ مرد اخیر بین مبارك بنده ایست

باش چون دولاب نالان چشم تر ✤ تا زصحن جان تو روید خضر

وفى تفسير القرطبى ان آدم تاب ثم هبط. واليه الاشارة بقوله تعالى (اهبطوا) ثانياً ومنه يعرف ان الامر بالهبوط ليس للاستخفاف و مشوباً بنوع سخطٍ اذ لاسَخَط بعدالتوبة فآدم اُهبطَ بعد ان تاب الله عليه انتهى.

درویش وایي چي د انبياء علیهم السلام په باب کي استخفافي الفاظ استعمالول سخته ګناه ده، بلکه موجب د کفر دی **اعاذنا الله عن الإستخفاف بهم بل عن الاستخفاف بأولياء الله الكرام رح وصلحاء الأمة المرحومة رح.**

قُلۡنَا اهۡبِطُوۡا مِنۡهَا جَمِيۡعًا

موږ ورته وويل ودوى ته چي د جنته ووزئ ټوله

پوه سه! چي بعض مفسرين رح وايي چي هبوط اول صرف د جنت څخه وو او هبوط ثانیٰ د آسمان څخه و مځکي ته دی، نو ضمير د (منها) راجع و آسمان ته دی. او بعض وايي چي دا تکرير دی د اول هبوط، دپاره د تاکيد او يا د جهته د اختلاف المقصود، ولي په اول کي مقصود عقاب وو پر معصيت د آدم او حوا. او د دوهم امرالهبوط څخه مقصود تکليف ددوی په امر او نهي سره.

فائدة: پر اول تقدير يعني چي (قلنااهبطوا) تاکيد د اول (اهبطوا) وي، نو عدم عطف يې په سبب د كما اتصال دی او پر دې تقدير كلمه د (فاء) عاطفه نه ده، ولي چي تقديم د معطوف يعني چي (فتلقی) دی پر تقدير د عطف پر تاکيد چي دا اوس (قلنا اهبطوا) دی نه دی روا كما تقرر فی النحو. او كه (اهبطوا) دپاره د اختلاف العرضين وي نو فصل په يعني عدم عطف په سبب د اختلاف د غرضينو د دوو جملو دی وهو من اسباب الفصل كما فی المطول.

پوه سه! پر تقدير د اختلاف د غرضينو اول ته امر تكويني وايي او دوهم ته امر تكليفي وايي فتأمل فی الفرق بينهما.

فائـــدة: تفسير اول يعني اول هبوط د جنت څخه وو او دوهم د آسمان څخه دی، كه څه هم مظهري راوړي دي، لكن قاضي بيضاوي رحمه الله په يوه منهيته د تفسير خپل ضعيف ګڼلي دي. يو په دې سبب چي هبوط په

دي قصه کي آدم هبوط الی الارض څني مراد دی کما قال صاحب الکشاف رحمه الله. او بل دا چي مذکور په آیات سابقه وو کي جنت دی، نو ضمیر د منها به څرنګه و سماء ته راجع وي انتهی.

پوښتنه: لفظ د جمیعاً خو حال دی، نو په مقتضی د لفظ د جمیعاً باید هبوط د آدم او حوا او ابلیس په یوه زمانه کي وي ولیس کذالك. واجاب عنه المحقق البیضاوی رحمه الله ومقلده فی التفسیرالمظهری رحمه الله وصاحب روح البیان رحمه الله چي لفظ د جمیعاً که څه هم لفظاً حال دی، لکن په معنی کي تاکید دی فتأمل فی الفرق بین قولنا جاؤا جمیعاً وجاؤا معاً فإن الاول یدل علی التاکید دون الاجتماع والثانی یقتضی الاجتماع والمعیة کما تقرر فی النحو والمعانی.

فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾

نو که چیري درسي وتاسي ته زما دخوا څخه هدایت یعني په واسطه د رسول او کتاب، نو هغه څوک چي متابعت وکړي زما د هدایت یعني ایمان پرخدای ﷻ او پر رسول اوپر کتاب راوړي، نو هیڅ بیره نسته یعني په آخرت کي او نه پردوی غم سته په آخرت کي. په دې سبب چي د دنیا ژوندولي عبث راباندي تیر سو، نو خوف هغه چي متوقع شي څخه وي لکه د سړي قریب مثلاً ناجوړی وي او دی بیریږي چي مړ نسي. او حزن پر واقع شي وي لکه د سړي چي یو قریب مړ سي او دی په غمجن وي. حزن په دي سبب نسته چي دوی خو په دنیا کي متابعت دخدای ﷻ د هدی وکړی او ایمان پر خدای ﷻ او رسول وغیره یې درلودی، نو اعمال حسنه یې هم کړي وه.

اوخوف د عذاب الهي هم ورته نسته. نو چي خدای ﷻ ددوی څخه خوف او حزن پورته کړي، نو ودوی ته یې ثواب په ابلغ وجه ثابت کړی. بخلاف الكفرة لأنهم يحزنون على فوات الايمان والهدى فى دارالدنيا و يخافون عذاب النارالموعود.

فائدة: د (يأتينكم) و اولاد ته د آدم عليه السلام دي په تبع د ذكر د آدم عليه السلام وإنما لم يخاطب ابليس و ذريته لأنهم لم يأتينهم كتاب ولا رسولٌ.

پوښتنه : راتګ د (هدی) یعني په سبب د ارسال الرسل و انزال الکتب خو متیقن دی چي کیږي به، نو خدای ﷻ په (ان) د شك راوړی؟

جواب : قاضي بيضاوي رحمه الله وايي چي راتگ د هُدی خو فی نفسه محتمل دی پر خدای، خو واجب نه دی بان ان شاء هَدَی و ان شاء ترك.

توكيب الآية : اصل د (اما) ان ما، نو ان شرطيه دی او كلمه د (ما) زائده ده. دپاره د تاكيد د وقوع د شرط او كلمه د (فاء) دپاره د ترتب د مابعدالفاء على ماقبلها وهوالامر بالاهباط دی.

پوښتنه : نحات وايي چي تاكيد دفعل مضارع په نون ثقيله سره هلته كيږي چي دمخه يا امر وي او يا قسم وي. او دلته خو نه قسم سته او نه طلب؟

جواب : تاكيد د شرط چي په (مازائده) سره وكړه سو، نو هغه تاكيد د تاكيد دنون ثقيله لار خلاصه كړه. قال الخفاجي رحمه الله او كلمه د (من) دوهم شرط او (فلاخوف) آه جزاء د شرط ثاني ده. او جمله شرطيه ټوله جزاء د شرط اول ده. يعني (فإمَّا يأتينكم) آه.

پوښتنه : خدای جل جلاله فاول شرط كي (هُدًى) كلمه وويل، نو دوهم شرط بيا دخه حكمت دپاره (هُدَايَ) راوگرځاوه او ضمير يې نه كړی ورته راجع يعني (فمن تبعه)

جواب : حكمت الهي په عدم اضمار كي دادی چي د اول هُدًى څخه مراد هغه هدايت دی چي وساطت د رسول او د كتاب الهي وده ته رسيدلی وي. كما يدل عليه سياق الكلام. او د هدای څخه مراد عام تر هغه دی يعني كه مايأتي به الرسل وي او كه مايقتضيه العقل السليم الصافی كعقول المجتهدين رحمهم الله، نو اشاره ودي ته ده چي قياسات د مجتهدينو رح هم

حجت دي دپاره د عمل دی کما فی کتب الفقه والاصول، نو رد دی پر هغو کسانو چي د قياس څخه منکر دي. کالسلفية واصحاب ظواهر الحديث وغيرهما من الفرق الحادثة فی دين الاسلام وقدمرّ فی صدر التفسير الابيات المتعلقة برد اقوال من يمنع التقليد للمجتهد فتذكر.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۳۹﴾ ع

اوهغه کسان چي کفر کوي يعني انکار کوي د ايمان څخه پرخدای ﷻ او پر وحدانيت دخدای ﷻ او انکار کويْ د رسالت څخه د عليه السلام او درواغ بولي آيتونه د قرآن او دنورو کتب الهيه وو، نو دغه کسان چي دي اصحاب د اور دي په ورځ دقيامت کي او دوی به هميشه په اور کي وي.

فائدة: (والذين) آه عطف دی پر (من تبع) آه او دهغه مقابل دی. كأنه قيل ومن لم يتبع آه. لكن په تعبير په (كفروا) آه إعلامٌ بأنه من لم يتبع الهُدی فهوكافرٌ.

فائدة: د کفارو په بيان کي موصول جمع راوړي، دادپاره د بيان ددې چي کفار هر وخت تر مسلمانانو ډير دي.

پوه سه! چي د (كفروا) څخه مراد کفر په رسولانو دی او د (كذبوا) څخه مراد کفربالكتب المنزلة اليهم دی او يا مراد دادی چي (كفروا) په زړو کي اود (كذبوا) چي تکذيب په ژبه هم کاوه.

فائــدة: (أولئك) اشاره ده و (الذين) تـه چي پـه صفت د كفر او تكذيب حاضر سول. او د اصحاب النار معنا په اصطلاح د قرآن كريم ملازم النار ده.

فائدة: خلود كه څه هم په معنا د مكث طويل دى. كه هميشه وي او كه نه، لكن دلته مراد ځني دوام بقرينه الآيات الأُخر فی باب الكفار وبقرينة الاحاديث المتواترة المعنى فى شانهم. او جمله د (هم فيها خالدون) منصوب محلاً ده، ولي چي حال ده د اصحاب النار څخه.

پوه سه! چي فلاح د ورځې د آخرت په اتباع د هَدى ده چي دخدایﷻ په واسطه د پيغمبرانو موږ ته رسيدلې ده لقوله تعالى : (فلاخوف عليهم)آه.

سگ اصحاب روزی چند + پی نیکان گرفت ومردم شد

وفى المثنوى :

طفل یك روزه همی داند طریق + که بگیریـم تارسد دایه شفیق
تونمی نمیدانی که دایه دایگان + کـم دهد بی گریه شیر رایگان
گفت فلیبکوا کثیراً گوش دار + تاریزد شیر فضل گردکار

سعدی رحمه الله :

نرود مرغ سوی دانه فراز + چو دیگر مرغ بیند اندربند
پند گیر از مصائب دیگران + تانگیرند دیگران زتو پند

فائــدة: عجب داده چي غير مكلفين دخدایﷻ دعذاب څخه او دوږخ څخه بيريږي او مكلفين په خوب كي د غفلت بيده دي. كماروى عن مالك بن دينار وهو من الاولياء الكبار رحمه الله قال رئيتُ صبياً يلعبُ فى التراب يضحك تارةً و يبكى اخرى فظننتُ انه مجنون فهمَمْتُ ان اُسلم عليه

فامتنعتُ عنه تکبراً ثم قلتُ لنفسی کان النبی صلی الله علیه وسلم یُسلِم عن الصغار والکبار فسلمتُ علیه فرفع رأسه الیَّ وقال وعلیك السلام ورحمته وبرکاته یا مالك بن دینار فقلت کیف عرفتنی ولم تکن رئیتنی فقال حیث لتقلت روحی بروحك فی عالم الملکوت عرَّف بینی وبینك الحی الذی لایموتُ فتعجبتُ وقلتُ له ماالفرق العقل والنفس قال ان النفس هی التی منعتك عن السلاك علیَّ تکبراً وغفلك الذی بعثك علی السلام اتباعاً لرسول اللهﷺ فقلتُ مالك تلعب بهذه التراب فقال انی احبه لان تعالی قال: (منهاخلقناکم وفیهانعیدکم ومنها نخرجکم تارةً أُخری) فقلت أراك تارةً تضحكُ وتارةً تبکی أُخری فماالسبب لذالك الضحك والبکاء؟ فقال اذا ذکرتُ عذاب ربی بکیتُ و اذا ذکرت رحمته العامة ضحکتُ. فقلتُ یا ولدی ای ذنبٍ لك حتی تبکی ولم تبلغ اوان التکلیف من الله عزوجل؟ فقال یا مالك لاتقل هذا. رئیتُ اُمی لاتوقد الحطب الکبار الاَّ ومعه الحطب الصغار فاخاف ان اکون مثل الحطب الصغار لتوقَّد بی نار الحطب الکبار ککفار جهنم فی دار البوار. روح البیان مع زیادة

تمهید: پوه سه! چي ربط د راتلونکي آیت ددمخه آیتو سره دادی چي خدای جل شانه اول بیان د توحید خپل وکړئ بقوله تعالی (یاأیهاالناس اعبدوا)الآیة او وروسته بیان د نبوت د علیه السلام وکړی بقوله تعالی (وان کنتم فی ریبٍ مما نزلنا) الآیة او خطاب یې دټولو خلګو سره وکړی. او نعم عامه خپل یې بیان کړه لکه تخلیق د آدم او امرکول د ملکو په سجده وده ته. اوس نوبت د خطاب وبني اسرائیل ته ورسیدی؛ ولي چي دا سورت خو مدني دی. او غالب خطابات الهیه په مدینه منوره کي د

يهودو سره دي، ولي چي دوی اهل علم او اهل کتاب وه، نو که دوی اقرار په نبوت د آنحضرت صلی الله عليه وسلم او سره د ذکر تفصيلي د نبوت د رسول کريم صلی الله عليه وسلم په تورات کي موجود وو، نو به نورو خلګو يعني مشرکانو وغيرهم به ددوی تقليد کړي وای او ايمان به يي راوړلی وای. فقال عزمن قائل:

يٰبَنِیٓ اِسۡرَآءِيۡلَ اذۡكُرُوۡا نِعۡمَتِیَ الَّتِیۡٓ اَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ

اي اولاد د يعقوب عليه السلام په ياد کړئ هغه نعمتونه زما چي ما انعام کړی دی پرتاسي باندي.

پوه سه! چي بني جمع د ابن ده او مشتق د نباء څخه دی، ولي ابن ګويا بناء دپلار ده.

پوښتنه : چي ابن خو په عربي ځوی ته وايي، نو تا يې ولي ترجمه په اولاد سره وکړه چي نر او ښځي دواړو ته شامل دی؟

جواب : ملاعصام رحمه الله وايي چي په قرآن مبارك کي يې تغليب ورکړی ابن ته پر بنت باندي لشرف الابن . او خفاجي رحمه الله وايي چي که څه هم ابن په لغت کي ځوی ته وايي، لکن چي مضاف سي ويوچاته لکه بنوفلان مراد څني معنی عامه ده يعني چي ځوی او لور دواړو ته شامل ده او دا هم معنای عرفي ده. ابن نو ځکه يې ما ترجمه په اولاد سره وکړه.

فائـدة: اسرائيل لقب دی د يعقوب عليه السلام بعض علماء رح وايي چي په عبراني ژبه صفوة الله او يا عبدالله دی، ولي (إسراء) په عبراني ژبه په معنا د (صفوة) او د (عبد) دی او (ايل) په عبراني ژبه الله ته وايي.

پوه سه! چي په بل قرائت کي (اسرائل) بحذف الياء راغلی دی. او په بل قرائت (اسرال) بحذف الياء والهمزة راغلی دي. او په بل قرائت کي (اسراییل) بقلب الهمزة یاءً قاله البیضاوی.

فائدة: مراد د ذکر څخه د نعمت صرف پیادول نه دي بلکه مراد شکر د هغه نعمت دی. تفسير مظهري صرف تفسير ددې نعمت بیان په هغه سره کړی دی د موجودین په زمانه کي د علیه السلام ونیکه ګانو ته خدای ﷻ ورکړی لأن نعمةُ الآباء نعمةٌ لأبناء او هغه نعمتونه داوه چي د دوی آباء خدای پاك د فرعون څخه خلاص او فرعون يې غرق کړی. او بل خدای ﷻ ددوی اسلافو ته عبادت د عجل ور معاف کړی یعني پس له دې چي په توبه کي فقط اویازره ۷۰۰۰۰ کسان مړه سوه. او سره ددي عبدة العجل په دوی کي په لکو وه او سایوان ګرځول د وریځې پر دوی هغه وخت چي دوی په تبه کي وه او انزال د من او سلوی په تیه و بعث الانبیاء فی اسلافهم وجعل اسلافهم ملوك الارض وغیرذالك ممامرَّ وسيئاتي.

او قاضي بیضاوي رحمه الله دا قول په صیغه د ضعف یعني په قیل راوړی دی او وجه د ضعف يې خفاجي رحمه الله بیان کړیده، نو په نیز د بیضاوي رحمه الله مراد نعم د حاضرینو د عصر نبوي ﷺ دی حیث کانوا فی ارغد عیشٍ فی خیبر و وادی القُرى وفدك وماحول المدنية بل فی المدینة المنورة قبل هجرة النبی صلی الله علیه وسلم لان المفسرين كلهم يقولون ان المراد آه تعداد النعم الخاصة باليهود ولهذا خص النداء بهم بقوله (یابنی اسرائیل اذکروا)آه وقال لهم و آمنوا بما انزلتُ آه، ولي چي مخاطب په ایمان بما انزلتُ چي قرآن عظيم الشان دي سره خو آباء ددوی

نسي كيداى او همداسبب وو چي قاضي بيضاوي رحمة الله عليه اراده د نعمتو ده د اسلافو ددوى ضعيف وګڼړل او هغه چي بعض مفسرانو رح ويلي دي چي مراد د نعمت څخه ادراك ددوى دى زمانه د نبوت د عليه السلام ډير ضعيف تفسير دى، ولي چي نعمت د نبوت د عليه السلام خو د نعمت خاصه څخه د بني اسرائيلو نه دى، بلكه نعمت د نبوت د عليه السلام نعمت عامه دى د ټولو حاضرينو د عصرنبوي فى جميع الارض، ددې سببه خداى ﷻ وايي (وماأرسلناك إلاَّ رحمةً للعالمين).

فائدة: رب جلاوعلا چي نعمت خپل مقيد كړى په عليكم سره. حكمت پكښي دادى چي انسان طبعاً غيور او حسود دى، نو چي دى هغه نعمت الهي ته وګوري چي خداى ﷻ غير تـه دده وركړى وي، نو غيرت او حسد يې باعث كوي پر كفران د نعم الهيه وو چي ده ته يې وركړي وي. او دخداى ﷻ سره يې سخت عداوت پيداكيږي او چي انسان و نعمت دخداى ﷻ ته وګوري چي خاص الخاص و ده ته يې وركړى وي، نو حُب د نعمت الهي دى باعثه كوي پر رضا او پر شكر الهي.

وَأَوۡفُواْ بِعَهۡدِيٓ أُوفِ بِعَهۡدِكُمۡ وَإِيَّٰيَ فَٱرۡهَبُونِ ﴿٤٠﴾

او تاسي وفا وکړئ په وعده سره زما، زه به وفا وکړم په وعده سره ستاسي او خاص زما څخه وبیریږئ

پوه سه! چي قاضي بیضاوي رحمه الله وایي چي عهد و فاعل ته د عهد مضافیږي او ومفعول ته د (عهدهم) مضافیږي او اول عهدي مضاف و فاعل ته دی، ولي چي خدای ﷻ و دوی ته وصیت او عهد کړی دی په ایمان راوړو او په طاعت سره بقوله تعالی (فإما یأتینکم منی هدًی)الآیة. او دوهم یعني بعهدکم مضاف دی و مفعول ته یعني ددوی سره د خدای ﷻ دخوا څخه وعده کړه سوې په ایمان او عمل صالح سره او په نصب د دلائلو د وحدانیت خپل په انفسو او په آفاتو کي او په انزال د کتب الهیه او ارسال الرسل او وعده یې کړې ده ددوی سره په ثواب د جنت ددوی په ایمان او اعمال صالحه وو ددوی.

فائدة: ولي قاضي بیضاوي رحمه الله دواړه اضافته و فاعل ته نه کړه مع ان الاضافة وفاعل ته اکثر او ارجع دی کما تقرر فی محله؟ **والجواب هو اضافة** و فاعل ته ارجح دی او دهغه څخه عدول نه کیږي بیله مانع، نو په اول عهدي کي خو مانع نسته،ولي چي خدای ﷻ خو ودوی ته عهد او وصیت کړی دی په ایمان او عمل صالح سره کما مرَّ آنفاً او په دوهم عهدکم کي خو مانع موجود دی د اضافت و فاعل ته، ولي چي ددوی دخوا څخه خو کم عهد او وعده موجود نه ده کمالایخفی.

پوه سه! چي مظهري رحمه الله دواړه ځايه اضافه ومفعول ته روا بللې ده، لکن په ثبوت يې نه ده رسولې کمالایخفی علی من طالع تفسیره.

پوه سه! چي اول د مراتبو د وفاء بالعهد زموږ دخوا راتګ په (أشهد أن لاإله إلاالله و أشهد أن محمدرسول الله) دی. او دپاك خدای جل جلاله دخوا حفظ الدم والمال دی. او اخیره مرتبه د وفاءبالعهد زموږ دخوا استغراق په درياب کي د توحيد الهي دی، حتی چي د ځانه څخه غافل سي فضلاً غیره او دخدای جل جلاله دخوا فوز په لقاء دائمه سره دی کذاقال البیضاوی رحمه الله.
او هغه روايت چي مظهري رحمه الله د ابن عباس رض د ابن جرير په روايت په سند صحيح راوړی دی: (أوفوا بعهدی فی اتباع محمدصلی‌الله علیه وسلم أُوفِ بعهدکم) په رفع کي د تکاليف شاقه وو دتاسي څخه. او يا دغيره څخه د ابن عباس رض روايت دی (أوفوا بأداء الفرائض و ترك الكبائر أُوف بالمغفرة للصغائر والثواب على اتيان الفرائض) او يا داسي (أوفوا بالاستقامة على الطريق المستقيم أُوف بالكرامة والنعيم المقيم فی الجنة) بيضاوي رحمه الله وايي چي دا ټوله تفسيرونه د مابين د اول العهدين و آخرهما دي فافهم.

درويش وايي چي هغه توجيه چي مظهري رحمه الله راوړې ده يعني چي اضافه دواړه ځايه اضافه ومفعول ته ده، بيضاوي رحمه الله په قيل سره راوړيده او داسي وايي چي (اوفوا بما عاهدتمونی من الايمان والتزام الطاعة أُوف بماعاهدتكم من حُسن الاثابة) او تفصيل ددغو دوو عهدينو په دغه آيت کي راغلی دی: (و إذ أخذالله میثاق بنی إسرائیل)إلی قوله (ولأدخلنّكم جنات)الآية.

پوښتنــــه : قائـل ددې توجیـه خـو قتـاده رضي الله عنه او مجاهـد رحمه الله دی، نـو بیضاوي رحمه الله ولي په صیغه د ضُعف راوړه؟

جواب : دا دوې وعدې د یهودانو سره د زمانې د موسی علیه السلام کړه سوي دي او دلته په دي آیت یعني (أوفوا بعهدی)آه خو مخاطب یهودان د عصرنبوي ذي بقرینة قوله تعالی (وآمنوا بما أنزلت)آه کما مرَّ چي ایمان په ماأنزلتُ چي قرآن کـریم دی هم پـه دغـو معاصرینو کـي د عصـرنبوي ﷺ مقصود دی لا فی حق أسلافهم کما مرَّ آنفاً.

پوښتنــه : ددې خبرو خو داسي معلومیږي چي اضافت ومفعول تـه پـه دواړه عهدینو کي روا هم نه دی لا انه ضعیف؟

جواب : وأجاب عنه الفاضل عصام رحمه الله چي نسبت د عهد د آباء و اولاد تـه صحیح دی، ولي چي دوی یعني معاصرین اقتداء په آباو سره لري په دین کي. قوله تعالی: (وإیای فارهبونی) یعني هرکار چي کوې زما څخه بیریږه مثلاً زنا چي کوې زما څخه بیریږه یعني، نو یې مه کوه. او هرکار چي نه یې کوې هم زما څخه بیریږه مثلاً لمونځ نـه کـوې زمـا څخـه بیریـږه، یعني نو یې کوه. خصوصاً فی نقض العهد کما ههنا.

فائدة: قاضي بیضاوي رحمه الله وایي چي قوله تعالی : (وإیای فارهبونی) پـه افاده کي د تخصیص د رهبت په خدای جل جلاله پوري اوکد دی تر (إیاك نعبد) پـه افاده کي د تخصیص د عبادت په خدای جل جلاله پوري، ولـي چي (إیاك نعبد) یوازي تقدیم د مفعول چي (ایاك) دی پر فعل دلالت پر تخصیص کوي نو (إیاك نعبد) یـوه جملـه ده او پـه (إیـای فـارهبونی) کـي (إیـای) مفعـول د

(فارهبونی)المذکور نه دی، ولي چي مفعول د (فارهبونی) المذکور خو هغه یاء د متکلم ده چي حذف سوې ده او کسره پر دلیل ده، بلکه (إیَّایَ) مفعول د (ارهبونی) مقدر دی یعني (إیای إرهبوا) نو دا جمله یوه جمله ده او (فارهبونی) سره د مفعول مقدر دوهمه جمله ده. نو په (إیای فارهبونی) کي یو تقدیم د مفعول دی کمامرَّ لأن التقدیر إیای ارهبونی. او بل تکرار د مفعول چي یاء د متکلم ده هم سته. په اوله جمله کي (إیای) المذکور دی او په دوهمه جمله کي یاء دمتکلم ده چي مقدره ده، ولي چي اصل یې (فارهبونی) وو.

فائدة: فاء جزائیه پر تاکید د بیري دخدای ﷻ کوي، ولي چي معنا یې داده چي که تاسي د یوشي څخه بیریږئ، خو د خدای ﷻ څخه وبیریږئ.

قال عزَّ من قائل:

وَاٰمِنُوْا بِمَآ اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُوْنُوْٓا اَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهٖ

او ایمان راوړئ اې بني اسرائیلو په هغه کتاب سره چي ما نازل کړی دی یعني پر محمدعلیه السلام چي قرآن عظیم الشان دی، په داسي حال کي چي قرآن پاک تصدیق کوونکی دی دهغه کتاب چي ستاسي سره دی، یعني تورات شریف، په دې معنا چي قرآن کریم پر داسي چا نازل سو چي دهغه نعت او بیان د حلیې او مولَد او د هجرت ځای وغیرذالک په تورات کي موجود دي، ولي چي دعوی د ایمان بالتورات کوي باید پر مصدق د تورات هم ایمان راوړي ولهذا قیدالله سُبحانه (ماأنزلت) بکونه (مصدقالمامعکم) او تاسي مه کرځئ اوله ډله چي کفر په قرآن سره کوئ. یعني تاسي موجودین په عصرنبوي کي اوله ډله د کافرانو دخپل

قوم مه ګرځئ، ولي ستاسي آئنده نسلونه چي په تاسي سره اقتداء وکړي په کفر بالقرآن ګناه يې ستاسي په غاړه ده.لأنكم الواضعون لاساس الكفر بالقرآن للقرون الآتية.

پوه سه! چي علیه السلام چي مديني منورې ته هجرت وکړی، نو تر ټولو اول يې د مديني منورې يهودو انکار وکړی. او بيا بنو النضير او بنوقريظه د يهوديه تکذيب وکړی او بيا د خيبر باشندګانو يې تکذيب وکړی ثم وثم إلى يومنا هذا. وفي المثنوی:

هر که بنهد سنت بد ای فتا ✤ تا در افتد بعد خلق از عما

جمع گردد بروی آن جمله بزه ✤ کو سری بودست و ایشان دم غزه

پوښتنه : ايمان بماأنزلت آه خو داخل دی په (أوفوا بعهدكم) کي نوجلا راوړو ته يې څه ضرورت وو؟

جواب : تخصيص د ايمان بعد التعميم دپاره دباعثه کولو ددوی پر ايمان باندي، ولي چي ايمان خو عمده د وفاء بالعهود دی.

پوښتنه : خدای ﷻ منع کړه چي تاسي اول کافر مه ګرځئ په (ماأنزلت) سره، نو دوی خو اول کافران نه دي بلکه مشرکين دمکې مکرمې تر دوی دمخه دی په کفر کي ؟

جواب : وفي جوابه وجوه المفسرين: بعض وايي چي لفظ د مثل محذوف دی تقديره (لاتكونوا مثل اول كافرٍبه) يعني تاسي چي اهل علم او کتاب ياست او علم تفصيلي په نعوتو او احوال دعليه السلام هم لرئ نو بايد تاسي په مثل د اول کافرانو يعني اهل مکه نسئ، ولي هغه خو اميان او جاهلان زه.

او بعض وايي چي تاسي اول كافران په اهل كتابو او يهوديانو كي مه كرځئ.

او بعض وايي چي تاسي مه كرځئ اول كافران په خپل كتاب تورات سره لأن الكفر بالقرآن كفر بالتوراة لكونه مصدق له.

او قاضي بيضاوي رحمه الله او مظهري رحمه الله وايي چي مراد په آيت كي مانطق به الظاهر نه دي بلكه مقصود تعريض دى پر دوى باندي كقولك اما انا فلستُ بجاهلٍ تعريضاً على الجاهل الموجود هناك.

پوښتنه : ضمير د (كونوا) خو جمع دى او لفظ د اول مفرد دى، نو څرنګه يې حمل صحيح كيږي؟

جواب : موږ دمخه اشاره وكړه چي د اول معنا اول فريق او فريق لفظ كه مفرد دى معنا يې جمع ده لكه قوم او رهط.

وَلَا تَشۡتَرُوا۟ بِـَٔایَـٰتِی ثَمَنࣰا قَلِیلࣰا وَإِیَّـٰیَ فَٱتَّقُونِ ﴿٤١﴾

او تاسي مه رانيسئ په آياتو سره زما ثمن لږ او خاص زما څخه وبيريږئ

پوه سه! چي بيع و شراء خو خاص په اعيانو پوري ده كماتقرّر فى اللغة والفقه، لكن دا قدر فرق لري چي بيع خرڅول دشي يعني په مقابل كي د بيع يو مرغوب فيه شى، كه نقود وي او كه غيرها حاصل كړي. او شراء تحصيل دي د مرغوب فيه په بذل سره د ثمن، لكن دلته مراد د شراء څخه مطلق استبدال من قبيلى استعمال المقيد فى المطلق كالمرسَن چي د اوښ پزي ته وايي په مطلق پزه كي، ولي چي آيات خو د اعيانو څخه نه دى او د آياتو څخه مراد آيات قرآنيه دي أى (لاتستبدلوا بالايمان بالآيات

القرآنية) او يا مراد آيات د تورات دي چي په هغو کي نعت د نبي عليه السلام موجود وو. او هغه يهودو بدل کړه په انکار سره.

فائدة: مراد دثمن قليل څخه حفوظ د دنيا دي لأنها وإن جلت يعني که څه هم ډيري وي لږ دي. او خسيس نسبت و جنت او نعمتو ته د جنت چي ددوی څخه په دغه استبدال کي فوت سوه.

فائدة: د يهودانو ملايانو په خپلو عوامو کي رسوم درلوده يعني زکاتونه او هدايا او صدقات. او علماوو ددوی پرعوامو رياست کاوه، نو دوی وبيريدل، که موږ نعت دعليه السلام په صحيح ډول بيان کړو، نو عوام د يهودو به ايمان راوړي پر محمدعليه السلام باندي او زموږ رياست او هدايا وغيره به زموږ دلاسه ووزي، نو دی هغه رسوم خوښ کړه او د نعوتو څخه د عليه السلام يې يا انکار وکړی او يا يې تبديل کړه **كما ثبت بالآيات القرآنية والاحاديث النبوية**.

فائدة: په حديث نبوي کي چي روايت يې دارمي کړی دی داسي راغلي **(ألا إنَّ شرُّ الشرار شرارُ العلماء و أنَّ خيرالخيار خيارُ العلماء)**.

فائدة: عموماً خلګ دهر وخت يا په متابعت د رئيسانو او د خانانو، دنيادارو او يا په متابعت د ملايانو د حق څخه انکار کوي، لکه قريشو دمکي په متابعت د ابوجهل چي يو قومي مشر ددوی وو، د عليه السلام د نبوت او د قرآن کريم د حقيت څخه انکار وکړی. او ورته و ابوجهل ته نور رئيسان په مکه کي قريشو درلوده. او په مدينه منوره کي رئيسانو د يهودو په ګډون د ملايانو ددوی د حق دين د اسلام څخه انکار وکړی. **وهذه الآفة والبَلية جارية فى امة محمد عليه الصلوة والسلام**. يعني

الـی اخیـر دورات الامــلام چـي د درویـش پــه زمانــه کـي یعنـي د سنه ۱۳٦۰هجري قمري دا فتنه وخپل عروج ته رسیدلې ده په افغانستان کي.

پوښتنه : بدلول د ایمان بالآیات په ثمن قلیل سره هلته کیدای سوای، چي یهـودو تـه ایمـان بالآیـات وای او دوی هغـه ایمـان پـرې ایښـی وای او دهغه په عوض کي يې ثمن قلیل اخیستي وای او سره ددې چي یهودانو خو ایمان بالآیات القرآنیه هیڅ نه درلودی؟

جــواب : والجـواب ان معنـی الاستبدلال المذکور پر دې ده چي دوی خو دعـوی د ایمـان بـالتورات کولـه، نـو ایمـان بـالتورات مسـتلزم دی ایمـان لره، بالآیات القرآنیة کما ان الکفر بالآیات القرآنیة کفرٌ بالتوراة، نو ګویا دوی ایمان بالآیات القرآنیة درلودی او په ثمن قلیل يې بدل کړی کذا فی حواشی البیضاوی.

قوله (وإیای فاتقونِ) یعنی بإتباع الحق والایمان بـالقُرآن والایمان بمحمد علیه الصلوة والسلام والاعراض عن المتاع الدنیوی الخسیس المسترزل.

درویش وایي چي د تاکید دلاري د (إیای فاتقونِ) او د (إیـای فـارهبونِ) فـرق نسـته. غایـة الأمر ان التقـوی هـو فـرط الصیانة چي منتهـی دحـال د سالکینو دی. او رهبة بیرې ته وایي. چي ابتـدایي حـال د طالبـانو دخدای جـل وعـلا دی، نـو چونکـه پـه (إیَّـای فـاتقون) کـي خطـاب و علمـاوو تـه د یهودیانو وو او دحال سره د علمـاء و فرط الصیانة او غایة الوقایة د عذاب څخـه دخـدای ﷻ مناسب وه، نـو ځکـه یـې دوی پـه (فـاتقون) سره مخاطب کړه. او چونکـه پـه آیت سـابقه و کـي عـوام د بني اسرائیلو مخاطب وه او عوامو ته نفس بیره دخدای ﷻ چي ابتدائي حال د سلوك دی کافي وه، نو

ځکه په اول آيت کي (فارهبون) ذکر سوله. وهذا حاصل ما فی البیضاوی وروح المعانی و روح البیان و تفسیر المظهری دی.

درویش وایي چي زموږ د اسلام په اولینو دورو کي عُلماء د امت مرحومه په تقوی سره په صحیح معنا موصوف وه. ته تاریخ اسلامي د علماء متقدمینو مطالعه کړه، خصوصاً د درویش شرحه د ابوالمنتهی چي په پښتو ژبه سره د ډیري زمانې څخه چاپ او په ټولو کتابخانو کي دستیاب کیږي.

لکن رفته رفته دعلماوو حال د تقوی حقیقی څخه و طرف ته د تقوی لفظی روان دی. الی یومنا هذا. غزنوی رحمة الله علیه :

چو بینم دین احمدﷺ در غریبی ✤ دلم سوزان و چشم خوز جاری

واعظان چون جلوه درمحراب منبر میکنند ✤ چون بخلوت میروند آن میکنند

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾

او تاسي مه ګډوی حق چي صفت دمحمدﷺ ستاسي په کتاب تورات کي په باطل سره چي تاسي به په خپلو لاسو غلط بیانات په باره کي دعلیه السلام نوشته کړي وي دپاره د طلب د ریاست خپل پر عوامو او دپاره د حفظ د رسومو جاریه بینکم وبین العوام. او جمله د تکتموالحق عطف پر تلبسوا ده او تر (لا) ناهیه لاندي ده. او حال دادی چي تاسي اهل علم یاست او د عالم سره کِتمان الحق مناسب نه دی، بلکه مناسب دده سره، بلکه واجب پر ده الاعلان بالحق دی، نو پر دې ترجمه (تعلمون) منزل منزلة لازم دی، یعني مفعول نه غواړي. او یا مفعول محذوف دی، یعني

تعلمون أن محمدًا صلى الله عليه وسلم نبی مرسلٌ فإن ذالك مذكور فی التوراة ومعلومٌ لكم.

حكايت: كعب بن الاشرف يوه ورځ احبار د يهودو يعني علماء ددوی سره جمع كړه، او ورته وې ويل چي تاسي څه واياست په باره كي د محمد يعني نبي دی او كه نه او دده نعت په تورات كي سته او كه نسته؟ ملايانو ورته وويل چي هو نبي دی او نعت يې په تورات كي موجود دی، نو كعب مذكور ورته وويل چي ماوتاسي ته د انعام او عطيه نيت كړی وو، كه تاسي دا جواب نه وای راكړی، ملايانو ورته وويل چي موږ دا جواب د بې فكری په حالت دركړی، نو ته موږ ته مهلت راكړه چي موږ تورات په ښه غور مطالعه كړو، بيا به هغه موافق د تورات سره موافق جواب دركړو. نو ملايان چي سره يوازي سول، نو د عليه السلام اكثر نعوت او حليې يې دده دحال نعوتو او په حليې برابر كړه، نو يې كعب مذكور ملعون ته ورښكاره كړه، نو كعب مذكور هر مُلا ته يوه كاسه اوربشي او څلور گزه كرباس وركړی. وفی المثنوی:

بود در انجيل نام مصطفی ❊ آن سر پيغمبران بحر صفا

بود ذكر حليها وشكل او ❊ بود ذكر غزو و صوم و اكل او

الی آخر الأبيات درويش. هذا ماذكره صاحبُ روح البيان لكن لايناسب المقام لأنَّ الخطاب فی الآيات المتلوة مع اليهود لامع النصاری فافهم واغتنم = درويش.

په تفسير تيسير كي وايي چي دا آيت كه څه هم په شان كي د يهود نازل سوی دی، لكن حكم يې عام هغه مسلمانانو ته هم شامل دی چي د يهودو سره مشابه كارونه كوي، نو گويا حكمرانانو ته د مسلمانانو وايي

(لاتخلطوا العدل بالجور) او قضاتو د مسلمانانو ته وايي (لاتخلطوا الحكم الحق المعلوم لكم بأخذ الرشوة) او ملايانو ته د اسلام وايي چي تاسي تعليم د علومو شرعيه مه ګډوی په اخذ الاجرة سره. لماورد فی الحديث الصحيح مَن تعلّم علماً لايبتغى به وجه الله بل لايتعلمه الا ليصبب به عرضاً من الدنيا لم يجد عرف الجنة يعني بوی د جنت فضلاً عن دخولها.

مسئلة: که پر يو عالم تعليم د حكم الهي متعين سو يعني بل عالم دهغه حكم نه وو او دې عالم منع وکړه د تعليم څخه دهغه، ترڅو چي اجرت ور نه کړي، نوپه حكم کي د آيت مذکوره داخل دی. بلکه عالم بايد داسي وي لکه خدای پاك وايي: (يُجاهدون فی سبيل الله ولايخافون لومة لائمٍ) او يا عليه السلام وايي : (لايمنعنَّ احدكم هيبة احدٍ ان يقول او يقوم بالحق حيث كان).

حكايت: تاريخ اسلامي خبري کوي. او علماو ته د اسلام په لوړه سويه وعظ او تبليغ کوي. او وايي چي سُليمان بن عبدالملك چي يو د الوالامر څخه د مسلمانانو وو په سرزمين کي د عربو چي قصد د مکې مکرمې يي وو، لکن پر لار د مدينې راغلی او د يوڅو ورځو دپاره په مدينه منوره کي پاته سو، نو د خلګو څخه يې پوښتنه وکړه چي په مدينه کي داسي يو څوك سته چي د يوچا د اصحابو څخه د عليه السلام سره يې ملاقات سوی وي؟ خلګو ورته وويل : هو، يو ابوحازم رحمه الله سته. نو سليمان سړی ور واستاوه او ابوحازم رحمه الله يې راوغوښتی خپل حضور ته، نو سليمان په دوران کي د ملاقات اول دا خبره ورته وکړه: ياابا حازم ماهذالجفاء؟ ابو حازم ورته وويل: چي ماستاسره څه جفا کړېده؟ سليمان ورته وويل چي

تولہ مخور کسان د مدينې زما مُلاقات ته راغله او ته نه راغلې؟ ابوحازم ورته وويل: يا أميرالمؤمنين پناه په خدای وغواړه دداسي غلطو كلماتو د ويلو څخه، ولي چي تا زه دمخه تر نن هيڅ نه يم پيژندلی او نه ما تا تر اوسه ليدلی یې، نو زما نه راتګ وتاته ولي جفابولې؟ نو سليمان بن عبدالملك و محمدبن شهاب زُهری رحمه الله چي يو عالم وو تبع تابعي چي د سليمان سره همراه وو، وكتل ددې دپاره چي د ابوحازم رحمه الله خبره صحيح ده او كه نه؟ محمدبن شهاب وويل چي د شيخ يعني ابوحازم خبره صحيح ده. ته خطاوتلی يې. او بيا سليمان و ابوحازم رحمه الله ته وويل چي څه سبب دی چي زموږ مرګ نه دی خوښ؟ ابوحازم رحمه الله وويل چي تاسي آخرت خراب كړی دی او دنيا مو آباده كړېده، نو ځكه ستاسي زړه نه غواړي چي د آبا ځای څخه دي خرابو ته ولاړ سي. سليمان ورته وويل: أصبت الحق يا اباحازم. بيا سليمان ورته وويل چي زموږ ورتګ به خدای ﷻ په ورځ د آخرت پر څرنګه عنوان وي؟ ابوخازم رحمه الله ورته وويل چي صالح سړی به خدای ﷻ ته داسي ور ځي په محبت سره لكه يو سړی چي د خپله كوره او عياله څخه مسافر سوی وي او خپل كور ته ورځي. او بدكاره سړی به په داسي توګه ور ځي چي لكه يو مريی چي د باداره تښتيدلی وي او د مجبوری په حالت كي بيرته بادار ته ور ځي. فبكی سليمان. بيا سليمان ورته وويل چي زما سره به خدای ﷻ څه معامله وكړي په ورځ دقيامت؟ ابوحازم رحمه الله ورته وويل چي ته خپل عمل پر قرآن پيش كړه، نو تاته به خپل حال معلوم سي. سليمان ورته وويل چي پر كوم ځای د قرآن يې پيش كړم؟ ابوحازم رحمه الله ورته وويل : پر دغه آيت (إن الأبرار لفی نعيم وإنَّ الفجّار لفی جحيم) سليمان ورته وويل چي فأين رحمة الله يا

اباحازم؟ ابو حازم ورته وویل : (إنَّ رحمة الله قريبٌ من المحسنين) بیا سلیمان ورته وویل فأیُّ عبادالله اکرم عندالله؟ ابوحازم رحمه الله وویل چې خاوند دغیرت او عقل سلیم وي. سلیمان ورته وویل فأی الأعمال افضل؟ ابوحازم رحمه الله ورته وویل أداء الفرائض مع اجتناب المحارم. سلیمان ورته وویل چې کومه هغه دعاده چې دخدای ﷻ په دربار کې و اجابت ته نژدې ده؟ ابوحازم رحمه الله ورته وویل چې دعاء د محسن الیه ده و مُحسن ته. بیا سلیمان ورته وویل چې کومه صدقه افضله ده؟ ابوحازم رحمه الله ورته وویل چې صدق د سائل چې مسکین وي بیله احسانه او زهیرېدو. سلیمان ورته وویل چې کومه خبره ښه عدله خبره ده؟ ابوحازم رحمه الله ورته وویل چې حق خبره کول دي وهغه چاته چې ته ځني بیرېږې او یا دي وهغه ته طمع د دنیا وي. سلیمان ورته وویل چې کوم سړی ډیر هوشیار دی؟ ابوحازم رحمه الله ورته وویل چې هغه سړی دی چې عبادت دخدای ﷻ کوي او نور خلګ هم دخدای ﷻ عبادت ته رابولي. سلیمان ورته وویل چې ډیر احمق سړی څوك دی؟ ابوحازم رحمه الله ورته وویل چې هغه سړی دی چې خپل آخرت یعني جنت د بل د خوشحالی دپاره دلاسه ورکړي او یا دبل د دنیا دپاره. سلیمان ورته وویل أصبتَ. بیا سلیمان ورته وویل: چې ستاڅه رایه ده دا زموږ په حکمراني کې؟ ابوحازم ورته وویل نور مې وبخښه. سلیمان ورته وویل : خامخا نصیحت ماته به یې کوي. ابوحازم رحمه الله ورته وویل: یا امیرالمومنین! ستا پلرو او نیکه ګانو دا بادشاهي د توري په زور نیولې ده بیله مسودې د اهل او عقد، حتی پر دغه بادشاهي نیولو باندې د مسلمانانو سره تاسې ډیر جنګونه وکړه او ډیر مسلمانان مو په قتل ورسول، حتی چې ډیر مسلمانان ستاسې د بیرې او ظلم څخه ترك الوطن

ته مجبور سولهز نو يو سړی چي د سليمان سره ملګری وو ابوحازم رحمه الله ته وويل بئس ماقلتَ يا اباحازم. ابوحازم رحمه الله وهغه سړي ته وويل: كذبت ان الله تعالى اخذ من العلماء ميثاقاً لتبيين الحق ولاتكتمونه. سليمان ورته وويل چي زموږ حال به څرنګه صالح سي؟ ابوحازم رحمه الله ورته وويل چي ډيره سختي د رعيتو سره پريږده يعني ظلم مه كوئ. او كار د غيرت څخه اخله. او تقسيم د بيت المال په برابره توګه كوه. يعني قوم پرستي مه كوه. سليمان ورته وويله چي څرنګه موږ اموال د خلګو څخه اخلو؟ ابوحازم ورته وويله چي د روا لاري يې را اخله او مستحقو كسانو ته يې وركوه. سليمان ورته وويل چي ته زموږ نه ملګری كيږې، موږ به ستاڅخه زدكړه كوو؟ ابوحازم رحمه الله ورته وويل چي زه پر خپل ځان بيريږم چي ستاسي خوا ته به زما ميل پيدا سي، نو به خدای جل جلاله ما ته ضعف الحيات او ضعف الممات را په برخه كړي. سليمان ورته وويل چي ته خپل احتياجات ماته وړاندي كړه چي زه يې در حل كړم. ابوحازم رحمه الله ورته وويل چي زما حاجت دادی چي د دوږخه مي خلاص كړه اوجنت ته مي ورولـه. سليمان ورته وويل چي داخو زما تر طاقت لوړ كار دی. ابوحازم رحمه الله ورته وويل چي زما بل حاجت وتاته نسته. سليمان ورته وويل چي ماته يوه دعاء وكړه. ابوحازم رحمه الله وويل چي خدايه! كه سليمان ستا دوست وي، نو ده ته توفيق د خير د دنيا او آخرت وركړې. او كه به ستا دښمن وي، نو د نزلې تر وريښتانو يې ونيسې او ماتحب وترضى ته يې كش كړې. سليمان ورته وويله چي ماته نصيحت وكړه. ابوحازم رحمه الله ورته وويل چي ما تاته كوتاه خبري وكړې، لكن په باطن كي مي بيخي ډيري خبري درته وكړې، نو كه يې ته اهل يې نو دي بس دي. او كه يې ته اهل نه يې نو ماته هم بې ځايه غشي ويشتل نه دي په كار. سليمان ورته وويل چي ماته اخيري وصيت

وکړه. ابوحازم رحمه الله ورته وویـل : وصیت بـه درتـه وکړم، لکن ډیر کوتاه، هغه دا چي تعظیم دخدای ﷻ کوه او ځان ساته ددې څخه چي خدای دي تا نه ووینی په داسي کـارکي چي تـه یې ځني نهي کړی یې. او یـادي تـا نـه ووینی په داسي کار کي چي ته یې په امر کړی یې.

نو دسلیمان سوالونه چي خلاص سوه، ابوحـازم رحمه الله تـه یې رخصت ورکړی او وروسته سلیمان سل ۱۰۰ دینار ور واستوله او وې ویله چي ته دا مصرف کړه زه دغونه نور در استوم. ابوحازم رحمه الله هغـه دده دینارونه بیرتـه ور رد کړه او ورتـه نوشتـه یې کړه (یاأمیرالمؤمنین اعنـدك بـالله أن یکون سؤالك ایّای هزلاً و ردّی علیك بذلاً مالا أرضاه لك فکیف لنفسی)

فائدة عظیمة: پـوه سه! چي قـدماوو د فقهـاوو رح اخستـل د اجرت پر تعلیم القرآن بانـدي ددې آیت (ولاتشتروا بآیاتی ثمناً قلیلاً) ناجائز ګڼرلی دي او دوی پـر تعلـیم القـرآن بانـدي، تعلـیم الحـدیث والفقـه او د نـورو علوموشرعیه قیاس کړي دي، بلکه امامت او آذان یې هم پر قیـاس کـړي دي.

اما د متـاخرینو د فقهـاوو فتوی پر دې ده چي استیجار روا دی. شـارح الوقایة وایي لظهور التوانی فی امورالدین او دلیـل د متـاخرینو دا حدیث دی. چي رسول اکرم صلی الله علیه وسلم وایي:

(إن احق ما أخذتم علیه اجراً کتاب الله) او دوی د آیت تاویـل داسي کـوي چي په حق کي د چا دی چي پر ده متعـین وي، یعني بـل څوك نـه وي چي دا تعلیم وکړي او دی مزدوري غـواړي لکـه چي پر علمـاوو د یهـودو چي تعلیم د تـورات پـه بـاره کـي د علیـه السـلام متعـین وو او دوی اُجرت د عوامو څخه واخیستی کما مرّ فی قصة کعب بن الأشرف ومثّلو له چي په یو

ځای کي غاسل د مړي يو سړی وي او هغه غسل بې مزدوری نه ورکوي نه ورکوي، نو ده ته مزدوري حرامه ده لتعيينه عليه. او که د مړي غاسلان ډير وه، نو غاسل ته مزدوري روا ده. لعدم التعين على احدٍ منهم. وهكذا تعليم الحديث والفقه وغيرهما من العلوم الشرعية وهكذا الأذان والإمامة بالأُجرة.

مسئلة: که دا شيان پر يو سړي متعين هم سي او دی نفقه د عيال نه لري، نو هغه اخذ د اُجرت روا دی. او هم په صورت کي د تعين پر خليفه د اسلام دا واجبه ده چي دغه متعين سړي ته دي تنخا مقرره کړي لئلا يضيع الأمور المذكورة ولا المتعين وعياله. او که خليفه تنخا نه ورکوله، بيا پر عامو مسلمانانو دا تنخا ورکول واجب دي.

دوی وايي چي څه وخت چي سيدنا اميرالمومنين ابوبکر صديق د خلافت المومنين دپاره متعين سو، نو دده کسب قبل الخلافة دجامو خرڅول وه او په هغو کي ادنی مايکفی للعيال گزاره کوله، نو د تقررالخلافة په سهار يې يوڅه کالي واخسته چي دا به په بازار کي خرڅ کړي. او بيا به دخدمت المومنين يعني خلافت کار کوي. حضرت عمر﵁ په مخه ورغلی، ورته وې ويل : چيري ځي يا اميرالمومنين؟ ده ورته وويل چي زه به ژر ژر يوڅه کالي خرڅ کړم دعيال د نفقې دپاره او بيا به د خلافت مقام ته درسم. عمر﵁ ورته وويل چي دواړه کاره نه سره کيږي. ته چي په خدمت د مسلمانانو اخته سوې، نو تاته به د بيت المال څخه د مسلمانانو تنخا درکول کيږي. نو يې دی بيرته راوګرځاوه، نو په اتفاق د اصحابو کرامو﵃ يو څه تنخا ورمقرر کړه.

درویش وایي چي دعمرﷺ رایه او فکر ډیر خوش آئین وو، ولي خلیفة المسلمین او امیرالمومنین چي په بازار کي کېږي خرخوي څه ناڅه دمسلمانانو سپکاوی وو دکافرانو په نیز

پوه سه! چي د قرآن شریف خرڅول دقسم څخه د (لاتشتروا) آه په اتفاق نه دی، ولي چي دا خو بیع د اوراقو او کاغذ ده، او د عمل د کاتب یا چاپ والا دعمل خرڅول دي کمالایخفی هذا حاصل ما فی روح البیان وحاشیة الجلالین وغیرهما.

وَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا الزَّكَوٰةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾

او تاسي لمونځونه کوئ او زکات ورکوئ یعني لکه دمسلمانانو لمونځونه او زکاتونه، ولي مطلق لمونځ او زکات خو د یهودیانو په دین کي هم وو. ددې آیت څخه دا معلومه سوه چي کفار مخاطب او مکلف په فروعو د دین هم دي کمافی المظهری.

پوه سه! چي زکات په لغت کي په معنا د نما او زیادت راغلی دی. کما یقال زکی الزرع اذا نما. او په معنا د پاکي هم راغلی دی کما فی قوله تعالی: (ومن تزکی) ای تطهر. نو په زکات شرعي پاکي دمال د خبث څخه ده او مال هم په ورکړه د زکات نما کوي.

او تاسي رکوع کوئ یعني لمونځ کوئ سره د لمونځ کوونکو چي علیه السلام او اصحاب کرام دي رض، نو په آیت کي ذکر د جزء مراد ځني کل دی.

پوښتنه: رکوع خو یو جزء دلمانځه دی او لمونځ خو نور هم ډیر اجزاء او ارکان لري، لکه سجده، ولاړه، قرائت وغیره نو په تخصیص کي د رکوع څه حکمت دی؟

جواب: اشاره ولمونځو ته دمسلمانانو ده، چي دیهودو په لمانځه کي رکوع نه وه.

مسئلة: په دې آیت کي چي (مع الراکعین) پکښي دی باعث کول دي د مسلمانانو پر لمانځه دجماعت. او جماعت په نیز د داود ظاهري رکن د لمانځه، یعني سره د قدرت پر جماعت بې جماعته لمونځ صحیح نه دی په نیز د ده. او امام احمدبن حنبل رحمه الله وایي چي رکن دلمانځه خو نه دی، بلکه جماعت فرض علیحده دی. یعني لمونځ بې جماعت خو صحیح دی لکن که سړی سره د قدرته دجماعت لمونځ بې جماعته وکړي، نو یو فرض خو یې ادا کړی، او د فرض په اندازه یې غاړي بندي دي. او د جمهور حنفیانو رح او شافعیانو رح په نیز جماعت سنت موکده دی، نژدې واجب ته دی. بلکه بعض محققین د حنفیه وو یې عین واجب بولي. همداغه آیت پر دلیل ګرځوي، ولي چي امر خودپاره د وجوب دی چي مطلق ذکر سي کمافی کتب الاصول. وفی الحدیث المتفق علیه کي راغلي دي چي علیه السلام وایي (صلاة الجماعة تفضِلُ صلوة الفذ بخمس وعشرین درجةً) وفی روایة (بسبع وعشرین) ولامنافات بینهما لان التصریح باسم العدد لاینفی الزائد کماتقرر فی اُصول الفقه مثلاً یو سړي وویل چي ماته پنځه کسه نن راغله او بیا یې وویل چي ماته اوه ۷ کسان نن راغله. دا منافات نه سره لري.

او بعض شارحین دحدیثو مبارکه وو وایي چي دا فرق د ۵ او ۷ بناء پر اخلاص او مواظبت د جماعتي سړي دی. او بعض وایي چي عطایا د اُمت مرحومه د رب العزت دخوا او ز افزون په ازدیاد کي وي.

تنبیه: درویش د مظهري څخه خلاف المذهب رانقل. کړی چي ددې آیت څخه دا معلومه سوله چي کفار مخاطب په فروع سره ددین دي لکه لمونځ او زکات وغیرهما، لکن مذهب د حنفیانو رح دادی چي کفار په اعمالو بدنیه یا مالیه لکه لمونځ او زکات مخاطب نه دي او دوی ته عذاب پر ترک د لمانځه مثلاً نه ورکول کیږي، نو دغسي آیتونه چي ظاهراً پر تکلیف د کفارو په فروعو سره د دین دلالت کوي محمول پر اعتقاد دفرضیت دهغو عباداتو دي. مثلاً په مذکوره آیت کي معنا داده (وأقیموا الصلوة) اعتقدوا فرضیة الصلاة وهکذا فی غیرها.

پوښتنه :دکفارو خوابدی ځای دوږخ دی، یا په فروعو مخاطب یا نه، نو ددې اختلاف څه فائده ده؟

جواب : هغه امامان رح چي کفار په فروعو مکلف بولي، هغه وایي چي کافرانو ته په دوږخ کي درې قسمه عذاب ورکول کیږي. یو عذاب د کفربالله و رسوله وکتابه. او بل عذاب د نه عقیدې ددوی پر فرضیت دلمانځه. او بل عذاب پر نه کولو د لمانځه دی.

او په نیز د حنفیانو رح دوه اول عذابه دوی ته ورکول کیږي. وتفصیل هذه المسئلة یُطلب من کتب اصول الفقه.

نو دجماعت فضائل واورئ!

۱) جماعت په مثال د جنګ د کفارو سره، یعني غزا دی او محراب يې په مثـال د ځـای دغـزا دی. ولابـد للقتـال مـن صُفوف المسـلمين الغـزاة فالجماعة فی الصلاة کصفوف الغزاة.

۲) په حديث صحيح کي راغلي دي : (ما إجتمع من المسلمين فی جماعةٍ اربعون رجلاً الاَّ وفيهم رجلٌ مغفور له)آه او خدای جل سلطانه اجل تر دې دی چي په څلويښتو خلګو کي دي يوه ته بخښنه کوي او ۳۹ دي ناميده پريږدي.

۳) واجب ده پر امير دمسلمانانو چي هغه سړي ته چي هميشه تارك الجماعت وي عذاب ورکړي.

درويش وايي چي اکثراً تارك الجماعة بلِ الصلاة خو غټ غټ اميران وي. نو هغو ته به څوك عذاب ورکړي؟ اللهم صبراً.

چو کفر از کعبه برخيزد کجاماند مسلماني؟

۴) ابوسليمان الدارنی رحمه الله وايي چي ما شل کاله په وطن کي تير کړه ماته احتلام پيښ نه سو، لکن چي مکې مکرمې ته ورغلم يو دماخستن لمونځ راڅخه بې جماعته سو، په هغه شپه ماته احتلام پيښ سو.

دلمانځه ادب:

لمونځ کوونکی باید په حضور قلبي او په لمانځه کي دنیایي فکر نه وهي فضلاً عن الفکر فی المعاصی. بعض علماء د باطن رح ددې آیت چي (ولاتقربوا الصلوة وانتم سکاری) که څه هم شان نزول خو یې سکر د شرابو څخه دی په وخت کي د لمانځه کما سیأتی انشاءالله ، لکن مع هذا دوی وایي (لاتقربوا الصلوة وأنتم سکاری من حب الدنیا وکثرة الهموم) وفی المثنوی المعنوی:

اول ای جان دفع شرموش کن ✣ وانگه اندرجمع گندم کوش کن

بشنو از اخبار آن صدر صُدور ✣ لاصلوة تم الا با لحضور

یعني حضور قلبي او دفع د حضرات شیطانیه وو او دنیاویه وو اولین شرط د قبول د لمانځه دی. البتتاً علماء رح وایي په لمانځه کي د بل عبادت فکر وهل ممنوع نه دي. لماروی عن عمر رضی الله عنه انه اذا قام فی الصلوة کان یتفکر فی تجهیز الجیش لغزوالکفار وکما یتفکر الرجل فی الصلوة فی افعال الحج مثلاً. والله الموفق.

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾

ایا تاسي امر کوی یعني اې علماء دیهودو لأنّ الخطاب لهم، خلګ یعني هغه مسکینان ستاسي چي تاسي طمع د نقود وغیره نه ورته لری په بِر یعني ښه کار سره. عن إبن عباس رض إنها یعني دغه آیت نازل سوی په ملایانو د یهودانو چي دوی به امر کول په پټه هغه بې طمع کسان په متابعت دعلیه السلام او په خپله به یې متابعت نه کاوه.

او بعض مفسرین رح وایي چي دې ملایانو به خلګو ته ویل چي صدقات کوی او پخپله به یې صدقه نه کول. او بغوی رحمه الله هم نژدې د ابن عباس رض وتفسیر ته داسي تفسیر کړی دی چي علماوو د یهودو به وخپل قریب ته او هغه چا ته دمسلمانانو چي ددوی به حلیف وو إذا سأل المسلمون عنهم فی امر رسول الله صلی الله علیه وسلم اُثْبُتْ علی دینه فانّ امره حقٌ وقوله صدقٌ. او دوی په خپله به چي مامور په تمسک بالتورات هم وه دهغه خپلي وینا څخه یې مخالفت کاوه. او دعلیه السلام نعت ته یې چي په تورات کي موجود وو تغیر ورکاوه. نو ددې کبله خدای ﷻ ددوی ته وویل : (وتنسون أنفسکم) او تاسي هیر کړي دي خپل ځانونه.

پوه سه! چي هیرول دخپل ځان خو څوک نسي کولای، نو تولـه مفسرین رح تفسیر د نسیان په ترک سره کوي چي د هیري سره لازم دی او د بیضاوي د کلام څخه داسي فهمیږي چي دی وایي چي تترکونها کالمنیات آه چي دی په (تنسون) کي استعارة تبعیة وایي. او حال دادی چي تاسي

تلاوت د کتاب الله تورات هم کوئ. چې په هغه کې نعوت او بیان د حقیقت دده ﷺ د دین موجود دی. او په هغه تورات کې وعید او عذاب ذکر سوی دی چې قول او عمل یې سره مخالف وي او یا ترك د بر کوي او یا عناد کوي. (أفلاتعقلون) ایا تاسي عقل نه لرئ؟ ولې چې عقل خو سړی دداسي کارو څخه نه منع کوي.

فائدة: بر توسع د خیر په کارو کې مشتق دی د بَر څخه بفتح الباء چې پراخه بیابان ته وایي.

فائدة: قاضي بیضاوي رحمه الله او مظهري رحمه الله او روح البیان په یوه خوله وایي چې استفهام په دې آیت کې دپاره د تقریر یعني باعثه کول پر اقرار. او توبیخ یعني سرزنش وچاته. او تعجب یعني خلګ او سامعان په تعجب کې اچول.

پوښتنــــه : داستفهام حقیقي معنا خو طلب دفهم ده، چونکه هغه په خدای ﷻ کې محال وو، نو ځکه پر مجاز محمول دی، لکن پوښتنه داده چې هره یوه د تقریر او توبیخ او تعجب خو جلا جلا معاني مجازیه دي. او علماوو د علم بیان خو د دوو مجازي معناوو په یوه وار د لفظ څخه اخیستل ناجائز ګڼلي دي.

جواب : ددې سوال په جواب کې بعض محشیانو د بیضاوي داسي ویلي دي : أى الإستفهام لمجموع المعانى الثلثة من حيث المجموع فهو معنىً واحدٌ مجازى آه.

فائـــدة: چونکه استفهام صدر د کلام غواړي او مابعد الاستفهام پر ماقبل الاستفهام نه عطف کیږي کما تقرر فی النحو نو په دې کلام کې

حذف د معطوف علیه دی وروسته تر استفهام . والتقدیر أتفعلون هذا ولاتعقلون؟

فائدة: (تعقلون) یا منزل منزلة اللازم دی. أی لاعقل لکم یمنعکم عن هذا الفعل الشنیع ای مخالفة القول والعمل والعناد. او یا مفعول د (تعقلون) محذوف دی. والتقدیر أفلاتعقلون قبح ضیعکم فیمنعوکم عنه.

فائدة: عقل په لغت کي حبس ته وايي ومنه عقال البعير يعني زنګون بند د اوښ. او بيا په عُرف کي اِدراك انساني ته وايي، ولي چي إدراك انساني سړی منع کوي د قبيح کار څخه او بندوي پر ښه کار باندي. او بيا وقوت د نفس وايي چي دا ادراك په کيږي.

فائدة: دا آيت که څه هم په علماوو کي د يهودو نازل دی، لکن زموږ هغه ملايانو ته هم شامل دی چي وبل ته ښوونه د ښو کارو کوي او په خپله عمل نه په کوي. او پر منبر د وعظ قال الله وقال الرسول وايي او په خلوت کي په هغه سره عمل نه کوي. بيت :

واعظان کین جلوه درمحراب و منبر میکنند

چون بخلوت میروند آن کار دیگر میکنند

او ددې آيت څخه دا معلوميږي چي دداسي ملايانو فعل د جاهل بالشرع او احمق خالي عن عقل دی، ولي چي څوك چي جامع د علم بالشرع او د عقل څښتن وي، بايد دداسي کارو څخه يې عقل منع کړي او شرع يې منع کړي.

فائدة:ددې آيت دا معنا نه ده چي فاسق دي چاته نصيحت نه کوي، ولي چي فسق جلا بدکار دی او امر بالمعروف او نهی عن المنکر جلا ښه کار

دی، بلکه مقصود دادی چي واعظ دي اول تزکیه د خپل ځان وکړي او خپل ځان دي کامل کړي، ترڅو چي وعظ دده په بل چا کي تاثیر وکړي.

روی البغوی رحمه الله چي رسول کریم صلی الله علیه وسلم په شپه کي د معراج داسي کسان ولیدل چي شُنډان یې په غچیو د اور ور پرې کول کیدله، علیه السلام د جبرئیل علیه السلام څخه پوښتنه وکړه چي من هؤلاء؟ جبرئیل علیه السلام ورته وویل چي دا ستا د اُمت خطیبان دي چي یأمرون الناس بالبر وینسون انفسهم وهم یتلون الکتاب.

او دغه رنګه اسامه بن زید رضی الله عنه وایي چي ما د رسول کریم صلی الله علیه وسلم څخه واوریدل چي ویل یې چي یو سړی به په ورځ دقیامت دوږخ ته ورولي چي کُلمې به یې تر دُبره راوتلي وي او پرخپلو کُلمو به راګرځي لکه د خراس خر پر خپل ژرنده. او دوږخیان به پر راټول سي. بعض دوږخیان یې وپېژني او ورته ووایي چي ای فلانیه ته دلته څه کوې؟ ته هغه ملا نه یې چي موږ ته به دي امربالمعروف او نهی عن المنکر کاوه؟ دی ورته ووایي چي هو زه هغه یم، لکن تاسي ته به مي امربالمعروف کاوه او په خپله به مي هغه معروف نه کاوه. او تاسي به مي د منکر څخه منع کولاست او ما په خپله هغه منکر کاوه. بیت :

مشکلی دارم ز دانشمند مجلس باز پُرس

توبه فرمایان چرا خود توبه کمتر میکنند

وفی الحدیث ما مِن عبدٍ یخطب خُطبةً إلا والله تعالی سائله عنها یوم القیامة ما اراد بها. کذا فی روح البیان . وقال علیه الصلاة والسلام کم من خطیبٍ یلعب به الشیطان قال الشیخ اسماعیل الحنفی رحمه الله بعد ذکر هذا الحدیث که د واعظ غرض دا وو چي زما خو دي مسلمانان نفع واخلي

Scanned by CamScanner

که څه هم زه معذب فی النار یم فهو نوع فناء لکن یخاف ان یجد حظه فی ضمنه و ادنی الحال ان یُلاحظ قوله علیه الصلوة والسلام انّ الله یؤید هذا الذین بالرجل الفاسق. درویش وایي چي دا حدیث سره د خپله حاله دمخه ذکر کړی دی.

حکایت: تاریخ وایي چي یو عالم وو د واعظانو څخه چي ډیر موثرالکلام په زړو کي د سامعانو وو، حتی چي بعض اوقات دده د وعظ د تاثیره یو یا دوه کسه مړه کیدله. او په دغه ښار کي یوه سپین سرې ښځه وه چي یو ځوی صالح نرم دله یې درلودی. او دې سپین سري به همیشه وخپل ځوی ته ویل چي ددغه عالم او واعظ و نصیحت ته به نه ورځي، ولي چي بیریدله چي ځوی یي نرم دله دی چي په نصیحت د واعظ مذکور مړ نسي. خو یوه ورځ د سپین سري ځوی د مور په پټه نصیحت ته ورغلی او څو خبري د واعظ چي یې واوریدلي بیهوش سو او په هغې بیهوشی کي یي روح قبض سو. او خلګو د سپین سري د ځوی جنازه مور ته ور وړه او په تکفین او قبر کي یې کومك ورسره وکړی. او هغه واعظ هم پر آس سپور هدیرې ته ورغلی. سپین سري چي واعظ پر آس سپور ولیدی او د ځوی د مرګ لمبه یې په زړه کي وه، نو یې واعظ ته داسي وویله:

أتهتدی الأنام ولاتهتدی ✣ الاذالك لاینفع

فیا حجر الشحذ حتی متی ✣ تسُنُّ الحدید ولاتقطع

واعظ چي دا دوه بیته د سپین سري واوریدله پر آس سربیره یې لویه نعره وکړه او د آسه څخه را ولویدی او بې هوشه سو. اوپه هغې بیهوشی کي یې روح ورکړه. رحمه الله تعالی.

وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ ۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخٰشِعِينَ ﴿۴۵﴾

پوه سه! چي علماء ديهودو چي خدای ﷻ امر کړه په ايمان سره پر عليه السلام او پر اظهار د نعت د عليه السلام چي په تورات کي موجود وو. او دا دوی ته ډيره ګرانه معلوميده، ولي چي ددوی رياست پکښي دمابينه څخه تلی، او هغه مالي ګټي چي دوی به د نورو يهودو څخه ترلاسه کولې هغه هم په خطر کي د عدم ګرځيدلې، نو خدای ﷻ ددوی ته علاج دهغه بيان کړی او وې ويله چي (تاسي مدد وغواړئ په دغه سختيو کي بلکه په عمومي شدائدو کي په صبر سره انتظاراً للفرح والسرور)

پوه سه! چي لفظ د صبر که صله يې علی وي، يعني الصبر علی الشيئ، نو مراد دادی چي ځان بند کړه او صبر وکړه پر ټولو عباداتو دخدای ﷻ او که د صبر صله (عن) راسي نو يې معنا داده چي ځان بند کړه د معاصي وو څخه او د حب څخه د رياست چي مانع دايمان ستاسي دی. او ډيره لويه ګناه ده.

اوکه صله د (فی) وي نو معنا يې داده چي په موجباتو کي د فقر او مسکنت او د زوال د رياست چي هغه سبب ستاسي د جاه و جلال دی صبر وکړی. لأن الصبر مفتاح الفرح دی (إنَّ مع العسر يسراً إن مع العسر يسرًا)

او بعض مفسرين رح وايي چي مراد د صبر څخه روژه د مفطرات ثلثه وو څخه چي اکل دی او شرب او قضاء الشهوت دی، ولي چي روزمره کسر د شهواتو او تصفيه د باطن راځي ويناسب هذا المعنی قرينه وهو الصلوة. او کومك وغواړئ په شدائدو کي د لمانځه څخه.

په حديث شريف کې راغلي دي أنه عليه الصلوة والسلام اذا خربه امرٌ فزع الى الصلوة، ولي چي لمونځ چونکه معراج المومنين دی. او ځای د نزول د رحمت د رب العالمين دی، نو خامخا زړه ورسره پوره کيږي. او زحمت و کُلفت څه ناڅه سپکيږي. وذالك بمقدار توجه المصلى دی. او هغه خبره چي مظهري کړيده، که څه هم ناقل دی چي کلمه د واو په معنا د (على) ده او معنا يې داسي بيان کړيده : (واستعينوا بالصبر على الصلوة) آه ډير بعيده توجيه ده. او د قرآن پاك سره مناسب نه ده، ولي چي واو عاطفه په معنا د على هيڅ ځای نه دی راغلی. او هغه آيت دی چي مظهري د استشهاد دپاره راوړی دی. من قوله تعالى : (وأمر اهلك بالصلوة واصطبر عليها) نداءٌ من بعيد، ولي چي په آيت مذكوره كي خو صريح لفظ د (على) راغلی دی.

او بعض مفسرين رح د صلوة معنا په دعاء سره کوي. قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من كانت له حاجةٌ الى الله او الى احدٍ من بنى آدم فليتوضأ واليُحسن وضوئه ثم ليصل ركعتين ثم يُثنّى على الله وليُصلِّ على النبى صلى الله عليه وسلم وليقل لاإله إلاّالله الحليم الكريم سبحان الله رب العرش التظيم الحمدلله رب العالمين أسألك مُوجبات رحمتك وعزائم مغفرتك والغنيمة من كل برٍ والسلامة من كل اثمٍ لاتدع لى ذنباً إلا غفرته ولاهماً الا فرجته ولاحاجةً هى لك رِضاً إلاّ قضيتها يا أرحم الراحمين. رواه الترمذى والحاكم فى المستدرك نحوه.

ترجمه: آنحضرت صلى الله عليه وسلم وايي که چاته يو حاجت وي دخدای ﷻ سره او يا ديوچا سره د بني آدم، نو دي اودس تازه کړي او ښه

کامل اودس دي وکړي او بيا دي دوه رکعته يعني نفل وکړي او بيا دي حمد دخدای ﷻ ووايي او بيا دي درود پر عليه السلام ووايي او بيا دي مذکوره دعاء وکړي، انشاء الله حاجت به يې دسره سي.

فائـــدة: ضميرد (إنها) يا راجع و استعانت ته دی، نو دا سوال نه پيداکيږي چي (إنها) خو ضمير مفرد دی او صبر او صلاة خو دوه شيان دي، نو بايد (إنهما) ويل سوی وای. او يا ضمير مفرد راجع دی و هريوه ته د صبر او صلاة په تاويل د خصلة. او بعض مفسرين رح چي وايي چي ضمير مونث راجع دی و ته‌ولو اما امروا به ومانهواعنه ته هغه توجيه د مقام سره مناسب نه ده کمالايخفی. او بعض مفسرين رح وايي چي ضمير مفرد راجع دی يوازي و صلوة ته، ولي چي صلوة پر انواعو د صبر مشتمل دی مثل الصبر عن الأكل والشرب والتكلم المباح وغيرذالك.

اوهغه تفسير چي بعض اهل التفسير کړی دی او مظهري رحمه الله هم په لفظ د قيل را نقل کړی دی چي معنا د آيت داسي ده: (واستعينوا بالصبر و انه لكبيرٌ وبالصلوة وانها لكبيرة ای ثقيلة شاقةٌ) فحذف احدهما اختصاراً، نو دا تفسير لکه په قرآن کريم سره چي رايه آزمايي کوي او ډير نامناسب تفسير دی.

پوه سه! چي لمونځ په اعتبار د صرف المال په طهارت کي که اوبه په بيع وي او په سترالعورت کي متضمنه دي زکات لره. او په اعتبار د توجه إلى الكعبة. لکه حج دی. او په اعتبار د لزوم د يوه مکان لکه اعتکاف دی. اوپه اعتبار د خشوع بالجوارح من القيام و وضع اليد على اليد والنظر فی القيام الی موضع السجود والرکوع والسجود شامل دي

ډيرو عباداتو بدنيه وو لره. او اخلاص د نيت يې عبادت نفسانيه دی. او په اعتبار د مجاهدې د نفس او شيطان سره په دفع کي د افکار فاسده و او د امور دنيويه لکه جهاد فی سبيل الله دی. او په اعتبار د قرائة القرآن افضل د عبادات بدنيه وو دی. او په اعتبار د تکلم بالشهادتين په ناسته کي مشتمل پر اصل الايمان دی. او په اعتبار د منع د مصلی خپل ځان لره چي اکل او جماع دی پر منزله د روژې دی. او په اعتبار د مناجات مع الحق سبحانه متضمن دی معرفت شهودي لره. فالصلوة افضل العبادات بعدالايمان بالله ورسوله ولهذا قالوا يُسأل عن العبد يوم القيامة بعدالسؤال عن الإيمان عن الصلوة. قال السعدي رحمه الله:

روز محشر که جان گداز بود ✤ اولين پرسش نماز بود

پوه سه! چي کبر خو د اجسامو صفت دی، نو بيضاوي رحمه الله وايي چي مراد دلته ثقيلةٌ وشاقةٌ دی او ددې معنا شاهديې هغه آيت دی، که څه هم په باره کي د مشرکينو راغلی دی. (كَبُرعلى المشركين ماتدعوهم إليه) او ټولو مفسرينو د خشوع معنا په سکون او اخبات سره کړيده. ولهذا پټمي غونډۍ ته خُشقه وايي او خشوع په قرآن مبارك کي صفت د آواز راغلي ده کمافی قوله تعالی: (وخشعة الاصوات للرحمان)آه او په صفت د بصر هم راغلې ده. کمافی قوله تعالی (خاشعةً أبصارهم) او خضوع لين يعني نرمي او انقياد ته وايي يعني فرمان برداري، نو ځکه فقهاء رح وايي چي خشوع د جوارحو صفت ده او خضوع د زړه صفت ده محصل مافی البيضاوی والتفسير المظهری و روح المعانی و روح البيان وغيرها.

پوه سه! چي خدایﷻ خاشعين مستثنی کړه د (إنها لكبيرة) څخه. وجه د استثنائيت په اتفاق د مفسرينو يې دا ذكر كړيده چي خاشعين په امثالو د صبر او دلمانځه اموخته دي او ددوی زړونه و امتثال ته د اوامرو الهيه وو تل آماده وي. او دا معلومه خبره ده چي پر عادتي سړي ديو كار سره هغه كار دروند نه واقع كيږي، نو ځكه صبر او صلوة پر خاشعينو ثقيل نه دی. او بله وجه يې داده چي خاشعين په مقابل كي د سختيو د عباداتو ثواب موعود د جنتويني او يقين پر كوي چي ددوی سختی په عباداتو الهيه وو كي هيڅ شی نه معلوميږي نسبت و نعمتو ته د جنت. د مثال په توګه يو مزدور چي د مزدورانو عادي اجرت شل روپۍ وي مثلاً روزانه. او يوصاحب كار ومزدور ته سل ۱۰۰ روپۍ مثلاً روزانه مقرره كړي، نو پر هغه مزدور كار دصاحب كار دروند نه پرېوزي لما يری من خمسة امثال الأجرة المعتادة فلذالك لم يشتد على الخاشعين الاستعانة بالصبر والصلوة لما يعتقدون فی مقابلتها ما لاعين رئت و لا أذن سمعت ولا خطر على قلب البشر. اللهم اجعلنا من الخاشعين الخاضعين لننال من الله النعيم المقيم.

درويش وايي چي دا مثال خو د ابرارو د عبادت مثال دی اماالمخلصين دهغو خو شان داسي دی لكه د رابعهرحمها الله چي د علماوو څخه يې يو وخت پوښتنه وكړه چي تاسي دا عبادات الهيه دڅه دپاره كوئ؟ بعضي علماوو ورته وويل چي دپاره د نجات د دوږخه څخه. دهرحمها الله ورته وويل چي تاسي خو عبادت د بېري په خاطر كوئ، د ربﷻ سره اخلاص ستاسي څه دی؟ او بعضي علماوو ورته وويل چي دپاره د جنت د دخول يې كوو. رابعهرحمها الله ورته وويل چي تاسي خو لكه اجيران

اجر عظیم غواړئ. نو علماوو ورته وویل چي ته یې د څه دپاره کوې؟ رابعه رحمة الله علیها ورته وویل چي که خدای ﷻ بالفرض دوږخ نه وای پیدا کړی نو خو بیره د دوږخ به هم نه وای او که یې بالفرض جنت هم نه وای پیدا کړی، نو خو طمع د دخول به یې هم نه وای، مګر سره دهغه یې زه په عباداتو سره مامور کړی وای، ما به صرف د امتثال د اوامر الهیه وو دا عبادت کولای.

درویش وایي چي حقیقتاً اخلاص همدغه وو. تاریخ وایي چي رابعه رحمة الله علیها به شبانه روز ۲۰۰ رکعته همیشه کوله. فرحمه الله تعالی

الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿۴۶﴾

پوهه سه! چي فهم ددې آیت د معنا موقوف دی پر پېژندو د مراتبو د ادراك، نو واوره! چي اعلی د مراتبو د ادراك انساني یقین دی چي په اصطلاح د. قرآن کریم او دعلم کلام علم ورته وایي او هغه ادراك دی چي د جانب مخالف یو ضعیف احتمال هم نه وي ورسره. **ویُقاربه فی جانب النزول الظن وهو الادراك الغالب** یعني چي احتمال د جانب مخالف خو ورسره وي لکن احتمالاً ضعیفاً او دغو دوو ادراکو ته تصدیق وایي د منطقو په کتابو کي. او تر ټولو کښته ادراك وهم دی چي هغه ادراك ضعیف دی یعني ادراك د جانب مخالف غالب وي. او نژدې و وهم ته په جانب کي د علو شك دی چي په هغه طرفین یعني موافق او مخالف دواړه سره برابر وي. او وهم او شك دواړه د قسمه د تصور دي عند المنطقین.

اوس نو واوره چي په قرائاتو مشهوره وو کي (یُظنون) راغلی دی.

او په مصحف ي د عبدالله بن مسعود رض (يعلمون) په ځای کي د (يظنون). راغلی دی. نو سوال ددې دی چي پر معتقداتو خو يقين لازم دی كماتقرّر فی علم الكلام نو ظن څرنګه (إنهم ملاقو ربهم) چي د عقائدو برجسته عقيده ده کافي وي؟

ددې سوال په جواب کي د مفسرينو رح څو قسمه جوابونه دي. اول جواب د بيضاوي رحمه الله دی چي مظهري يې هم متابعت کړی دی. هغه دادی : أی يتوقعون لقاءالله ونيل ماعنده. حاصل ددې جواب دادی چي ظن محمول پر خپله متعارفه معنا دی، لکن مراد د ملاقات څخه د رب جل سلطانه رؤية الهي دی په جنت کي. او مراد د رجوع څخه رسيده و دارالثواب جنت ته بلاعقاب دی. او دواړي خبري مظنونه دي او متيقن نه دي. يعني نفس حشر فی يوم القيامة نه دي. او يا رجوع و نفس جزاء ته مراد نه ده، ولي دا دوه خو متيقن عقائد دي.

او بل تفسير چي بيضاوي کړی دی او مظهري يې متابعت کړی دی. أو يتيقنون إنهم يحشرون إلى الله تعالى فيجازيهم. ددې جواب حاصل دادی چي په آيت كريمه کي ظن په معنا د علم دی ويؤيده قرائة ابن مسعود رض . او وجه د اطلاق د ظن پر علم باندي داده چي ظن مشابه د علم سره وو په غلبه او رجحان د جانب موافق فلذا اطلق عليه. نو پر دې تقدير مراد د (ملاقوا ربهم) څخه مطلق حشر دی چي هغه يقيني دی او مراد د رجوع څخه مطلق جزاء ده چي هغه هم يقيني ده، نو په نيز د بيضاوي رحمه الله لفظ د ظن مجاز دی د علم څخه والعلاقة التشابه بينهما فی الرجحان. او بغوي دعوی د اشتراك کړېده يعني لفظ د ظن په معنای

مشهوره سره او په معنا د يقين دواړو راغلی دی. والله أعلم بصحبته.

او مظهري رحمه الله يوه ډيره په زړه پوري توجيه کړېده، دپاره د استعمال د ظن په ځای کي د يقين، هغه داده چي: د هرچا چي غالب الظن دا وي چي زه دخدايه سره ملاقي کيږم او خدای ﷻ ماته جزاء پر اعمالو راکوي، نو عقل صحيح پر ده باندي آسانه کوي. صبر پر طاعت اليه او پر صبر د عصيان الهي ځخه، د ببري د ضرر. مثلاً يو سړی چي ډير تږی وي اوپه ګيلاس کي اوبه پرتې وي او دده غالب ګمان دا وي چي دا اوبه مسمومي دي يعني زهر پکښې کي دي، نو هغه سړی پر مشقت دتندي صبر کوي او د ګيلاس اوبه نه چيښي. او دغه رنګه يو سړی چي سخت ناجوړی وي او دده غالب ګمان دا وي چي دده ګيلاس په اوبو کي زما شفاء سته، مګر يقين يې وي چي ډيري ترخې دي، نو دا سړی پر تلخي د هغو اوبو صبر کوي او چښي يې. نو څرنګه په هغه سړي کي چي ايمان پر خدای ﷻ لري او عقيده پر جزاء د رضاء الهي او دلوی ثواب، بلکه په مشقت کي د عبادت لذت او عشق هم محسوسوي. ولهذا قال عليه الصلوة جُعلت قرة عينی فی الصلوة. اخرجه الحاکم والنسائی.

فائدة: الصلوة معراج المؤمنين تکون سبباً و وسيلةً الی رؤية الله تعالی

وعن ربيعة بن کعبٍ رضي الله عنه قال کنتُ ابيت مع رسول الله صلی الله عليه وسلم فآتيته بوضوئه وحاجته فقال سل قلتُ اسئلك مرافقتك فی الجنة قال او غيرذالك قلتُ هو ذاك قال فاعنّي بکثرة السجود. رواه مسلم.

وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلی الله عليه وسلم اقربُ مايکون العبد الی الرب وهو ساجده. رواه مسلم ، مظهری.

يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَنِّي فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٤٧﴾

اې اولاد ديعقوب په ياد كړئ يعني په شكر سره زما هغه نعمت چې ما انعام كړى وو پر تاسې او ما تفضيل دركړى دى تاسې ته پر عالميانو يعني ستاسې د زمانې. دا آيت دمخه هم تيرسو. فائده د تكرار يې داده چې دوى ته نعمت د تفضيل ور په ياد كي چې هغه د لويو نعمتو څخه دخداى ﷻ دى اووروسته وعيد شديد پوري مربوط كى يعني (واتقوا) الخ.

پوه سه! چي مراد د تفضيل څخه تفضيل د نيكه ګانو ددوى دى چي په زمانه كي د موسى عليه السلام وه او وروسته تر هغه هم إلى مدةٍ مديدةٍ يعنى إلى ان غيّروا دينهم.

نعمت وهغو ته وركړه د نبوة على نبوةٍ وه او كتاب الله تورات وو. او علم بكتاب الله او اعمال صالحه موافق د احكامو سره د تورات او په عين حال كي بادشاهي د دنيا او عدالت بين الناس او د انبياء عليهم السلام سره كومك كول وه.

حكمت الهي: چي فضيلت د آباوو و ابناوو ته ور پيادوي دادى چي شرف د آباوو شرف دى د ابناوو او بل حكمت دادى چي تاسي موجودين هم هغه د آباوو نعمت حاصل كړى په اتباع سره د نبي عليه السلام والقرآن النازل عليه لأنّ فيه اتباع موسى عليه السلام والتوراة وشرف آبائهم كان بسبب اتباع موسى عليه السلام والتوراة وذالك اليوم محصور فى اتباع محمد ﷺ

والقرآن لأن دین موسی علیه السلام وکتابه قدنسخ بحکم الله و اقام الله عزوجل مقامها النبی علیه السلام والقرآن تذییلٌ.
یحیی بن معین رحمه الله وایي چي کامل صبر دادی چي تمنا به نه کوي د ماسوی د مارزقك الله تعالی. او راضي به اوسي په قضاء دخدای جل جلاله په امورو کي د دنیا او آخرت. او داسي صبر لکه سر چه په بدن کي دی. قال الحافظ رحمه الله:

گویند سنگ لعل شود در مقام صبر ✤ آری شود ولیك بخونی جگر شود

پوه سه! چي خدای جل سلطانه بیان کړی د جزاء د اعمال صالحه وو. وجعل لها نهایةً واحدةً یعنی (من جاء بالحسنة فله عشر أمثالها) او جزاء د صدقې فی سبیل الله یې فوق ترهغه بیان کړېده. یعني قوله تعالی: (والذین یُنفقون أموالهم فی سبیل الله کمثل حبةٍ أنبتت سبع سنابل فی کل سنبلةٍ مائة حبة)الآیة. او اجر د صابرانو یې بې حسابه بیان کړی دی. قال الله تعالی: (إنما یُوفَّی الصابرون اجرهم بغیرحساب)

فائدة: خدای پاك ځان موصوفه په صبر ګڼړلی دی کما ورد فی الحدیث النبوی ﷺ لیس شیئ اصبر علی اذی سمعه من الله تعالی إنهم یدعونه له ولداً و أنه تعالی یُعافیهم ویرزقهم.

فائدة: بعض اهل الله وایي چي که ته غواړې چي زه مقتداء دخلګو سم او ته خشوع نه پېژنې. خشوع دا نه ده چي ته به زیږه ډوډۍ خوري یعني یا جوارینه یا اوربشینه ، بلکه خشوع داده چي ته به دنیاداره او مسکین په حق کي برابر بولې. اوبل خشوع به کوي په فرق عمل کي چي پر تا

خدایﷻ فرض کړی وي. فمن أظهر الخشوع عندالناس فوق مافی قلبه فإنما ظهر نفاقاً علی نفاقٍ.

فائدة: سهل بن عبدالله تستری وایي: لاتکون خاشعاً حقاً حتی تخشع کل شعرةٍ علی بحسدك وهذا هوالخشوع المحمود. ولي چي خوف الهي په زړه کي قرار ونیسي، نو تبعاً خشوع د ټولو اعضاوو سره لازمه ده لأن القلب هو الرئیس الأعظم لبقیة اعضاء الجسد، نود صاحب ددغي خشوع القلب په وسه نه ده پوره چي دفع خشوع الأعضاء الظاهر وکړي، نو ځکه ده همیشه سر کښته ځړولی وي او متادب او متذلل ناست وي. وأما الخشوع المذموم فتکلفه فی الخشوع عندالناس او یا تکلف د ژړا په صوت کي او سر یې کښته نیولی وي. یعني عند رؤیة الناس کمایفعله الجهال من العلماء والمتصوفة المراؤون ددې دپاره چي خلك وده ته په سترګو د بزرګی او دخدایﷻ د بیري وګوري وذالك خدعٌ من الشیطان و تسویل من نفس الإنسان اعاذناالله من المکر بحضرت الملیك المقتدر العلیم بالظاهر والباطن.

وَاتَّقُوا يَوْمًا

أى عذاب يوم وهو يوم القيامة

لَّا تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ

اى نفس مومنة عن نفسٍ كافرةٍ لأنَّ الشفاعة لأهل الكبائر ثابتة بالآيات والأحاديث والاجماع

شَيْئًا

اى من الحقوق اللازمة فى زمة النفس الكافرة فهومنصوبٌ على أنه مفعول به لاتجزى صفةٌ يوماً والجملة اذا وقعت صفةٌ لابد من العائد فيها الى الموصوف كما هوالمقرر فى النحو.

وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ

قرء إبن كثير ويعقوب وابوعمرو بالتاء والباقون بالياء وكلاهما جائز لأن الفاعل وهو لفظ الشفاعة مؤنث غيرحقيقى يجوز فيه التذكير والتأنيث للفعل المسنداليه يعنى لايقبل من النفس الكافرة شفاعة شافعٍ ان فُرض شفاعة الشافع له، او يا د نفس مومنه ښخه كه چيرې شفاعت د كافر وكړي.

وَّلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ

يعنی فدية

وَّلَاهُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿٤٨﴾

أی لايمنعون من عذاب الله تعالی

پوښتنه : ضمير دجمع په (ولاهم يُنصرون) كې وچاته راجع دی؟

جواب : و كافرة ثانية ته راجع دی، ولې هغه كه څه هم لفظاً مفرد دی. لكن چونكه نكيره دی او په سياقِ كې دنفی راغلی دی، نوعموم او كثرت فائده كوي كماتقرر فی العلوم العربية.

پوه سه! چې لارې دخلاصوالي ديو مجرم دعذاب څخه د دنيا يا شفاعت د يو شافع به وي، دهغه نفی دكفارو څخه په ورځ دقيامت په دې سره وكړی: (ولايقبل منها شفاعة) او بله لار د خلاصون دمجرم دنياوي داوه چې فديه او عِوض مالي دخپل جرم وركړي، دهغه نفی خدایﷻ په دې سره وكړه: (ولايؤخذ منها عدلٌ). او بل طريقه د خلاص والي دمجرم دنياوي دا وه چې قوم دمجرم يې په زور سره خلاص كړي، دهغه نفی خدایﷻ په (ولاهم يُنصرون) سره وكړه. فلايبقی فی ايدی الكفار غير اليأس من طرق النجات كلها.

پوه سه! چې په دې آيت كې رد دی پر يهودانو چې دوی به ويل چې زموږ آباء انبياء دي كه څه هم موږ كفر وكړو زموږ شفاعت به كوي او موږ به

دعذاب الهي څخه خلاصوي. کیف یقولون ذالك وقدقال الله تعالی: (لن تنفعکم ارحامکم ولا اولادکم) وقال ایضاً (یوم یفرالمرء من أخیه)الآیة وفی المثنوی:

چون یضرّ المرء آید من اخیه ✣ یهرب المولود یوماً من ابیه

زان شود هر دوست آن ساعت عدو ✣ که بت تو بود وازره مانع او

فائدة: معتزله په دغه آیت سره دلیل وایي پر دې چي شفاعت د اهل کبائرو ګنهو په ورځ د قیامت نسته.

والجواب منا أن هذه الآیة مخصوصة بالکفار په دلیل دهغو احادیثو نبویه وو چي بخاری او مسلم او نورو ثقات یې روایت کړی دی، بلکه احادیث د شفاعت دکبائرو ګنهو والامتواترة المعنی دي.

وَإِذْ نَجَّيْنٰكُم مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ الْعَذَابِ

او په یاد کئ اې حاضرینو دعصرنبويﷺ چي موږ نجات درکړی تاسي ته، یعني ستاسي و آل و آباوو ته په زمانه کي د موسی علیه السلام د آل فرعون څخه یعني د فرعون او دده اتباعو قبطیانو څخه چي دوی تاسي ته قصد کړی وو د بدعذاب، ولي چي دا عذاب چي بیان به یې راسي ډیر بد وو نسبت ونورو عذابو ته کمالایخفی نو باید تاسي ذکر د نعمت د آباو اداء کړی بالایمان بحمدﷺ.

فائدة: دا جمله د(نجیناکم) آه تفصیل دی دهغه اجمال چي په دې قول کي دخدای جل جلاله تیر سو: (أذکروا نعمتی التی انعمت علیکم) آه یعني هغه نِعم همدغه دي چي په دې آیتو کي به راسي.

فائدة: اصل د آل (اهلٌ) وو (هاء) يې په همزه بدل کړه په دليل ددې چي تصغير د آل (اهيل) راغلى دى او تصغير شيئ واصل ته دده ردوي كما هو القانون الصرفى، لكن لفظ د آل داسي چاته مضافيږي چي د رتبې والا سړي وي كه د آخرت وي لكه انبياء عليهم السلام او دنياوي عزتمند سړى وي لكه آل فرعون.

وعن الكسائى سمعتُ اعرابياً فصيحاً يقول آل و اويلُ و اهل واهيل، نو كه روايت صحيح وي نو لفظ د آل اجوف واوي دى يعني اصل يې اول وو، نو يې واو متحرك مفتوح ماقبلها په الف بدل كړى، نو اهيل تصغير د آل نه دى. بلكه تصغير دآل أُوَيْل دى ل والاول هو الاشهر المتداول.

فائـــدة: لفظ د فرعون د يو معين سړي نوم نه دى، بلكه لقب دى د بادشاه دعمالقه وو چي هغه اولاد د عمليق بن لاوذ بن ارم بن سام بن نوحعليه السلام لكه لفظ د قيصر چي لقب دى د بادشاه، نو د روميانو او كسرى لقب دى دشاهانو د فارس. او يا اميرالمومنين چي لقب دى د خليفه د مسلمانانو.

فائدة: فرعون دموسى عليه السلام دزمانې نوم يې مصعب بن ريان وو. او بعض اهل تاريخ وايي چي دمصعب ځوى وو چي وليد يې نوم وو چي د بقاياوو څخه د عاديانو وو. او فرعون د يوسف عليه السلام نوم يې ريان وو چي پلار د فرعون موسىعليه السلام وو او يا يې دپلار پلار وو. او ددغو دوو فرعونانو تر مابين تر څلور سوه كاله بالا زمانه تيره سوېده. فغلط من قال إنَّ فرعون موسى هو فرعون يوسفعليه السلام.

فائــدة: چونکه فرعونان ډیر سرکښه او ظالمان خلګ وه، نو عربو په اشتقاق جعلي دلفظ د فرعون دا باب جوړ کړی: (تفرعن الرجل) یعني فلاني سړي فعل د فرعونیانو وکړی، یعني ظلم او سرکښي.

فائدة: فرعون بني اسرائیل څو ډلي ګرځولې وه. یوه ډله د نباء په کار یې اخته کړېوه یعني خښتي یي مُښلي او دیوالونه به یې وهله او فرعونیانو ته یې سرایونه او غټې غټې قلعه وي ورجوړولې، او بله ډله یې د کښت او باغو په کار اخته کړېوه. او درنې درنې ډبري به یې دغرو څخه په راوړي. او پر بعض یې جزیه مقرره کړېوه. او ښځو د بني اسرائیلو د فرعونیانو د کورو کارونه ورکوله. او همدغه سوء العذاب د فرعون وو چي بني اسرائیل ته یې ور کاوه چي د تاریخ په پاڼو کي دونه عذاب و یو قوم ته نه دی ورکړه سوی.

درویش وایي چي د فرعون موسی علیه السلام تاریخي معلومات خو هغه وو چي تیر سوه یعني د عملیق بن لاوز آه دقوم څخه وو چي عمالقه یې بلله او ددوی لویه برخه په مصر او په شاوخوا کي آبادوه. اما روح البیان وایي په نقل سره چي فرعون موسی اصلاً اصفهانی وو یعني د ایران د اصفهان باشنده وو. او بعض شمالي ملایان د افغانستان وایي چي فرعون موسی دتاش برغان یعني دشمالي افغانستان باشنده وو او قصه د فرعون موسی علیه السلام ددواړو قولو سره یو شی ده چي عنقریب به یې درویش بیان کړي انشاءالله. اما اولاً درویش وایي چي ددغو درو قولو په مابین کي منافات نسته او هر یو محتمل دی، ولي چي عمالقه یو لوی قوم وو نو یحتمل چي فرعون موسی علیه السلام اصلاً باشنده د مصر وو او دا احتمال هم سته چي فرعون موسی علیه السلام دي سره د یوڅو کورو په اصفهان کي ګزاره

کوله. او یاسره د بعضي قومو دي په شمالي افغانستان کي ګزاره کوله.
په هرحال دهغه متشابه قولو آخر داقصه ده چي: فرعون موسی سواء کان اصفهانیاً او من شمال افغانستان کان حِرفته وکسبه التجارة فی بیع وشراء الثمار یعني میوې لکه انګور، انځر، خټکی وغیره به یې په ډك پیمانه رانیول او خرڅول حتی آل امرُه الی خسر التجارة ورکبه الدیون الثقیلة یعنی تجارت یې تاواني سو او درانه پورونه پر باندي سوه. او په وطن کي یې ګزاره د پورورو دلاسه مشکله سوه. نویې قصد ددي وکړی چي دباندي ملك ته به ولاړ سي او هلته به خواری او کسب وکړي، که دي روپۍ پیدا کړي پورورو ته به یې راوړي. نو یوڅه مبلغ یې دځان سره واخیستی اول شام ته ورغلی او هلته یې دخپل کاروبار زمینه مساعده نه وبلل، بیا دهغه ځای څخه مصر ته ولاړی چي هلته یې قومیان هم ډیر وه، هلته چي ورغلی موسم د خټکیو رسیدلی وو، نو فرعون موسیﷺ اول تربازار دباندي خټکي قیمت کړه. ۹ دانې په یوه روپې وه او بیا ورغی دبازار په مابین کي یې قیمت کړه. هلته یوه دانه په یوه روپې وه. فکر یې وکړی چي دا ۱۰ ډیره ګټه ده. نو دبازار دباندي یې په یوه روپې ۹ دانې خټکیان رانیول او په پټو کي یې په شا کړه، یوڅو ګامه چي یې واخیسته حکومتي عسکر ولاړ وه. فرعون ته یې وویل چي څشي دي په شا دي؟ فرعون ورته وویل: خټکي دي. عسکر ورته چي حکومتي محصول دي ورکړی دی؟ فرعون ورته وویل یا. عسکرو ورته وویل: یوه دانه کښیږده. فرعون یوه دانه کښیښوله. یوڅو ګامه چي یې واخیستل بل عسکر ولاړ دی هغه هم ورته وویل چي څه شی دي په شا دی؟ فرعون ورته وویل خټکي. عسکر ورته وویل محصول دي تحویل کړی دی؟ فرعون ورته وویل اوس نژدي مي هغه بل عسکر ته ورکړی. عسکر ورته وویل چي

هغـه د محصــول دتولیـدو عسـکر نـه وو زه دمحصـول د تولیـدو دپـاره حکومـت درولـی یـم. فرعـون یـوه دانـه خټکـی ودې عسـکر تـه ورکـړی. وهکذا فرعون چې دبازار مابینځ ته ورتلی، یوه دانه ورپاتـه سوه هغه یې په یوه روپي خرڅ کړی.

فرعـون دځـان سره فکـر وکـړی چـي دابښـار ناپُرسـان دی او ددې ځـای حکومت د رعایتو دحاله ښخه بیخي غافله او ناخبره حکومت دی. نو د ښار دباندي ووتی یو لوی قبرستان یې ولیدی. هلته یې ختي شروع کړې او دځان دپاره یې یوه کوچنی خونه جوړه کړه او هر مړی چي به دښار قبرسـتان تـه راوړی پنځـه پنځـه روپـی بـه یـې محصـول حکـومتي ځنـي اخیستی. اودخدای ﷻ تقدیر وو چي په دغه کال په مصر کي وبار ګډه وه او ډیر مړي به کیدله او فرعون موسی علیه السلام خپل محصول پنځه پنځه روپی ځندي اخیستلي. آخر یې ډیري روپی سره جمع کړې او یو بل سړی یې دځان سره مزدور کړی او خپل ځان یې د قومندان په نامه مشهور کړی. او مزدور یې د عکسر په نامه یاداوه. نو مړی چي به راغلی نو مزدور عسکر به ورته ودرېدی چي قومندان وایي چي محصول تاویل کړه پنځه روپی. خلګو به بې چون و چرا محصول تاویلوه.

آخر کلونه پر دې تیر سوه او فرعون ډیر نقود سره جمع کړه. اخیر الامر د یو غټ آمر حکومتي مور مړه ده چي هدیرې تـه یـې راوړه. دفرعون عسکر ورته ودرېدی چي محصول تاویل کړه. هغه ورتـه وویـل چي تـه چا مقرر کړې؟ هغه عسکر ورتـه وویـل چي مور دحکومت دخوا مقرر یو او قومندان په کوټه کي ناست دی. خیر خو هغه آمر پنځه روپی ورکړې. د مور د دفن کولو ښخه چي فارغـه سو، نـو هغه آمر دښـار یعني د مصر و بادشاه ته راپور وړاندي کړی او د فرعـون قبرسـتان ټولـه ماجری یـې ورتـه

بیان کړه، نو بادشاه عسکر ور واستوله چي ورسئ د قبرستان قومندان راولئ.

فرعون موسی عليه السلام چي يې باچا ته يې وروستی باچا پوښتنه ځندي وکړه چي ته پر دي وظیفه دمړو دمحصول چا مقرر کړی يې؟ فرعون ورته وویل چي هیڅ چا نه یم مقرر کړی ما پخپله ځان مقرر کړی. باچا ورته وویل : په څه خاطر؟ فرعون دختکو قصه ورته وکړه فرعون ورته وویل چي ماچي فکر وکړی چي ستا حکومت ډیر غافل حکومت په خیال راغلی، نو ما دغه کار دمحصول د مړو دکلو راهیسي شروع کړی دی. خو دبده مرغه نن ستا دحکومت دغتې آمر د مور په مرګ کي زه رُسوا سوم. او هغه پیسې چي فرعون سره جمع کړي وې و باچا ته يې کښېښولې.

دباچا عقیده دا سوه چي دا سړی ډیر هوښیار دی. نو فرعون ته يې وویل چي ته زما سره د حکومت په کارو کي یاري وکړه. فرعون ورته وویل چي ماته یوه غټه عهده په لاس راکړه، زه به ډیر ستا حکومت پرمخ بوزم هغه وو چي باچا ده ته د وزارت یو مقام وروسپاره. فرعون د ډیري پوهني څخه کار واخیستی او پولیس او عسکر يې سره منظم کړه او د رعیتو په کارو يې ځان خبراوه، نو رعیت ډیر دده څخه راضي وو او ډیر کلونه يې دغه د وزارت چوکۍ په ښه ډول وچلول. او آوازه د عدل او انصاف يې په ټوله مصر کي نشر سول. اخیر الامر چي باچا مړ سو، خلګو د مصر ټوله پر ده اتفاق د باچاهۍ وکړی. فرعون په مصر کي څو موده د شاهي دوره چلول چي خلګ يې ولیدل چي وده ته ډیر جلب سول، نو يې دخدایي دعوه وکړه او خلګو د مصر هم ورسره ومنل.

درویش وايي چي پر هغه تقدیر چي فرعون موسی علیه السلام اصلي د مصر باشنده وو، نو دی د اصل څخه بادشاه مصر وو او بیا يې دعوه د خدايي وکړه. والله أعلم بحقيقة الحال

او که چیري اصفهانی الاصل وو او یا افغانستانی الاصل وو، نو په مذکوره حیله یو وار خان وبادشاهي ته ورساوه او وروسته يې دعوی د خدايي وکړه کما مرّ آنفاً

يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾

چي دوی یعني فرعون او اتباعو دده به ذبح کول ستاسي بني اسرائیلو پیداسوي ځامن او ژوندي يې پرېښولې ستاسي پیداسوي نجوني او په دغه فعل کي د فرعونیانون ستاسي سره سخت امتحان وو د صبر په سخت عذاب سره. قال الله تعالی: (ونبلوكم بالشر والخير فتنةً) یعني ګاهي امتحان دخدای جل جلاله په شر، یعني عذاب سره د آزمايني دصبر او ګاهي په نعمت او رخاء سره دپاره د امتحان د شکر دی، نو ښه بنده دخدای جل جلاله هغه څوک دی چي په نعمت کي شکر دخدای جل جلاله لساناً وقلباً وعملاً اداء کوي او صبر کوي په نیز د شدت او سختی یعني دخدای جل جلاله څخه شکایت نه کوي.

پوه سه! چي د ذالکم اشاره که انجاء ته دبنی اسرائیلو وي د فرعون څخه، نو مراد د بلاء څخه امتحان بالنعمت دی او که اشاره و یسومونکم ته وي نو مراد څني امتحان بالعذاب والشدت دی. نو پر اول تقدیر نو خدای جل جلاله ودوی ته موسیٰ علیه السلام نبي ور واستاوه چي په سبب دهغه فرعون

غرق سو او بني اسرائيل څني خلاص سوه. او پر دوهم تقدير خدایﷻ فرعونِ پر دوی مسلط کړی.

فائــــدة: جملـه د (يـذبحون ابنـاءکم) مظهـري رحمة الله عليه يـې بـدل بـولي د (يسومونکم) څخـه او روح البيـان يـې جملـه مستـانفه پـه استينـاف بيـاني بـولي، يعنـي جـواب دسـوال ناشي د ماقبله څخه والسؤال ماحقيقة سوء العذاب بهم . او بيضاوي يې عطف بيان د (يسومونکم) بولي.

او سبب ددې سوء العذاب د فرعون ټولو مفسرينو په يوه خوله داسي وايي چي فرعون خوب ليدلی وو چي يو اور د بيت المقدس څخه راووزي او پر مصر احاطه وکړي او ټوله قبطيان پکښي وسوزل سي او بني اسرائيل پکښي سالم پاته سي. نو دکاهنانو څخه دملك يې ددې خوب تعبير وغوښتی، هغو په اتفاق ورته وويل چي په بني اسرائيل کي به ژر دی چي يو کوچنی پيداسي چي سبب دده زوال د سلطنت به وګرځي.

نو فرعون دتقدير الهي دمخنيوي دپاره د تدبير لار غوره کړه مع أنهم قالوا التقدير يضحك بالتدبير . او امر يې وکړی چي من بعد ازين چي په بني اسرائيلو کي نر عيال پيدا کيږي هغه دي قتل کيږي او نجوني دي پرېښول کيږي او دایانی يې راوغوښتي چي تاسي به په کورو کي د بني اسرائيلو د حامله ښځو د وضع الحمل په وخت کي بايد حاضري ياست چي ښولي کار وکړي.

بعض مفسرين رح وايي چي فرعون په طلب کي د موسى عليه السلام دوولس زره نوزائيده کوچنيان ووژله . او وهب بن منبهه رح وايي چي نيوي زره ۹۰۰۰۰ کوچنيان يې ذبح کړه. په هر صورت راويان د قصې په اتفاق سره وايي چي خدایﷻ په سپين ږيرو او ځوانانو کي يو وبايي مرګ

ګډ کړي. نو رئیسان د قبطیانو فرعون ته ورغله چې کوچنیان د بني اسرائیلو ته وژني او په ځوانانو او کلان سالو کي ددوی وبایي مرض ګډ سو. نو دوی ورته وویل چې اخیر الامر به انجام ستا دکار دا سي چې ټوله کارونه او عملونه به د قبطیانو پر ذمه پاته سي. نو فرعون امر وکړی چي یو کال دي د بني اسرائیلو کوچنیان وژل کیږي او یو کال دي نه وژل کیږي. نو هارون علیه السلام په هغه کال پیدا سو چي کوچنیان د بني اسرائیلو نه وژل کیدل او موسی علیه السلام په هغه کال پیدا سو چي کوچنیان یې وژل کیدل. **وسیئاتی تفصیل القصة إنشاء الله تعالی.**

پوښتنه : نساء خو په عربي ژبه لویې ښځو ته وایي او فرعون چي نه وژلي هغه خو کوچنی نو زاده نجوني وې نو ده نساء اطلاق ځرنګه پر وسو؟

جواب : دا اطلاق په اعتبار د مایؤول الیه دی یعني اخیرالامر به دغه نجوني پاته سي نساء به وګرځي **کما فی قوله تعالی فی سورة یوسف (إِنّي أرانی اعصرُ خمراً) ای عنباً یؤول إلی الخمر.**

فائده: داود بن رشید رحمه الله چي د اصحابو یعني دشاګردانو ځخه د محمد بن الحسن رحمه الله وو وایي چي یوه شپه بیده سوم. دشپې یخ واخیستم، تلتك وغیره نه وو، نو مي خدای ﷻ ته وژړل وروسته بیده سوم په خوب کي یو ځوك راته وایي چي ماخلګ بیده کړه او ته مي دخدمت د عبادت دپاره ویښ پرېښولې، ته لا ژاړې؟ **فکان داؤد لاینام بعدذالك لیلاً الا قلیلاً. قال المولوی المعنوی رحمه الله فی مثنویه:**

در دو ریشم داد حق تامن زخواب ✣ بر جهم هر نیم شب لابد نشاب
تا نخیم جمله شب چون گاوومیش ✣ دردها بخشید حق از لطف خویش

فائدة: هرمصیبت او غم او ناجوړي وغیره چي پر مسلمان مسلط سي، دخدای جلت قدرته، دادي ګمان نه کوي چي زماڅخه خدایﷻ خپل لطف او مهرباني او رحم قطع کړی، ولي چي عقل او عادت او شریعت پر دې شاهد دی چي په عین حال کي دمصیبت دناجوړی ونحوها لطف الهي ورسره همراه دی. اماالعقل هرعاقل په دې پوهیږي چي که زه خدایﷻ مسکین کړی یم مثلاً سترګي، صحت دبدن او دنورو اعضاوو صحت خو دخدایﷻ لطف او مهرباني دماسره . وهکذا یو سړی که په سترګو ړوند وي، دی په دې پوهیږي چي په لاسو او یا په پښو ګوډ نه یم الی غیرذالك، نو خو دده څخه لطف او مهرباني دخدایﷻ نه ده قطع سوي. بلکه لطف الهي په کراتو مراتو تر هغه مصیبت چي زه په مبتلا یم بالا دی. واماالعادة هر مسلمان خصوصاً بلکه که بنی آدم په دې پوهیږي چي انسانان به دعادت الهي سره سم خامخا دیو تکلیف سره مخامخ وي او عادت دا فیصله کوي چي نسبت ومقدوره تکلیفاتو او مصائبو څخه زما تکلیف بیخي جُزوي دی، نو عادت هم قضاوت کوي چي لطف دخدایﷻ په عین وخت د تکلیف او مصیبت زماڅخه قطع نه دی. واماالشریعة فقدقال رسول اللهﷺ اذا اَحَبَ الله عبداً ابتلاه فان صبر اجتباه وان رضی اصطفاه وفی حدیث آخر وهو صحیحٌ ایضاً اشد الناس بلاءً الانبیاء ثم الاولیاء ثم الامثلْ فالامثل فعلی العاقل ان یصبر علی بلایاه التی من جانب الله عزوجل ولیعطف نظره علی المصائب والبلایا التی نجاه الله تبارك وتعالی منها.

درویش وایي د صبر علی البلایا معنا دا نه ده چي سړی به په دفع دبلا وبادار خپل ته د دفع د بلا واقع درخواست نه کوي او یا به دوا نه کوي. واماالکاملون فی ولایة الله عزوجل وخاصة اولیائه فمستثنی من

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنجَيْنَٰكُمْ وَأَغْرَقْنَآ ءَالَ فِرْعَوْنَ

وجوههم کالقمر لیلة البدر لایدخل اولهم حتی یدخل آخرهم یدخلون متماسکین قیل من هم یارسول الله؟ قال هم الذین لایکتوون ولایسترقون وعلی ربهم یتوکلون الی آخر الحدیث او کماقال رسول الله صلی الله علیه وسلم. قال عز وجل :

وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٠﴾

او په یاد کړئ هغه وخت اې حاضرانو یهودانو ! دعصرنبوی ﷺ چي موږ توته توته کړی بحرنیل (اوبعض وایي چي بحر قلزوم وو او بعض وایي چي بحر فارس وو) په سبب ستاسي د آباو د دخول. او یا (باء) په معنی د لام ده یعنی (فرقنا لکم البحر) نو موږ تاسي ته یعني ستاسي و آباو ته چي زمانه د موسی علیه السلام وه نجات ورکړی د غرق څخه او موږ غرق کړه آل فرعون. یعني ټوله قبطیان سره د فرعون . او تاسي یعني ستاسي آباو ورته کتل چي د بحر اوبه پس له بندیدو څخه په کثرت او خروش او جوش سره پر فرعونیانو او قبطیانو باندي را رواني سوي. او ټوله یې په لپیټ کي ونیوله.

او تفصیل القصه دادی چي څه وخت هلاکت د فرعون نژدې سو، نو موسیٰ علیه السلام خدای پاك امر کړی چي بني اسرائیل د شپې دکورو څخه وباسه او په کورو کي دي څراغان لګیدلي پرېږدي، ترڅو چي څوك شك وانخلي. او په دغه شپه خدای جل جلاله پر قبطیانو موت مسلط کړی، نو دوی تر سهاره په دفن د مړو اخته وه او موسی بنی اسرائیل شپږ لکه نفر یا څه بالاد مصره څخه وایستله. او تاریخ وایني چي دوی چي یعقوب علیه السلام سره مصر ته داخل سوه دو اویا ۷۲ اویا نفره نر او ښځي وې. راوي وایې چي بني اسرائیل چي د مصره ووتله د رودنیل لاړ ځني ورکه سوه، روان به وه، لکن د لارې درك نه ور معلومیدی، نو موسیٰ علیه السلام د سپین ږیرو څخه د بني اسرائیلو پوښتنه وکړه چي داڅه سرګرداني ومونږ ته پیښه سوه او سبب یې څه دی؟ نو هغو ورته وویله چي دیوسف علیه السلام وخت د وفات چي نژدې سو، نو دوروڼو څخه یې وعده واخیسته چي تاسي به د مصر څه نه وزئ چي ما درسره ونه باسئ، نو موسی علیه السلام ددوی څخه پوښتنه وکړه چي قبر یې چیري دی؟ هغو ورته وویل چي مونږ ته نه دی معلوم، نو موسیٰ علیه السلام نعره وکړه چي زه په خدای جل جلاله قسم ورکوم هغه چاته چي قبر د یوسف ورمعلوم وي مګر ماته دي یې نه راوښیي. او چاته چي نه وي ورمعلوم دهغو غوږونه دي زما دخبرو د اوریدو څخه کاڼه وي. نو دادده آواز بیله یوې سپین سرې ښځي څخه بل هیڅ چا نه واوریدی. نو دې ښځي ورته وویل که زه قبر دیوسف علیه السلام در وښیم ته زما هر خواست قبلوې. موسیٰ علیه السلام ورته وویل چي زه به دخدای جل جلاله سره صلاح وکړم، ولي قاضي الحاجات خو خدای جل جلاله دی زه نه یم ، نو پس له مشورې خدای جل جلاله ورته وویل چي غوښتنه د سپین سرې ورسره قبول کړه. نو ښځي ورته وویل چي زه خو د تګ څخه عاجزه یم، نو خدای جل جلاله دي ماته قوت البدن

راکړي چي زه ستاسي سره د مِصر څخه ووزم. او بل په ورځ د قیامت دي خدای پاك ما ستا سره یوځای کړي. موسی علیه السلام ورته وویل : نعم نو سپین سرې چي بدن یې قوي سو وموسی عليه السلام ته وویل چي پر دغه برابر په نس کي د رود نیل په تابوت کي ښخ دی. نوموسی عليه السلام خدای ﷻ ته خواست وکړی چي یوسف عليه السلام د صندوق دځایه دي اوبه د رودنیل قطع کړي، نو اوبو هغه ځای خالي کړی. او دیوسف عليه السلام تابوت یې راوکښی او دځان سره یې یووړی. او په شام کي یې ښخ کړی، نو موسی علیه السلام پر ساقه یعني پر آخر د بني اسرائیلو را روان وو او هارون عليه السلام یي پر مقدمه را روان وو.

نو فرعون چي دشپې په وتلو د بني اسرائیلو خبر سو وې ویل چي د اول چرګ پر اذان به تاسي پسي وزئ. راوي وایي چي په دغه شپه هیڅ چرګ اذان نه کاوه. حتی چي ورځ سوه او لمر راوختی، نو فرعون پر مقدمه ټاندي هامان وزیراعظم په اوه لکه نفرو کي روان کړی. او فرعون چي نور خلک سره جمع کړه یو کروړ یعني سل لکه نفوس ته نفوس ورسیدله.

څه وخت چي بني اسرائیل و رودنیل ته ورسیدله. دپسرلي وخت وو، اوبه د بحرنیل ډیري په زیادت کي وې، او دبلي خوا فرعون سره دیو لوی لښکر ښکاره سو فتحیر بنواسرائیل وقدحکی الله ﷻ فی کتابه المجید (فلما تراء الجمعان قال اصحاب موسی انا لمدرکون) قال ای موسی (کلا ان معی ربي سیهدین) نو خدای پاك وموسی عليه السلام ته وحی وکړې (ان اضرب بعصاك البحر فانفلق فکان کل فرق کالطود العظیم) او کالجبل العظیم. او خدای ﷻ په رودنیل کي دوولس ۱۲ وچي کوځي پیدا کړې.

دیوې کوڅې او بلې کوڅې په مابین دوني اوبه وي لکه غرونه.

پوښتنه : د دوولس کوڅو حکمت څه وو؟

جواب : دبني اسرائیلو ۱۲ قومونه وه او دونه سره ضد وه چې یو د بل په کوڅه کې نه سره تله. که دا نه وای، نو خو یوه لویه برداره کوڅه یې کافي وه. او چونکه د دوو کوڅو تر مابین لکه غرونه اوبه ولاړې وې، نو دوی موسیﷺ ته وویل چې که زموږ عزیزان غرق سوه، موږ خو نه په خبرېږو، نو بیا خدایﷻ دټولو کوڅو په مابین کې روښندانونه پیدا کړه چې ټولو سره لیدل.

نو بني اسرائیل خو سالم تیر سول. وار د فرعون د لښکر راغلی چې فرعون یې په مخ کې پر آس سپور روان وو. فرعون چې دریاب ولیدی چې کوڅې کوڅې دی ملعون پوه سو چې د هلاك دپاره دا یو لوی دام دی. او هغه د کاهنانو خبره یې ور پیاد سوه، لکن ظاهراً خلګو او لښکر ته یې وویل چې وګورئ دریاب زما د هیبت څخه کوڅې کوڅې سو چې موږ خپل تښتیدلي مریان راوګرځوو. او لښکر ته یې حکم ورکړی چې ورسئ لاس تړلي یې راوګرځوئ. او فرعون د خپل آس ملوني ټینګې کړې، چونکه فرعون پر نر آس سپور وو، جبرئیل پرښځه آس سپور راغلی او دفرعون د آس دمخه په کوڅه ننوتی. دفرعون آس پسې زوروونه کړه او فرعون یې بلا اختیاره کوڅې ته داخل کړی. او میکائیلﷺ پر بل آس سپور وو او دشاخوا پرخلګو به یې نعرې وهلې ألحقوا باصحابکم، نو ټوله د فرعون کوڅو کې داخل سو او د دریاب دیوې غاړې تر بلې غاړې پورې څلور فرسخه مسافه وه.

راوي وايي چې څه وخت چې د جبرئيل ﷺ آس هغه بلي غاړې ته ورسيدی او د فرعون د آس دوې پښې تر کوڅې ووتلې، موسی ﷺ و درياب ته د جريان امر ورکړی. د درياب د غرونو په شان اوبه يو دم راماتي سوې او ټوله غرق سوله. ولله الحمد على ذالك.

فائدة: راوي وايي چې فرعون چې ډوب سو او سر يې راپورته کړی داسي يې وويله: (لاإله إلا الذی آمنت به بنو إسرائيل) جبرئيل ﷺ يې په خوله کي ختې ورتخته کړي.

پوښتنه : دتوبې دروازه خو خلاصه وه، نو ولي جبرئيل ﷺ يې په خوله کي ختې ورتخته کړې؟

جواب : ايمان عند معاينة العذاب الالهي غير مقبولةٍ. اوبل داچې دا ايمان منافقانه وو. دليل يې دادی چې ده ولي داسي نه ويل چې (لااله الاالله) ولي يې بني اسرائيل ته نسبت وکړی.

فائدة: بني اسرائيل دونه د فرعون څخه بيريدله، حتی چې موسی ﷺ ته يې وويل: که دا فرعون ژوندی د اوبو څخه راووتی، نو موږ به څه کوو؟ بيا خدای ﷻ د فرعون لاش د درياب په څپه وچې مځکي ته وغورځاوه چې ټولو بني اسرائيلو بې روحه دده ملعون لاش وليدی. نو مطمئن سوه.

فائـــدة: دآنحضرت ﷺ دخبري او دموسی ﷺ دخبري ډير فرق سته. موسی ﷺ قوم ته وويل (كلا إن معی ربي سيهدين) كما مرَّ آنفاً. او عليه السلام و ابوبکر ﷺ ته وويل (لاتخف إن الله معنا) يعني موسی ﷺ (معی) دمخه کړی او عليه السلام دخدای ﷻ نوم دمخه کړی.

پوه سه! چي دا وينا دعليه السلام و ابوبكرؓ ته هغه وخت وه چي دوى د هجرت په اوله ورځ په غار كي د جبل ثور پټ وه او مكې والاوو د پل په ښوونه تر دغي غاري پوري راغله او پل زن ومكې والاوو ته وويل چي پلونه خو تر دغه ځايو پوري راغلي دي. نور نه پوهيږم چي آسمان ته دا دوه نفره ختلي دي او كه په مځكه ننوتلي دي. نو په همدغه وخت كي ابوبكرؓ و عليه السلام ته كرار وويل چي كه كافرانو خپلو پښو ته وكتل موږ به ويني، نو عليه السلام ورته وويل : (لاتحزن إن الله معنا) ته غم مه كوه خداىﷻ زموږ سره ملګرى دى.

وَإِذْ وَٰعَدْنَا مُوسَىٰٓ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿٥١﴾

او په يادكړئ اې بني اسرائيلو هغه وخت چي موږ وعده وكړه دموسى سره يعني دكتاب د وركړي.

پوه سه! چي ابن كثيرؒ او نافعؒ او عاصمؒ او ابن عامرؒ او حمزهؒ او كسائيؒ يې په باب د مفاعله وايي. ولي خداىﷻ وعده دوحى ورسره وكړه او موسىٰ عليه السلام وعده د ورتګ د طور ورسره وكړه.

اوبعض مفسرين رح وايي چي باب د مفاعلي په معنا د مجرد دى لأنه يجوز ذالك كما فى الشافية. او بعض مفسرين رح وايي چي وعده خو د خداىﷻ دخوا ځخه وه او دموسى دخوا قبول د وغدې وو او قبول د

وعدې مشابه د وعدې سره دی. او باقي قراء یې په صیغه د مجرد وایي. یعني وَعَدناَ.

پوه سه! چي موسی مفعول اول دی د (واعدنا) او (اربعین لیلةً) یې مفعول ثاني دی. او پر تقدیر د وعدنا المجرد موسی یې مفعول دی او (اربعین لیلةً) یې حال دی.

فائدة: (مو) په عبراني ژبه اوبو ته وایي او (شی) درختي ته وایي. نو شین یې په عربي کي په سین بدل کړی، نو موسی ځندي جوړ سو. وجهددې نامه داده چي موسی په هغه کال وزېږېدی چي فرعون د بني اسرائیلو نر کوچنیان وژله کمامر. نو دموسی مور چي د فرعون څخه بیریدله چي راسي مړ یې کړي. نو یې خپل ځوی په صندوق کي واچاوه او رودنیل ته یې ور وغورځاوه. نو په قدرت الهي څپو د دریاب صندوق په هغه واله کي راوستی چي د فرعون د ګل باغ په درختو کي تیره سوېوه. او صندوق د درختو په مابین کي بند پاته سو. نو د ورځي چي د آسیه زوجة فرعون پرستارانوښځو په هغه واله کي غُسل کاوه، دا صندوق یې ولیدی، نو یې را واخیستئ او د آسیې مخ ته یې کښیښوی ، هغې چي قلف د صندوق مات کړی، یو زیبا کوچنی پکښي پروت او ګوته یې په خوله کي وه. آسیې چي ګوته راکش کړه، تر ګوته یې سپیني شیدې راتلي او کوچني رودلې. نو نوم یې موسی پر کښیښوی.

دا قضیه چي فرعون ته پیش سوه، فرعون آسیې ته وویل چي شاید دغه هلك به زما هغه دښمن وي چي ماته کاهنانو معرفي کړی وو. نو باید چي مړي یې کړم. آسیه ورته ټینګه سوه چي نه به یې وژني او دا یې ورته وویل: (عسی ان ینفعنا او نتخذه ولداً) کماسیجیئ فی موضع آخر من

القرآن الكريم. آسيې ځوی نه درلودی، نو ځکه فرعون دا هلك ددې ور پرېښودی.

دا عظيم قدرت دخدای ﷻ دی چي يوه دښمن ته دبل دښمن په کور کي تربيه ورکول کيږي. او دښمن د دښمن ځوی بلل کيږي لماروی ان موسی لما كبر سماه الناس موسى بن فرعون. باقي حصه به يې په خپل مناسب ځای کي راسي انشاء الله تعالى.

نسب نامه دموسى عليه السلام داسي ده. موسى بن عمران، بن يصهر بن فاهته بن لاوی بن يعقوب اسرائيل الله ابن اسحاق بن ابراهيم عليه السلام.

پوه سه! چي بيضاوي رحمه الله وايي چي څه وخت چي بني اسرائيل پس له هلاك د فرعونيانو بيرته مصرته راغله، نو خدای ﷻ د موسى سره وعده وکړه چي زه به تاته کتاب تورات درکړم او وخت يې ورته وټاکی د مياني مياشت او لس ورځي د لوی اختر دمياشتي . او روح البيان وايي چي اول خدای ﷻ موسی امر کړی په ديرشو ورځو روژه دمياني دمياشتي، نو چي ديرش ورځي موسى عليه السلام دمياني روژې ونيولې، نو موسى دپاره د خبرو د رب جل شانه او د تورات په احترام مسواك وواهه. او پاكي جامې يې واغوستلې. خدای ﷻ ورته وويل چي ته ولي مسواك وواهه؟ لخلوف فم الصائم اطيبُ عندالله من ريح المسك، نو يې ورته وويل چي لس روژې د ذوالحجة هم ونيسه. او همدا قول صحيح دی، ولي په بل ځای د قرآن کي صراحتاً راغلي : (و واعدنا موسى ثلثين ليلةً وأتممناها بعشرٍ فتم ميقات ربه اربعين ليلةً) ولعل البيضاوى اخذ بالحاصل. وقال المظهرى مثل ماقال البيضاوى رحمه الله لأنه فى جميع تفسيره يتبع البيضاوى رحمه الله.

فائدة: قرآن مبارك هم په دې آيت كي ټوله شپې سره جمع كړيدي نو (أربعين ليلةً) يې وويل، نو ځكه روح البيان والا وايي : اى تمام اربعين على حذف المضاف او وروسته يې داسي ويلي دي چي اولاً خداى ﷻ امر كړى موسى ﷺ په ديرشو روژو د ذوالقعدة ، وروسته يې لس روژې د ذوالحجة پر بالاكړې والسبب فيه ماقلنا آنفاً.

پوښتنه : روژې خو د ورځي نيول كيږي نو تعبير په أربعين ليلةً سره ولي وسو؟

جواب : بيضاوى او هم روح البيان او هم روح المعانى او هم تفسير كبير وغيره داسي وركړى دى چي د عربو حساب پر قمري مياشتو مبني دى، نو د قمري مياشتي اول خو شپه وي او ورځ يې تبع ده او همداسبب دى چي تاريخ د هجرت نبوى ﷺ هم پر قمري كَلو مبني دى چي په وخت كي ددې تفسير د شروع هغه سنه ۱۴۲۴ه ق اللهم وفقنى لاتمام هذا التفسير بالخير والعافية والصحة والسلامة والفرح والسرور واجعله حجة لى يارب العالمين.

مصرع : من نيز حاضر ميشوم تفسير قرآن در بغل

قوله تعالى: (ثم اتخذتم العجل) مفعول ثاني يې محذوف دى أى آلهاً ومعبوداً تسجدون له. (من بعده) اى بعد ذهاب موسى ﷺ الى الطور.

درويش وايي چي ټوله قصه د عجل به په خپل ځاى كي راسي انشاء الله تعالى. (و أنتم ظالمون) بوضع العبادة التى هى حق الله خالصةً فى مخلوقه كماهو معنى الظلم اى وضع الشيئ فى غير موضعه.

قال الله تعالی: **ثُمَّ عَفَوْنَا عَنكُم**

يعني در ومي بخښله دا ګناه د عبادة العجل وه تاسي ته يعني تاسي توبه وكښل

مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ

يعني وروسته تر هغه لوی ګناه چي شرک وو او هلاک مي نه کړاست تر وخت د موسی د راتګ.

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

يعني ددې لوی نعمت دعفو د اکبرالکبائر ګناه. سعدي:

خردمند طبعان منت شناس ✣ بدو زند نعمت بمیخ سپاس

پوه سه! چي شکر د نعمت به خوله هم کوي. يعني الحمدلله مُعطی النِعم او په جوارحو يعني اعضاوو به يې هم کوي. لکه لمونځ ، حج وغیره او په مال به يې هم کوي لکه زکات وغیره او په زړه به يې هم کوي. يعني عبادت په اخلاص او په حضور قلب کماقال سیدالمرسلین صلی الله علیه وسلم فی حدیث طویل رواه البخاری وغیره: الإحسان أن تعبدالله کأنك تراه الی آخرالحدیث. او داسي به نه کوي لکه يو شاعر چي وايي :

بر زبانت یاصمد پیدا و درِدل یا صنم

ای باطن کافر ظاهر مسلمانی چه سُود

مصرع :

توبه فرمایان چرا خود توبه کمتر میکنند ؟

وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

او په یاد کړئ هغه وخت چي موږ ورکړی موسی ته کتاب یعني التورات او فرقان چي هغه تورات دی چي فارق بین الحق والباطل دی، نو د کتاب موسی دوه نومان دي. او بعض مفسرین رح وایي چي مراد د فرقان څخه هغه معجزات دموسی دي چي فارق بین المُحق والمُبطل دي. او بعض مفسران رح وایي چي مراد د فرقان څخه شریعت دی دموسیؑ چي فارق وو بین الحلال والحرام. او هغه خبره چي کسایيؒ کړېده چي فرقان صفت دی د تورات او واو زائد دی د خوند خبره ده لعدم الحاجة الی زیادة الواو. شاید تاسي به لار پیدا کړی په ښوونه د تورات.

پوه سه! چي قصه د اتخاذ العجل آلهاً علی ماذکره المفسرون داده چي څه وخت چي میقات د اتیان دموسیؑ کوه طور ته ورسیدی، نو جبرئیلؑ ورته راغلی او پر آس سپور وو چي هغه آس ته فرس الحیواة ویل کیدی ترڅو چي موسیؑ ورسره بوزي طور ته. نو د جبرئیلؑ آس چي پر هره مځکه پښه کښېښوله لاندي تر هغه به واښه راشنه سوه. د موسی علیه السلام یو سړی پر دین دده منافقانه ملګری وو. چي نوم یې میخا وو او په سامري سره مشهور وو. او کسب یې زرګري وه، نو سامري چي د آس د جبرئیلؑ د پښو څخه د وښو ږاشنه کیدل ولیدل، د ځان سره یي وویل إن لهذا شأناً نو د آس تر پښو لاندي یې یوڅه خاوره دځان سره واخیستل. او سامري چي د بني اسرائیلو څخه واوریدله چي دوی تر دریاب تیر سوله او پر یو داسي کلي ورغله چي هغو بتانو ته سجدې

کولې، نو بني اسرائيلو وموسیؑ ته وويل: (إجعل لنا آلهةً كمالهم آلهةً) نو د سامري په خيال کي دا ورګرځيدله چي د بت پرستی په سبب به زه قوم د موسیؑ د دين د موسیؑ څخه بيزاره کوم.

نوهغه وخت چي بني اسرائيل د مصرڅخه وتله په امر د موسیؑ چي هغو ښځو د بني اسرائيلو چي د فرعونيانو د کورو خدمت به يې کاوه د فرعونيانو د ښځو څخه زر او زيور په عاريت د يوې شپې دپاره په بهانه د واده په بني اسرائيلو کي غوښتي وه او هغو هم خپل زر او زيور ودوی ته ورکړي وو. نو فرعون او اتباع دده چي په رود نيل کي غرق او هلاك سوه ، هغه زر او زيور د بني اسرائيل دښځو سره ورسره وو. نو څه وخت چي موسیؑ مناجات ته دخدایﷻ ولاړی، سامري به بني اسرائيلو ته شپه او ورځ دواړه پر دوو شپو ور حسابول او په شل ورځي يې څلويښت ورځي ور پوره کړې. نو بني اسرائيلو ته يې وويله چي د موسی خو څلويښت ورځي پوره سوې او رانه غلی چي دا څه سبب دی، نو سامري ورته وويل: زما په خيال دموسی مانع د راتګ دغه زر او زيورات دي چي زموږ سره دي. راسئ چي دا په يوه کنده کي واچوو، نو ګوندي موسی به راسي. فلما جمعوا الحلی والقوها فی حفرة، نو سامري خپل زرګري پر شروع کړه او په درې شواروز کي يې ګيلګئ دغوا د سروزرو او سپين زرو او د غميانو څخه جوړ کړی. او هغه خاوره دجبرئيل د آس د پښو يې په خوله کي ورواچوله. نو هغه ګيلګئ چي د سروزرو څخه جوړ وو او په جواهراتو او غميانو ښائيسته وو څغاستی او د ګيلګي ناري يې وهلې، نو سامري وبني اسرائيلو ته وويل (هذا إلهكم و اله موسى فنسى) دغه دی ستاسي او دموسی خدای، نو دوی يودبله سره چپ سوي دي.

نو عبادت ددغه ښائيسته ګيلګي چي دوی يې تر اوسه مثل نه وو ليدلی تولو بني اسرائيلو چي په لکو وه شروع کړی، صرف د هارونعليه السلام چي موسیعليه السلام په وخت کي د تلو د کوه طور خليفه او جای نشين تاکلی وو دوولس زره ۱۲۰۰۰ کسه پر توحيد پاته سوه. وهذا حاصل ما فی تفسير المظهری.

وماقال صاحب روح البيان : د ګيلګي په باره کي وکان لحمٌ ودمٌ وشعرٌ فليس على ذروة التحقيق لأنهم لايعتبرون بعجلٍ له دم ولحم وشعرٌ لأنهم رؤا كثيراً من هذا القسم من العجاجيل فلم لم يعبدوها بل انما عرّهم السامری بان هذا العجل كان من الذهب قوائمه ورأسه مكل باليواقيت وله خوار العجل ولم يروا جسماً احسن منه، فلما قال لهم السامری هذا الهكم واله موسى آه قبلوه وعبدوه كلهم الا قليلاً منهم كما مرّ.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَٰقَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُم بِٱتِّخَاذِكُمُ ٱلْعِجْلَ فَتُوبُوٓا۟ إِلَىٰ بَارِئِكُمْ

او پیاد کړئ هغه وخت چي موسی علیه السلام وویل و قوم ته خپل یعني هغه کسانو ته چي عبادت د عجل یې کړی وو. اې قومه په تحقیق سره تاسي ظلم کړی پر خپلو ځانو، ولي چي ضرر د عبادة تاسي ته راجع دی یعني عذاب لهي، نو توبه وکاږئ یعني رجوع ددغه شرکه څخه وکړئ وهغه خدای جل جلاله ته چي ستاسي پیداکوونکی دی.

پوه سه! چي معنی د باری داده چي تاسي یې یو دبله څخه په صورتو او شکلو سره جلا کړي یاست:

فَٱقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ

او تاسي قتل کړئ خپل ځانونه.

پوه سه! چي د آیت معنا دا نه ده چي تاسي خودکُشي وکړئ بلکه معنا یې داده چي هغه کسان چي عبادت العجل یې نه دی کړی هغه عبدة دي قتل کړي.

پوه سه! چي (فاء) دپاره د بیان دتوبې ده یعني ستاسي توبه همدغه قتل النفس ده. اوبعض مفسرین رح وایي چي توبه ددوی خو هغه رجوع قلبي او پښیماني وه او قتل نفس په متمم د توبې وو، لکه ردالمظالم چي زموږ د توبې متمم دی.

ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ

او دا قتل نفس خير دی تاسي لره په نيز د خدای ﷻ ستاسي، ولي دشرک څخه به خلاص سئ او هميشه خوشحالي به مو په ورځ کـي د قيامـت در په برخه سي.

راوي وايي چي څه وخت چي موسی ﷺ دوی امر کړه په قتل نفس، نو دوی وويله چي نصبرلحکم الله نو بيا دوی ته وويـل سول چي زنګنونه او ملاوي په تهوکر يا رسی، سره جوت کړئ يعني غوټه ورکړئ او که چا د غوټه خلاصه کړه او يا يې وتوري ته لاس سپر کړی او يا يې د تورو خوا ته وکتـل دهغـه توبـه مـردوده ده. دوی هـم هغـه وکـړه، لکـن چونکـه پـه بني اسرائيلو کي به پلار په يوه ډله کي وو يعني مـثلاً پـه عبدة العجل کي او ځوی به په مخالفه ډله کي وهکذا يو ورور او بل ورور په جلا جلا ډلو کي وه. نـو دوی موسـی ﷺ تـه زاری وکـړې چـي مـوږ بـه څرنګـه ددې امرالهـي تعميل وکړو او سره ددې چي موږ او قريبان به سره وينو، نو خدای ﷻ توره ويځ پيدا کړه چي هيڅ چا بل څوک نه ليدی او قتـل د عبدة العجل جاري سو. د سهارڅخه تر مابنام پوري. نو چي قتـل ډير سو نـو موسـی ﷺ او هـارون ﷺ خـدای ﷻ تـه عجز او نيـاز شروع کـړی او خـدای ﷻ تـه يې ډير وژړله او وې ويلهٔ : يارب هلكتْ بنو اسرائيل ياربِّ البقية البقية يعني دا باقي ژوندي راوبخښـه، نـو وريـځ پورتـه سول او بني اسرائيل يې د قتله څخه بند کړه. نو چونکه تعداد د مړو ۷۰۰۰۰ اويازره ته رسيدلی وو، نو موسـی ﷺ پريشـانه سـو. نـو خـدای ﷻ دخپـل دوسـت د پريشـانی د دفعي دپاره دا زيری او وحی ورتـه وکـړې چـي سـتا دقـوم قاتـل او مقتـول بـه دواړه

په جنت کي وي. او مقتول به د شهداء په ډله کي حساب کړم او قاتل به د غازيانو په ډله کي حساب کړم. او د مابقی د عبدة العجل به ګناه ور عفو کړم.

پوه سه! چي د اُمت مرحومه توبه صرف د زړه په پښېماني ده او قتل ظاهري ته ضرورت نسته البته و قتل النفس الامارة ته ضرورت سته، ولي چي نفس اماره د ګیلګي دهوا عبادت کوی. فی المثنوی :

ای شهان کشتیم ما خصم برون ✣ ماند خصمی زان بتر در اندرون
کشتن او کار عقل و هوش نیست ✣ شیر باطن سخره خرگوش نیست
نفس اژدرهاست او کي مرده است ✣ از غمی بی آلتی افسرده است

پوه سه! چي څه وخت چي موسیٰ علیه السلام ته خدای جل جلاله امر وکړی چي ته د يوڅو کسانو څخه دبني اسرائیلو طور ته راسه او د عبادة العجل په باره کي ماته عذر وکړئ. نو موسیٰ علیه السلام اویا ۷۰ کسه د اشرافو څخه دبني اسرائیلو وټاکل او موسیٰ علیه السلام ودوی ته وويله چي روژه ونیسئ او بدنونه پاك پريمينځئ او ښه پاك کالي واغوندی، نو دوی هم هغسي وکړه. او دموسیٰ علیه السلام سره د کوه طور پرخوا روان سوله. لکن دې اويا ۷۰ خوانینو دموسیٰ علیه السلام څخه پر لاري دا مطالبه وکړه چي خدای جل جلاله چي ستاسره خبري کوي باید په موږ يې هم واوري، نو موسیٰ علیه السلام چي کوه طور ته ور نژدې سو د آسمان دخوا څخه لويه تنبيه د وريځي راشوه سوه چي طور يې ټوله په لپيټ کي ونيوی. نو موسیٰ علیه السلام څه وخت چي دی او دوی ټوله په عمود الغمام کي داخل سوه دوی ته يې وويل چي ټوله سجده وکړئ، نو څه وخت چي د موسیٰ علیه السلام او د جل جلاله تر مابين خبري شروع سوي دموسیٰ علیه السلام پر مخ داسي يو نور الهي واقع سو چي ملګرو دده و مخ ته نسواى کتلاى.

یعني ستر ګي یې پر بریښیدلې. آخر موسی علیه السلام پر مخ پرده واچوله او دې اویاکسانو اوریده چي خدای ﷻ موسی علیه السلام ته امر او نهي کولې. او دا یې هم په واوریدله أنا الله لاإله إلا أنا أخرجتكم من مصر بيدٍ اى بقدرةٍ شديدةٍ فاعبدوني ولاتعبدوا غيرى نو څه وخت چي موسی علیه السلام دخبرو څخه فارغه سو او عمود الغمام پورته سو، نو یې ددوی څخه پوښتنه وکړه چي دخدای ﷻ خبري مو واوریدلې؟ دوی ورته وویل :

فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۚ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ

نو خدای ﷻ ستاسي توبه د عبادة العجل څخه قبوله کړه، یعني پس له دې چي تاسي په قتل النفس سره امتحان ورکړئ کمامرّت القصة آنفاً. په تحقیق خدای ﷻ تواب دی. او په یاد کړئ هغه وخت چي تاسي یعني ستاسي اسلافو وویل وموسی ته.

پوه سه! چي تَوَّاب صیغه د مبالغې ده. مبالغه یا په دې معنا ده چي د ډیر عاصیانو توبه قبلوي او یا په دې معنا ده چي هر بنده ته د ډیرو ګنهو عفوه په سبب د یوې توبې کوي او وصف د رحیم ددې دپاره راوړي چي خدای ﷻ سره د ګنهو د بخښني په توبه سره پر توبه ګار نوره مهرباني هم کوي. یعني لوړي درجې هم ورکوي.

اللهم وفقنا للتوبة النصوح !

يَٰمُوسَىٰ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً

موږ ستا په خبرو باور نه کوو يعني ته وايې چي خدای ﷻ زما سره خبري کولې ترڅو چي موږ خدای ﷻ نه وويڼو په سترګو.

سوال: لفظ د ايمان خو متعدي بنفسه دی او که په واسطه دحرف جر متعدي سي خو هغه حرف جر به لفظ د باء وي لکه آمَنْتُ باالله او په لفظ د لام نه متعدي کيږي؟

نو ددې سوال په جواب کي قاضي بيضاوی رحمه الله وتبعه المظهری رحمه الله داسي ويلي دي چي دلام دپاره دمتعدي والي د نُؤمن سره تعلق خو لري لکن نؤمن متضمن معنی لره د اقرار ګرځولی دی. او اقرار خو متعدي په لام سره کيدای سي.

پوه سه! چي تضمين په اصطلاح د نُحاتو دادی چي ديوفعل سره بله معنا مناسبه لحاظ کړه سي په قرينه د صلې دهغه يعني حرف متعلق به لکه په دې آيت کي چي معنا د (نؤمن) خو تصديق ومعنا مناسبه د تصديق چي اقرار دي لحاظ کړه په قرينه د حرف جر چي لام دی.

درويش: واوره! چي جهر په اصل لغت کي دصفاتو څخه د صوت دی لکه جَهَرْتُ بالْقِرائةِ لکن په آيت شريف کي مجازاً په معنا د معاينه دی يعني په سترګو ليدل.

فائدة: جهرة په آيت کي منصوب دی مفعول مطلق دی د (نرى الله) ولي چي معاينه خو نوع د رويت ده کمالايخفى.

پوه سه! چي د مؤمن څخه به ددوی څخه مراد وو؟ بعض مفسرين رح وايي چي دا يې مراد وو أن الله أعطاك التوراة او بعض وايي چي إن الله كلمك او بعض وايي چي إنك نبیٌ. درويش وايي چي يحتمل الكل ايضاً والله اعلم.

فَأَخَذَتْكُمُ الصَّٰعِقَةُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٥﴾

نو په سبب ددغه قول چي هغه په دنيا كي پرخدای ﷻ محال دی صاعقه يعني تكه پر تاسي نازله سوه او تاسي ورته كتل.

پوه سه! چي صاعقه هر بيريدونكي شي ته وايي، چي يا سړی ځني مري او يا مُزيل دعقل اوفهم وي. ګاهي يو آواز وي ډير سخت او ګاهي اور وي، ګاهي بل شئ وي.

فائدة: كه صاعقه دبني اسرائيلو اور وو، نوخو دوی په ستر ګو ليدی او كه صورت هائل وي نو بعض ددوی تر بعض دمخه مړه كيده او ژوندو به ورته كتل وهذا رؤية الموت مجازاً.

فائـــدة: رويت دخدای ﷻ چي ممكن او واقع دی په آخرت كي منزه د كيفيت او د مكانه څخه په جنت كي عامة المومنين ته. په احاديث متواترة المعنى كما فی الصحاح الستة وبقوله تعالى (وجوهٌ يَّوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ الى ربها ناظرة) ثابت دی و إنما عقبوا ای الطالبين للروية و كفروا بذالك الطلب ولي ددوی طلب د رويت محال مراد وو يعني چي خدای پاك په صورت او جسم سره ووينو لقولهم حتى نرى الله جهرةً ای رؤيةً ظاهرةً

کظهور الاجسام وذالك مستحيل بلكه رؤية دخداى ﷻ په دنيا کي هم بيله کيفيته وبعض انبياء عليهم السلام ته واقع سوی دی کرؤية النبی صلی الله عليه وسلم ربَّه جل شأنه ليلة المعراج کماهو مذهب الجمهور من اهلی السنة کما هو فی کتب العقائد.

نو دليل ويل د معتزله وو پر محال والي د رويت دخداى ﷻ په آخرت کي په دغه آيت سره باطل دی، ولي چي ددوی طلب خو طلب د رويت مستحيل وو، نو ځکه دوی هم په کافران سوه. او هم عقاب دموت بالصاعقة ورکړه سو هذا حاصل مافی البيضاوی وروح المعانی والتفسير الکبير والقرطبی وغيرها

ثُمَّ بَعَثْنَٰكُم مِّنۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾

پوه سه! چي څه وخت چي خداى ﷻ هغه اويا ۷۰ کسان او مشرانو څخه د يهوديانو په صاعقه مړه کړه. نو موسی ﵇ وخداى ﷻ ته عُجز وکړی او وې ژړل چي اې خدايه زه به بني اسرائيلو ته څه وايم چي تا هغه خيار ددوی مړه کړه او وې ويل: (لوشئت أهلكتهم من قبل و إيَّایَ اتهلکنا بما فعل السفهاء منا) اې خدايه ! که ستا اراده وای، نو به دي دوی هلاك کړي وای دمخه تر راتګ زماسره کوه طور ته او زه به دي هم هلاك کړی وای. ايا ته موږ هلاکوې په هغه کار سره چي زموږ بې عقلانو وکړی؟

بعض مفسرين رح وايي چي مراد د فعل څخه د سفهاوو عبادة العجل دی. وهذا تفسير لايناسب سباق الآية لما مرَّ انَّ معصية عبدة العجل صارت معفوةً بقتلهم انفسهم کما مرَّ مُفصَّلاً.

او بعض مفسرین رح وايي چي مراد د فعل د سفهاوو هغه خبره د اویا ۷۰ کسانو ده (لن نُؤمن لك) الآیة. درویش وايي چي دا تفسیر د سوق سره د آیت ډېر مناسب دی.

نو موسی علیه السلام په زاریو او ژړا خدای جلت رحمته ته عجز کاوه، حتی چي خدای عظمت قدرته یو یو د مړو کسانو څخه ژوندي کوله او نورو به ورته کتله چي کیف یحی الله الموتی؟

پوه سه! چي دوی یو شبانه روز مړه وه وذالك معنی قوله تعالی: (ثم بعثناکم) آه بیا موږ تاسي ژوندي کړاست پس له مرگه، شاید تاسي شکر د خدای جل جلاله وواياست.

پوه سه! چي فائده د (من بعدموتکم) داده چي دا بېهوشي او اغماء نه وه بلکه حقیقت موت وو.

فائدة: دا مرګ ددوی یو عذاب الهي وو چي دوی ته يې ورکړی او موت بالاجل الموعود نه وو، ولي که موت بالاجل وای، نو دوی به تر یوم القیامة نه وای ژوندي سوي کبقیة الأموات بالآجال.

سوال: موسی علیه السلام خو سوال د رویت الهي وکړی بقوله (رب ارني أنظر إلیك) او خدای جل جلاله مړ نه کړی، بلکه بیهوشه يې کړی بدلیل قوله تعالی: (فلما أفاق) ولي چي افاقت د بیهوشی څخه په هوش کي راتلو ته وايي. نو صعقه دموسی علیه السلام بیهوشي وه. او دې اویا ۷۰ کسانو خو هم سوال د رویت جهرة وکړی، نو دوی خدای جل جلاله مړه کړه فما الفرق؟

الجـواب: علی مافی روح المعانی وروح البیان والقرطبی والتفسیر الکبیر وغیرها ددې سوال د موسیﷺ او دحاضر اویا ۷۰ کسانو فرق دادی چې سوال د موسیﷺ حباً او عشقاً و رویت الهي ته وو، نو ځکه مړ نسو بلکه بیهوشه سو علی مایدل علیه قوله تعالی: (فلما تجلی ربه للجبل جعله دکاً وَّخرَّ موسی صعقاً). او سوال د قوم یې تکذیباً لموسیﷺ فی أنَّ المتکلم هوالله تعالی او سوال د تعنت وو او ددوی عقیده داوه چې خدای ﷻ د اجسامو سره مشابه دی. او دوی رویت دخدای ﷻ فی الاحیاز والجهات بالمقابلة للرائی غوښتی. نو چونکه دا قسم رویت پر خدای ﷻ خو محال وو، نو ځکه دوی یې په طلب کافران سوه او د موت دعذاب مستحق وګرځیدله.

وَظَلَّلۡنَا عَلَيۡكُمُ ٱلۡغَمَامَ وَأَنزَلۡنَا عَلَيۡكُمُ ٱلۡمَنَّ وَٱلسَّلۡوَىٰۖ

اومونږ سائیوان وګرځول پر تاسي سپینه وریځ او تاسي ته مو دخوړک دپاره مَن یعني ترنجین او د تاروګانو غوښې مقرري کړې.

پوه سه! چي څه وخت چي بني اسرائیل په عهد موسیﷺ کي خدای ﷻ امر کړه په قتال د جبابره وو سره اودهغه قوم ډیر غټ غټ خلګ وه چي تر اوه سوه ۷۰۰ ګزه پوري بعض خلګ رسیده او صاحبان د ډیر قوت وه، نو بني اسرائیل دجنګ څخه ددې قوم انکار وکړی او موسیﷺ ته یې داسي وویل: (فاذهب أنتَ وربك فقاتلا إناَ ههُنا قاعدون) نو خدای ﷻ پر دوی باندي عذاب د سَفَر د تیه مسلط کړی څلویښت کاله.

پوه سه! چي تيه د پراخي صحراء نوم دی. په مابين کي د مصر او شام ده او دا بيابان د تيه دوولس ۱۲ فرسخه وو، نو چي شپه به سوه سپوږمۍ به نه وه، توره تاريکه به سوه او چي ورځ به سوه ډيره سخته ګرمي به وه او په تيه کي اوبه نه وې او نه د خوړلو شی وو. نو دوی موسیٰ عليه السلام ته شکايت د لوږې او تندي او ګرمۍ د ورځې او د تاريکې د شپې وکړی. نو موسیٰ عليه السلام په دې موادو معروضه وو کي خدایجلت قدرته وعمت رحمته ته عجز او نياز وکړی، نو خدای جل جلاله سره د عذاب ددوی، د رحمت دروازه ودوی ته خلاصه کړه، نو دشپې چي سپوږمۍ به نه وه يوه تنبه د نور به د آسمان څخه را وځړيدله چي ددې تيه به يې ټوله روښانه کړه او د ورځي به يې سپينه نازکه وريځ پيدا کړه چي تر باراني وريځي يې ښه خوند کاوه او پر دوی به يې سايوان مانندہ سايه وکړه. او وريځي ته په دې غمام وايي چي د غُم څخه مشتق دی. غُم پټوالي ته وايي او وريځ هم لمر پټوي.

او د خورك دپاره يې من او سلوی ور مقرره کړه او د اوبو د چيښلو او د طهارت دپاره يې موسیٰ عليه السلام امر کړی چي: **(فاضرب بعصاك الحجر فانفجرت منه اثنتا عشرة عيناً) كما سيأتى فى القرآن الكريم.**

فائــدة: ترنجبين به د سپيدو څخه بيا تر لمر ختو پوري لکه واوره اوريدی او خوند يې داسي وو لکه شهد چي په غړو کي معجون کړي. او د مَن اطلاق پر ټولو هغه شيانو هم کيږي چي دخدای جل جلاله دخوا څخه بندګانو ته بې تکليف د کښت ورکول کيږي. ومنه قوله عليه الصلوة والسلام الكمائة من المَن ومائها شفاء للعين يعني پوڅکی د من قسمه

څخه ده یعني ښېله ګرولو او زرع دخدای په قدرت دمځکي څخه راوزي او اوبه د پوڅکي دا د سترګو د دید د کم والي دوا ده.

د ابوهریره ﷺ څخه روایت دی چي ماد دروړ دانو پوڅکیو څخه اوبه و ایستلې او په ښیښنه کي مي واچولې او زما و مینځي په سترګو کي مي ورواچولې، جوړه سوله.

او امام نووی رحمه الله وایي چي زما په زمانه کي ما یو عارضی ړوند ولیدی چي فقط د پوڅکي اوبه یې د سترګو ته اچولي، یوڅو ورځي بعد خدای جل جلاله شفا ورکړه او دید یې بیرته راوګرځیدی. درویش وایي چي دا په ټینګه عقیده پوري د قول د رسول کریم صلی الله علیه وسلم اړه لري.

واقعه: درویش وایي چي ۳۵ کاله دمخه زما په معده کي یوه ډیره غټه دانه دخدای جل جلاله په امر پیدا سوه. چي په قندهار کي مي طبي او ډاکټري ډیر علاجونه وکړه فائده یې ونه کړه، بیا د پاکستان د کوټې ښار ته د علاج دپاره راغلم او په سول هسپتال کي په شخصي ځای کي بستري سوم او یوه میاشت مي تیره کړه، ډاکټرانو ډیري خواری راباندي تیري کړې او ډیر مصرفونه مي وکړه. آخر معالج ډاکټر راته وویل چي دغه نسخه واخله ولاړسه کور ته جوړ به سې. قندهار ته راغلم یو څو ورځې لږ ښه وم، لکن بیرته هغه دمعدې درد او تبه راته پیدا سوه. آخر کابل ته ولاړم او ابن سینا روغتون ته ورغلم چي په هغه روغتون کي داخلي او خارجي ډیر حاذق ډاکټران وه. هغو چي معاینات لازمه وکړه، نو ماته یې وویل چي عملیات یعني آپریشن ته ضرورت سته، نو په هغه روغتون کي هم په یو شخصي اطاق کي داخل سوم. خیر څو ورځي وروسته یې عملیات راوکړی او عملیات هم کامیابه سو، لکن د سختي کمزوری له سببه ډاکټرانو د دوو میاشتو تیریدو په هسپتال امر وکړی.

غرض داچه په هغه هسپتال کي بعض نرساني یا خادمان بنا پر حسن عقیدت چي ما به لمونځونه کوله او قرآن مبارك وظیفه به مي کوله دا کار په هسپتالو او روغتونو کي یو نادر کار معلومیدی نو ددوی دا خیال سو چي دا یو بزرګ سړی دی. مطلب داچي دخلګو آمدورفت د دَم و چُف ډیر سو، نو په داخله ځانګه کي ددغه روغتون یې د هرات ځخه یوه پیغله پلار راوستلې وه چي هغې کومه داخله مریضي درلوده، خیر ډاکټرانو چي دهغې پیغلي د داخلیه مریضی علاج کاوه قدرت دخدای ﷻ هغه پیغله په دواړو سترګو ړنده سوه.

د ډاکټرانو هرڅونه کوشش چي ددې پر علاج د سترګو د ړوندوالي وکړه سو، ناکام سوه، نو پلار دپېغلي د روغتون د ملازمانو ځخه چا ورته ویلي وه چي د جراحی په ځانګه کي یو بزرګ سړی سته (ددوی په عقیده سره) نو پلار یې ماته راغلی او زه ورسره ورغلم، پیغله مي ولیدله، هرڅو چي مي ګوتي ورته وښورولې هغې وویل زه ستا لاس نه وینم، ته دګوتو غم کوې. نو ما یې پلار ته وویل چي ته ولاړ سه او د بازار ځخه څو دانې پوځکی راوړه. هغه وویل چي لندې پوځکی خو اوس نسته، ما ورته وویل چي وچي پوځکی راوړه. وچي پوځکی چي یې راوړې ، ماخشتې کړې پلار ته مي وویل چي سبا راسه!. هغه پوځکی چي خشتې سوې ما دخاصې په ټکره کي دهغو اوبه و ایستلې او په یو کوچني ښیښه کي مي ورواچولې. او ورته ومي ویل چي هر یو ساعت وروسته په هره سترګه کي یو یو ځاځکی ور اچوه. چونکه زما د علیه السلام پر قول ټینګه عقیده او باور وو چي وایي مائها شفاء للعین. درې ورځي چي پلار د پیغلي هغه کار وکړی پیغله په سترګو خدای ﷻ بینا کړه. او په ګرده روغتون کي لویه هنګامه پیدا سوه چي د جراحی په شعبه کي یو ستر بزرګ داسي وکړه.

لکن دوی نه پوهیده چي کار خو خدای ﷻ عظمت قدرته وکړی دپاره د تصدیق دخپل حبیب صلی الله علیه وسلم. عبیدالله څوك دی او بزرګي دکمه ده؟

كُلُوا مِنْ طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ ۖ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

په تقدیر دقول یعني موږ وویل و بني اسرائیلو ته چي تاسي خورک کوئ د حلال او لذیذ شیانو څخه چي من او سلوی وه، لکن دا يې ورته وویل چي د سبا ورځي دپاره به ذخیره نه کوی، نو ددوی د سُست توکل د سببه دوی ذخیره اندوزي شروع کړه. نو ددوی ذخیره کړی شئ به صبا ته بدبویه او وروسته به وګرځیدی. نو خدای ﷻ هغه رزق ځني قطع کړی. وفی الحدیث النبوی ﷺ الذی رواه البخاری رحمه الله ومسلم رحمه الله واحمد رحمه الله عن ابي هریره رضي الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لو لا بنو إسرائیل لم یخبث الطعام ولم ینخز اللحم ولولا حوا لم تخن انثی زوجها قط. نو دوی ظلم وکړی په ناشکري د نعمت طیبه لذیذه د خدای ﷻ او پر موږ يې ظلم نه دی کړی. بلکه پر خپلو ځانو يې ظلم وکړی. چي هغه رزق چي په دنیا کي مشقت نه وو او په آخرت کي حساب نه وو پر ځانو قطع کړی.

مسئلة: فی الأشباه والنظائر چي طعام یعني غوښې وغیره چي سخت تغیروخوري او بدبویه سي نو مرداري دي او خورك يې حرام دی. او شیدې یاغوړي چي بدبویه سي خورك يې حرام نه دی او مردارهم نه دي.

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ

په یادکړئ هغه وخت چې موږ درته وویل یعني ستاسي اسلافو تـه، چـې تاسي داخل سئ دغي قريې ته.

پوه سه! چي ابن عباس رض وايي چي دا قريه اريحا وه چي د جبارينو د بقايـاوو ځخـه وه. عاديـانو چـي عمالقـه يې بلـل دهغـو بقايـا وه پکښـي اوسيدله. او مجاهد رحمه الله وايي چي ددې قريې ځخه مراد بيت المقدس دی. او بعض وايي چي ايليا وه. او بعض وايي چي شام مراد دی.

فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا

او خورک کوی دهغې قريې ځخه يعني د ميوو وغيره ځخه هرځـای چـي مو خوښه وي پراخه خورک، نو رغداً مفعول مطلق دی. يعني اکلاً رغداً.

وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا

او داخل سئ و دروازې دهغي قريې ته په داسي حال کي چي تاسي بـه خضوع کوونکي ياست. يعني سرونه به کښته کوی.

وَقُولُوا حِطَّةٌ

او په خوله تاسي وایاست (حِطَّةٌ)

پوه سه! چي حطه خبر د محذوفي مبتداء دی. ای سئلتُنا زموږ حطّةٌ ده یعني زموږ ګنهونه راوبخښئ. او ابن عباس رض وایي چي مراد د حطه څخه کلمه د لااله الاالله ده لأنها تحط الذنوب

نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطٰيٰكُمْ ۚ

موږ به وبخښو ستاسي ته ګناهان ستاسي. پوه سه چي نغفر مجزوم دی جواب د امر دی.

وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾

او موږ به ډیر وکړو اخلاص درلودونکو ته ثواب.

پوه سه! چي د قریې څخه دلته متعارفه معنا چي مقابل د ښار مراد نه ده . بلکه روح البیان وایي چيځ قریه مایجتمع فیه الناس.

پوه سه! چي که مراد د قریې څخه بیت المقدس وي، نو د بیت المقدس اوه دروازې وي په آیت کي مراد دوهمه دروازه د بیت المقدس ده. چي په اوسنی زمانه کي په باب حطه سره مشهوره ده. او یا مراد باب القبه ده چي په هغه کي موسی عليه السلام او هارون عليه السلام سره د بني اسرائیلو دخدای ﷻ عبادت کاوه.

پوه سه! چي خطايا جمع د خطيةٌ ده خطيةٌ ضد ته د صواب وايي. مراد ځني دلته ذنوب ددوی دی. يعني زه به ستاسي د ذنوبو عذاب نه درکوم په سبب د دخول سُجداً او په سبب د دعاء د حطة

فائدة: لعل المراد من نغفر لكم آه هغه بني اسرائيل دي چي عبادت د عجل يې کړی وو. او مراد د محسنينو هغه بني اسرائيل دي چي عبادت د عجل يې نه وو کړی.

فائدة: د (إحسان) تفسير عليه السلام په هغه طويل کي چي متفق عليه دی داسي کړی دی (أن تعبدالله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك) وهذا جمع تفاسير الاحسان وقد فسره المفسرون رح بغير ذالك والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب. درويش و روح

فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِيْ قِيْلَ لَهُمْ

نو بدل کړی هغه کسانو چي ظالمان وه پر خپلو ځانو، په سبب د ګناه هغه قول چي ودوی ته ويل سوی من التوبة والإستغفار چي مضمون د (حطّةٌ) وو په بل قول چي په هغه کي خير نه وو.

فائدة: (غيرالذی) صفت دی قولاً.

سوال: مغايرة خو د تبديل څخه فهميږي، ولي چي تبديل خو بې مغايرة دمعنا امکان پذير نه دی؟

جـواب: نعم، لکن تصريح په غيرالذی سره ددې دپاره دی چي دلالت وکړي پر دې چي ددوی مبدل لفظ دمامور لفظ څخه من كل الوجوه

مخالف وو.

فائدة: تبدیل کوونکي ټوله بني اسرائیل نه وه، بلکه بعض جاهلان وه والقرینة على ذالك انهم لو كانوا كلهم مبدلين لإكتفى بالاضمار بأن يقال : (فبدَّلُوْا) فالتصريح بالذين ظلموا دليل واضح على ان المبدلين كانوا بعضهم . رُوی چي دوی په ځای کي د حطَّةٌ سمراء وایه. او دا استخفاف دی په امر دخدای ﷻ والإستخفاف بأوامره تعالى كفرٌ.

پوه سه! چي په آیت شریف کي که څه هم یوازي تبدیل د قول راغلی او تبدیل ته د فعل یعني (أدخلوا الباب سجداً) اشاره نه ده سوې. لکن ټوله مفسرین رح په اتفاق وایي چي دوی فعل هم بدل کړی، ولي ظالمانو ددوی مشوره سره وکړه چي سرکښته دپاره څه وکو نو عزم وکړی چي سرونه به کښته کوو، نو جبرئیل په امر الهي دروازه دونه راکښته کړه چي بېله سرکښته کیدو امکان د ننوتو نه وو. دوی چي راغله او دروازې ته یې وکتله، نو ورته معلومه سوه چي بېله سرکښته کیدو نسو داخلیدای، نو د ډیر ضدیت د امرالهي پر کُنه کښینستله او په دروازه ننوتله. وهذا منهم كفرٌ بواحٌ و انكار صريح مِن امرالله عزوجل.

فَأَنزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾ ع

نوموږ نازل کړی پر هغو کسانو چي ظلم يې وکړی په تبديل د امر الهي قولاً وفعلاً بما قالوا وفعلوا کما مرَّ آنفاً يو عذاب د آسمان دخوا څخه په سبب ددې چي دوی کارونه د فسق وکړه.

فائدة: که څه هم (ذکرالذين ظلموا) په آيت کريمه کي وسو نو څه حکمت الهي دی چي (الذين ظلموا) يې بيا راوګرځاوه او داسي يې نه وويل: (فأنزلنا عليهم)

جواب: چونکه ذکر د محسنينو هم دمخه راغلی وو، نو که (عليهم) ويل سوی وای، نو چا به توهم ددې کاوه چي ضمير دواړو ته راجع دی، يعني محسنينو ته او (الذين) ته، ولي ګاهي خدای ﷻ داسي هم کوي چي يو عذاب لکه قحط وغيره په سبب د ظالمانو نازل سي، مګر صالحان کسان هم په لپيټ کي ونيسي ثم يبعثون يوم القيامة على اعمالهم. درويش وايي چي داسي مضمون په حديث کي هم راغلی دی. او هم ددې مضمون ته پښتانه اشاره کوي او وايي چي ځنګل اور واخلي، وچ او لانده نه ګوري. حاصل دا چي په تصريح د الذين ظلموا دا معلومه سوله چي دا عذاب عمومي نه وو.

او بعض مفسرين رح وايي چي ظلم عام دی صغائر او کبائر دواړو ته شامل دی بخلاف الفسق فإنه يختص بالكبائر، نو د اول ظلم څخه مطلق

مراد دی او د دوهم ظلم څخه ګناه کبائر مراد دي بقرينة قوله (بماكانوا يفسقون)

پوه سه! چي (رِجْز نازل) طاعون وو. په صحيح روايت كي راغلي دي چي په دې طاعون كي اويازره ۷۰۰۰۰ كسه مړه سوه. په حديث صحيح متفق عليه كي راغلي دي چي طاعون يو عذاب وو چي پر بني اسرائيلو مسلط سوی وو. وفی رواية على من كان قبلكم، نو كه تاسي واورېده چي په يو وطن كي طاعون مسلط دی، نو هغه وطن ته مه ورځئ، او كه طاعون پر داسي وطن مسلط سو چي تاسي هلته واست، نو دطاعون د بيري دهغه وطن څخه مه وزئ، ترڅو چي په دواړو صورتو كي په عقيده كي دي تاوان رانسي. فافهم فی زيغ العقيدة فی الصورتين.

المسائل المتعلقة بالطاعون: په حديث مبارك كي راغلي دي چي ماته جبرئيل عليه السلام تبه او طاعون راوړی، يعني اطلاع يې راكړه او اختيار يې راكړی. فأمسكتُ، نو ما خوندي كړه تبه په مدينه كي او طاعون مي شام ته واستاوه. بيا عليه السلام زياته كړه چي طاعون شهادةٌ لأمتی او رحمت دی زما د امت دپاره. او عذاب دی پر كافر باندي.

درويش وايي چي دا به په ابتداء الامر كي وه، ولي چي په بل حديث كي راغلي دي چي ما په خوب وليدل تبه د مديني منورې څخه په ډول د بَبَرسرې ښځي ووتل او جحفې ته ولاړل.

واعلم ! چي علماء وايي چي څوك چي په طاعون كي صبر وكړي او بيله طاعونه په بل مرض مړ سي، نو دی هم د عذاب څخه د قبر خلاص دی. نو مطعون شهيد دی او صابر په حكم كي د مطعون دی. او دغه رنګه

مطبون چي د مرض څخه د نس مړ سي شهيد دی. او همداډول صاحب الاسهال شهيد دی.

پوه سه! چي مرض د بطن دا هم دی چي د ډير قبضيت څخه مړ سي او يا د إنسداده څخه مړ سي. يعني چي کلمې سره واوړي. او يا د آپنديسی څخه مړ سي. او د استسقاء مريض داخل په مبطون کي دی. ولي ددې دواړو مريضانو د دواړو عقل پر ځای وي تروختـه د مرګ. او دغه رنګه شهيد دی هغه څوك چي د سِل په مرض مړ سي. او اعلی د شهداوو شهيد فی سبيل الله دی. او دغه رنګه شهيد دی هغه څوك چي د سکاروي يا په محرقه تبه مړ سي. او دغه رنګه شهيد دی چي په اور وسوځل سي. او چي په اوبو کي غرق سي هغه هم شهيد دی. بل هغه څوك شهيد دی چي خونه يا ديوال پر راونړيږي او مړ سي. او همدغه رنګه شهيده ده هغه ښځه چي د لنګيدو په وخت کي بچی يې په نس وي او مړه سي.

پوه سه! چي هغه سړی چي جوړ تيار وي، نابېره مړ سي هغه حکم د شهيد نه لري.

پوه سه! چي فرار د طاعونه څخه حرام دی. وفی الحديث چي فرار کوونکی د طاعونه څخه لکه فرار کوونکی د لښکر څخه د مسلمانانو په وخت کي د جنګ د کفارو سره.

فائدة: پوه سه چي دهرچا مرك اجل مقرر لري لايستأخرون ولايستقدمون. که د مرګه څخه څوك په قرب الهي خلاصېدای، نو انبياء عليهم السلام خصوصاً سيدالبشر به خلاص سوی وای. او که په جاه و جلال او په حکمراني د نړۍ څوك دمرګه خلاصېدای، نو د دنيا فرعونان به خلاص

سوي واى. او كه په ډير غنا او ذَهب او فضه څوك د مرګه خلاصيداى نو د دنيا اغنيا او قارونان به خلاص سوي واى. او كه په طبابت او ډاكټري څوك د مرګه خلاصېداى، نو لوى لوى حكيمان او طبيبان خصوصاً سيد الاطباء لقمان الحكيم الذى ذكره الله ﷻ بقوله : (ولقدآتينا لقمان الحكمة) او يا نور لكه افلاطون اليونانى او جالينوس.

تاريخ وايي چي د جالينوس چي وخت د مرګ نژدې سو، نو ده وخپلو شاګردانو ته دوې دانې ګولى وركړې لكه كوچنى مردكي. او دوى ته يې وصيت وكړى چي زه چي مړ سم دا يوه ګولى پر هغه اوسپنه كښيږدى چي آهنګران اوسپني پر ټكوي او دا بله ګولى يو خُم ته واچوى چي د اوبو ډك وي او يو ګړى وروسته خم مات كړى، نو چي دى مړ سو نو شاګردانو يې هم دده وصيت پر ځاى كړى ، نو هغه ګولى چي په سخته اوسپنه يې كښيښول هغه اوسپنه ويلي سوه. او په مځكه ننوته چي هيڅ شى يې پاته نه سو. او هغه بله ګولى چي يې خُم ته واچول او خُم يې مات كړى، ټولي اوبه يخى ولاړي وې. نو تاريخ پوهان وايي چي د جالينوس دا غرض وو چي شاګردانو ته وښيي چي ماته دونه قدرت طي راكړه سوى وو چي په دواء مي اوسپنه ويلي كړه او اوبه مي په يخى كړې، لكن دمرګ دواء مي نه كړه پيدا آخر مړ سوم. قال الشاعر :

ألاَ يا ايها المغرور تُب من غيرتاخيرٍ ✣ فإن الموت قد يأتى ولو صُيرت قاروناً
به سِل مات اَرسطاليس بقراط بافلاج ✣ و افلاطون به برسام و جالينوس مبطوناً

حضرت الامام شافعى رحمه الله وايي چي ښه د دواوو څخه د طاعون تسبيح ده ولي چي په ذكر يرفع العقوبة والعذاب قال الله جل ذكره فى دفع البلاءعن يونس عليه السلام فى بطن الحوت: (فلولاأنه كان من المسبّحين)الآية

او ډیر درود ویل پر رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دافع د طاعون او وباء او الم دی، لکن دا تسبیح یا درود یا نور اذکار هلته موثر او په دربار کي د خدای ﷻ شفیع ګرځي چې د قلب حاضره څخه وي. او یقین خاص هم ورسره ملګری وي. قال المولوی الرومی رحمة الله علیه فی المثنوی:

ګر نداری تو دم خوش در دعا ✣ رو دعا میخواه از اخوان الصفا

هرکه از دل پاك از اعتدال ✣ آن دعایش میرود تا ذوالجلال

آن دعایي بیخودان دیګر است ✣ آن دعا ازو نیست ګفت داور است

خاتمة الجلد الاول من تفسيرالايوبى

درويش وايي چي ما دا تفسير د شوال د مياشتي په آخره نيتمه كي په سنه ۱۴۲۴ھ ق كي شروع كړى، او دخداى جلت رحمته په توفيق د ربيع الاول پر اوله نيتمه دا جلد په تخميناً ۵۰۰ صفحو كي پاى ته ورسيدى. او د اولي پارې شپږ ركوعي پكښي شاملي سوي.

پوښتنه: ولي ډيري مياشتي پكښي تيري سوې؟

جواب: اول عذر خو دادى چي تفسير د قرآن عزيز ډير احتياط غواړي.
دوهم عذر دادى چي ما درويش د سهار تر لمانځه وروسته يو ساعت ترجمه د قرآن كريم وطالبانو ته كوله. او چاى مي هم په مسجد كي چيښلې، وروسته مي دوره حديث څلور ساعته كوله، نو تخميناً يوولس بجو ته كور ته راتلم. او په عين حال كي مراجعين د مختلفو مقاصدو دپاره كور ته راتلل، په هر صورت تفسير وځنډېدى.

پوښتنه: : ستا دا تفسير قياساً على هذا الجلد بايد ٦۰ جلدو ته ورسيږي او كلونه به پكښي تير سي او طالبان او شائقان به د انتظار سره مخامخ سي؟

جواب: قياس دنورو جلدو پر دې جلد نه دى صحيح، ولي په دې جلد كي خطبه، مقدمه او نوري ډيري ورقي په زائدو فائدو سره ډكي دي. په نورو جلدو كي خو دا مزيدات نسته، نو په توفيق د رب جل شانه هغه نور جلدونه كه د صحت نعمت باقي وو، تر دې جلد ژر ژر چاپ ته سپارل كيږي انشاء الله.

تمنـا: د مطالعه کوونکو څخه ددې تفسیر د درویش آرزو داده چي تفسیر دي دمحبت او ورور ګلوی په سترګو مطالعه کوي، نه د حسد او عناد په سترګو. درویش خپله ټوله سعی مبذول کړېده، لکن بیا هم د سهوي او نسیاني او خطا احتمال ډیر دی. مطالعه کوونکي باید په ۹۹ صوابه کي یوه خطا عفوه کوي.

او زما ټوله تفسیر که څه هم بعض ځایونه ما حواله و کتاب ته یا و تفسیر ته نه وي کړې لکن انشاء الله تعالی مطالعه کوونکی که یو ځای شك سي په صحت او غلط کي ددې تفسیر، نو د نورو تفاسیرو مطالعه دي وکړي، شك به يې لیري سي.

درویش وایي چي د مطالعه کوونکو څخه د مزید توفیق او د ښه صحت او عافیت طمع د دعاء لرم **(و أماالسائل فلاتنهر)**

غرض نقشیت کزما دباند که هستی را نمی بینم بقائی

مگر صاحبدلی روزی زرحمت کند درق این مسکین دعائی

ورونړو اصل کارونه په قدرت کي دخدایﷻ دي. د بنده دخوا صرف او صرف همت او قصد او اراده غواړي. ورنه د درویش عمر ۸٦ کلو ته تخمیناً رسیږي، نو دونه دروند کار لکه تفسیر د قرآن عزیز په دې عمر کي بېله توفیق الهي انجام پزیر نسي کیدای، خو بیا هم خدایجل شانه لره دي حمد او ثنا وي چي سره د کلان سالی زما ټوله حواس او اعضاء او قوت پر خپل قرار ساتلي دي او بیا دي حمد وثناء خدای پاك لره وي چي بنده په آخر د عمر داسي سترې او عزیزي وظیفې ته متوجه کړی. فللّه **الحمد اولاً و ثانیاً والصلوة علی سیدنا محمد ابداً و سرمداً**

مرزا غالب رحمه الله همت بلنددار که نزدخداوخلق ✣ باشد بقدر همت تو اعتبار تو

خبرتيا او اعلان او د ورور ګوي او د تجارتي چارو مراعات

درويش وايي چي چونکه ورور او مخلص او خوشنويس قاري محترم فضل الحق صائب ددې تفسير په کتابت کي ډيره عرق رېزي کړېده او په عين حال کي يې مالي مصارف هم ډير کړي دي، ولي چي درويش به څو ورقي د تفسير تحرير کړې، هغه به قاري صاحب يو وړې فوټو کاپي به يې کړې او کتاب به يې بيرته درويش ته راوړی چي نور نوشته او تفسير پر وليکل سي. او هغه فوټوکاپي ورقي به يې د کمپيوټر وحافظې ته وسپارلې، نو هغه د فوټوکاپي ورقي به لغوه سوې. او وروسته چي به کمپيوټر دخپلي حافظې ورقي وايستلې، نو قاري صائب به هغه ورقي د تصحيح دپاره او د کمپيوټر د سهوي او خطا د ليري کولو دپاره بيرته درويش ته راوړې، نو درويش به په غور مطالعه کړې او د بعضي نواقصو د کمپيوټر به يې تدارك وکړی او بعض سهواً زيادات به يې څني محوه کړه. دا تصحيح شده ورقي به بيرته قاري صائب ته وسپارل سولې او قاري صائب به هغه پر روڼ کاغذه يعني د چاپ په نيت بيا کمپيوټر ته وسپارلې او سابق کمپيوټري ورقي به لغوه سوې.

او بل د تعجب وړ خبره خو داده چي قاري صاحب د قرآن مبارك ټوله آيتونه د تصحيح شده قرآن مبارك څخه د عکس په ذريعه په دې اوراقو کي شامل کړي دي کما تراه انشاء الله. نو سره سره د دونه تکليف او محنت چي قاري صاحب کړی او کوي يې آئنده هم، هيڅ تاجر الکتب او يا مطبع والاحق نه لري چي ددې تفسير عکس واخلي او يا په تغيير د کتابت يې چاپ کړي.

بنده راسه د خدای خپل سه لکه پرخان داسي پر بل سه

او که څوك ددې خبرتيا څخه سرغړونه وکړي شايد د ډيرو قانوني ستونځو سره به مخامخ سي.

﴿ اعلان على الاعلان ﴾

هيڅ څوك دي دا ګمان نه کوي چي زه به د حسد دلاري څو ورقي د تنقيد پر دې تفسير نوشته کړم، هو ورقي خو به نوشته کړي، لکن چي درويش ژوندی وي لکه امين الله سلفي داسي به يي رسوا او انګشت نما کړم انشاءالله . وماعلينا الاالبلاغ وعلى الحساد الانقياد.

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا سکين او pdf سو. د دعا په هيله احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د تفسیر ایوبي پښتو اول جلد فهرست

Scanned by CamScanner

د مکتبۃ القرائت والتجوید له علمی
خدمتونو یوه بله فقهی ذخیره

زُبدۃ الفقه

تالیف: سیّد زوّار حسین شاه
صاحب تصانیف کثیرۃ وعمدۃ الفقه

پښتو

الناشر
مکتبۃ القراءۃ والتجوید
کانسی روډ، شالدره، کوئټه

۹۰ م

پر علم تجوید باندی یو لوړ قیمتی
او پر علمی بحثونو باندی مشتمل

انوار الفرقان

خوږتیا

پښتو شرح جمال القرآن

د قاری محمّد رمضان صاحب
پښتو ژباړه
قاری فضل الحق حقّانی

الناشر
مکتبة القراءة والتجوید
کانسی روډ شالدره کوئټه

۴ ۹۱

پر سوچه عقائدو باندې مشتمل
پر کوم کښې چې د مختلفو سوالونو ځوابونه
موجود دي

تعلیم العقائد

پښتوله اردو څخه

ژباړه

محمد فضل الحق حقاني

الناشر

مکتبة القراءة والتجوید

کانسی روډ شالدره کوئټه

د مکتبة القراءة والتجوید له بنکلو څخه د نوو څخه
یوه بنکلی او په زړه پورې تفصیل مشتمله

شرحه

نور ظلم

سره د دوو ترجمو پښتو او فارسی

تالیف

ابو الفضل مولانا محمد عبید الله الایوبی

ناشر

مکتبة القراءة والتجوید
کانسی روڈ، شالدره، کوئٹه

۴۹۳

دھر زده کونکی طالب علم لپاره ضروری
دھری دینی اداری لپاره یوه بنکلی تحفه

دوه ملغلری

پښتو

د تعلیم المتعلم او اداب المتعلمین
یوجلد بنائسته مجموعه

النشله

مکتبة القراة والتجوید
کانسی روډ، شالدره، کوئټه

دعلم تجوید په دنیا کښې یوځلانده لمر اود قرآني
علومو چوپړ وهلو ته چمتو یواځنۍ خپرونکې اداره
مکتبة القراة والتجوید کوټه

تجویدونه په هره ژبه

همدا ننګ وخپلو خدمتونو ته ادامه ترڅو په پښتو ژبه هغه څه ترسره
کړي کوم چې د نیاوالو ورته شا ګرځولې ده او دعلم تجوید ویښیه والو
ته هر قسم اسانتیاوې ترسره کړي دپه زناوی

مکتبة القراة والتجوید
کانسی روڈ شالدره کوئٹه

٢٩٦١

پر کورني بنځينه ژر کونو مسئلو باندي
مشتمل دهر کور ضرورت يعني

تعليم النساء

پښتو

دقاري شريف احمد صاحب تصنيف
چي د معلم الدين مصنف دئ

الناشر

مکتبة القراة والتجويد
کانسی روډ شالدره کوئټه

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

ا ب ج د ر س ص ط ع ف

کتبہٗ احقر حقانی بقلمہٖ ۱۴۲۵ھ

ق ک ل م ن و ہ ھ لا ء ی

مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ وَالَّذِيْنَ مَعَهٗٓ اَشِدَّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ

تفسیر ایوبي حنفي 1 ټوک

د نصیراحمد احمدي لخوا

سکین او pdf سو.

تاریخ. ۱۳۹۹-۴-۱۲

واتساپ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د دعا په هیله احمدي!